

ISSN 1311-8544

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА
СЪВЕТ ЗА ЧУЖДЕСТРАННА БЪЛГАРИСТИКА

БЪЛГАРИСТИКА BULGARICA

49/2024

София • 2024

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

На корицата: Добромирово евангелие, среднобългарски ръкопис от края на XI и началото на XII век. Съхранява се в Руската национална библиотека, Q.п.I.55, в библиотеката на манастира „Св. Екатерина“ на Синай, Sinait. Slav. 43 и в Националната библиотека в Париж, Slav. 65.

Редактор: проф. дфн Анисава Любенова Милтенова

Съставители: проф. дфн Анисава Любенова Милтенова,
доц. д-р Никола Рачев Казански, Емилия Якова Волева

Адрес на редакцията:

Българска академия на науките

Съвет за чуждестранна българистика

ул. „15 ноември“ 1, София 1040, „Българистика“

Анисава Милтенова тел. (+359-2) 9795383

E-mail: amiltanova@gmail.com; evoleva@abv.bg

ISSN 1311-8544

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

CENTRAL LIBRARY

COUNCIL FOR BULGARIAN STUDIES ABROAD

BULGARIAN STUDIES BULGARICA

49/2024

Sofia • 2024

**Prof. Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences**

On the cover: Evangelium Dobromiri, Middle Bulgarian manuscript, 11th–12th c. Russian National Library, Q.п.I.55, Library of the monastery St Catherine, Sinai, Sinait. Slav. 43 and National Library in Paris, Slav. 65.

Editor: Prof. Anisava Lyubenova Miltenova, PhD

Compiler: Prof. Anisava Lyubenova Miltenova, PhD,
Assoc. Prof. Nikola Rachev Kazanski, PhD, Emilia Yakova Voleva

Council for Bulgarian Studies Abroad

Bulgarian Academy of Sciences

Bulgarica

Address: 1, 15 Noemvri Str., Sofia 1040

Anisava Miltenova tel. (+359-2) 9795383

E-mail: amiltenova@gmail.com; evoleva@abv.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНИ ДУМИ

Николай Чернокожев – Любен Каравелов и неговите книги	9
---	---

БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Книги 2024	
Съст. Емилия Волева	18
Периодика 2024	
Съст. Емилия Волева, Йолиана Страшнюк	30

ДИСЕРТАЦИИ

Съст. Никола Казански	47
-----------------------------	----

НАУЧНИ ФОРУМИ

Съст. Емилия Волева	51
---------------------------	----

ХОРИЗОНТИ

Рубриката „Хоризонти“ през годините	59
---	----

НАУЧЕН ЖИВОТ

Ивайло Начев – Дванадесета българо-американска конференция „Живи мостове през времето“	65
Боряна Владимирова – Национална научна конференция „Образът на жената в литературата“	68
Ценка Иванова – Международен форум за кирилицата „Азбука. Език. Идентичност“	74

Росен Малчев, Константин Рангочев – Осемнадесети международни Цар- Шишманови дни	79
Явор Митов – Международна научна конференция „1010 години от смъртта на българския цар Самуил. Самуилова България – история и култура.“	84
Милен Петров – Международна конференция „Континуитет, единство, културно и езиково разнообразие в Югоизточна Европа“	92
Анелия Манова – Научна конференция „Разказващият човек и светът на фолк- лора“	95
Красимир Станчев – Международен симпозиум „Българите католици и Италия през вековете“	98
Боряна Владимирова – Научна конференция „Острови на неблажените. Некон- венционалната българска литература от 1944 до 1989“	100
Алека Стрезова – Международна научна конференция „Чуждестранната хумани- таристика за България и българите“	103

ПРОФИЛИ

Анисава Милтенова – Вера Стойчевска-Антич на 85 години	107
Красимир Станчев – Александър Наумов на 75 години	111
Владимир Пенчев – Ян Рихлик на 70 години	120
Маргарита Младенова – In memoriam Владимир Вавржинек	124
Василка Алексова – In memoriam Дан Замфиреску	132
Николай Аретов – In memoriam Албена Хранова	135
Зофия Бжозовска – In memoriam Мирослав Лешка	139

ОТЗИВИ

Бойка Донева – Библиотека „Атонида“: оригинален научен прочит на иконо- графската традиция	145
Анета Димитрова – Явор Милтенов. Преславските лексикални маркери	150
Кети Мирчева – Епистоларното наследство на Павел Дуванлията (Гайдаджийски), католически епископ на Никопол	155
Анна Алексиева – Сирма Данова. Какъв ни е Паисий? Християнство и национа- лизъм в културната биография на „История славянобългарска“	158
Вихра Басева – Стефана Йорова. Самодивата в българския фолклор	165
Невена Михова – Пламен Антов. Любов и Отечество. Изследвания върху българ- ската възрожденска литература и култура	170
Тиха Бончева – Белетристиката в архивите. Подборът на факти и документи в научното изследване	175

CONTENTS

PREFACE

Nikolay Chernokozhev – Lyuben Karavelov and his Books	9
--	---

BULGARIAN LITERATURE

Books 2024	
Comp. by Emilia Voleva	18
Periodicals 2024	
Comp. by Emilia Voleva and Youliana Strashniuk	30

THESES

Comp. by Nikola Kazanski	47
--------------------------------	----

SCIENTIFIC EVENTS

Comp. by Emilia Voleva	51
------------------------------	----

OUTLOOKS

Rubric “Outlooks” over the Years.....	59
---------------------------------------	----

SCIENTIFIC ACTIVITY

Ivaylo Nachev – Twelfth Bulgarian-American Conference <i>Living Bridges throughout the Time</i>	65
Boryana Vladimirova – National Scientific Conference <i>The Image of Woman in the Literature</i>	68
Tsenka Ivanova – International Forum about Cyrillic Alphabet <i>Alphabet. Language. Identity</i>	74
Rosen Malchev, Konstantin Rangochev – Eighteenth International <i>Tsar Shishman Days</i>	79

Yavor Mitov – International Scientific Conference <i>1010 Years since the Reign of Bulgarian Tsar Samuil. Bulgaria of Samuil – History and Culture</i>	84
Milen Petrov – International Conference <i>Continuity, Unity, Cultural and Linguistic Diversity in Southeastern Europe</i>	92
Anelia Manova – Scientific Conference <i>Narrative Man and the World of Folklore</i>	95
Krassimir Stantchev – International Symposium <i>Bulgarian Catholics and Italy through the Centuries</i>	98
Boryana Vladimirova – Scientific Conference <i>Isles of the Unblessed. Unconventional Bulgarian Literature between 1944 and 1989</i>	100
Aleka Strezova – International Scientific Conference <i>Foreign Humanitarian Studies about Bulgaria and the Bulgarians</i>	103

PROFILES

Anisava Miltenova – Vera Stojchevska-Antic at 85	107
Krassimir Stantchev – Aleksander Naumow at 75	111
Vladimir Penchev – Jan Rychlik at 70	120
Margarita Mladenova – In memoriam Vladimir Vavřinek	124
Vasilka Aleksova – In memoriam Dan Zamfirescu	132
Nikolay Aretov – In memoriam Albena Hranova	135
Zofia Brzozowska – In memoriam Mirosław Leszka	139

REVIEWS

Boyka Donevska – Collection „Athoniada“: Original Scientific Perusal of the Iconographic Tradition	145
Aneta Dimitrova – Yavor Miltenov. Preslav Lexical Markers	150
Keti Mircheva – Epistolary Heritage of Pavel Duvanly (Gaydadzhiyski), Catholic Bishop of Nikopol	155
Anna Aleksieva – Sirma Danova. What is Paisius to us? Christianity and Nationalism in the Cultural Biography of „Istorija Slavjanobălgarska“	158
Vihra Baeva – Stefana Yorova. Fairies in the Bulgarian Folklore	165
Nevena Mihova – Plamen Antov. Love and Fatherland. Studies on Bulgarian National Revival Literature and Culture.	170
Tiha Boncheva – Belles Lettres in the Archives. The Selection of Facts and Documents in the Scientific Research	175

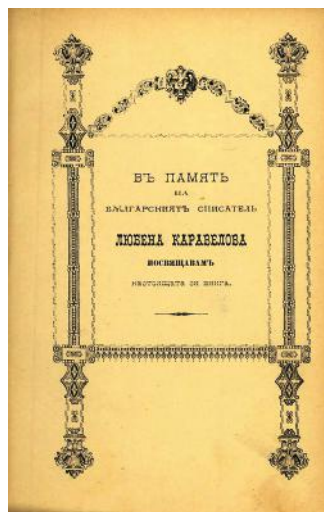
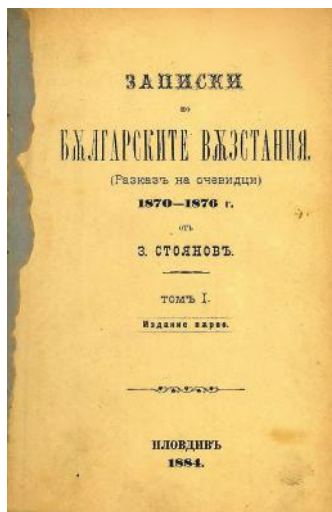
ЎВОДНИ ДЎМИ

Любен Каравелов и неговите книги

Тази година чествуваме 190-годишнината от рождението на поета, писателя, енциклопедиста и революционния деец Любен Каравелов (1834 – 1879), който се слави днес като национален герой. Той участва в национално-революционното движение като член и председател на Българския революционен централен комитет (БРЦК) в Букурещ, Румъния, в началото на 70-те години на XIX век. Допринася съществено за развитието на обществената мисъл в България през Възраждането, пише библиографски трудове, статии по българска литература, култура, лексикография и политическа история.

На 03.03.1885 г. Захарий Стоянов произнася реч на вечеринка, дадена в чест на „писателя“ Любен Каравелов в Пловдив. В словото си летописецът на българските въстания подчертава: „Аз казах, че той е създал епоха в нашия политически живот. Не е само това. Той е направил революция в литературата ни, той е дал направление, на което аз определям срок на съществуване: един век“¹.

Година по-рано З. Стоянов е манифестира! огромната си почит към Каравелов чрез „Записки по българските въстания“ – този „разказ на очевидци“ е „в памет на българския писател Любен Каравелов“.

¹ Стоянов, З. Чърти от живота и писателската деятелност на Любен С. Каравелов. Издава Книжарница „Лъв“ Пловдив, № 146. Печ. „Напредък“, 1885.

1869

През 1887 г., когато Наталия Каравелова започва да издава съчиненията на своя покоен съпруг – под редакцията на Захари Стоянов, във встъпителните страници той отбелязва, че Каравелов е едновременно познат и непознат, тъй като не всичко излязло изпод перото му е можело безпрепятствено да се разпространява в Османската империя, и подчертава: „Ние ще да си позволим да кажем от себе си само това, че ако има досега писател в България, който да притежава своя национална физиономия, своя вяра и свое определено съвременно направление, то тоя писател е Л. Каравелов. Не говорим за разнообразният Раковски и за огненият Ботйов, които сами са си определили вече място в историята на българската литература и нейното възрождение.“

За своите съвременници Любен Каравелов несъмнено е фигура от изключителен мащаб, разностранен ум, дълбок мислител, търсещ и предлагащ решения на болезнени въпроси на своето време. Той е човек на Словото – опазващ ценностите и създаващ художествени стойности. Името му е вградено в основата на редица периодични издания като: „Братски труд“, „Свобода“, „Независимост“, „Знание“. Талантът му на пишещ човек обхваща най-широк жанров спектър. Може да се каже, че няма сфера на словесността, в която Любен Каравелов да не е разгърнал и утвърдил яркото си присъствие.

Животът и писателската дейност на Каравелов обхващат времето от средата на XIX век до Освобождението на България от османско владичество. От родния град Копривщица през Пловдив, Одрин, Цариград към Москва, след това Белград, Нови Сад, Букурещ, а в годината след Освобождението – Търново и Русе, пътят на Каравелов чертае местата, на които той присъства сред общности от съмишленици – част от тези общности той сам извиква за живот.

В Москва българската студентска общност – Московската българска дружина – се заявява и изявява и чрез изданието „Братски труд“.

За него Румяна Дамянова отбелязва: „Именно определението – „московски българи“ – дадено от самите български младежи при отпечатването на сп. „Братски труд“, става нарицателно в българската литературна история. То отразява един етап в българската културна традиция: тогава се създават първите творби на новобългарската литература и Любен Каравелов заявява своя писателски талант, оформя се критическият поглед на Нешо Бончев – определен като първия български критик, утвърждават се творческите индивидуалности на Р. Жинзифов и Г. Теохаров, на В. Попович и М. Дринов, подготвят се

и се заявяват пред европейския свят значимите фолклорни сборници – „Български народни песни“ от Димитър и Константин Миладинови и „Памятники народного быта болгар“ от Л. Каравелов.²

Каравелов започва пътя си в света на книгите с изданието от 1861 г. на руски език:

Той е замислил поредица, едно амбициозно начинание, която, за съжаление, не се осъществява: „В состав „Памятников“ войдут: баснословные сказания (мифы), предания, описания различных обрядов, легенды, песни, пословицы, загадки и вообще все, что может служить указанием на древныя народныя верования.“

В предисловието издаващият тома акцентира върху откриването на българите – славянско племе, неизвестно до появата на книгата на Юрий Венелин „Древние и нынешние болгаре...“ (1829) – и след като проследява натрупването на множество откривателски усилия и на други учени, прегледът стига до книгата на Стефан Веркович „Народне песме македонски бугара“ (1860), като подчертава, че споменатият труд на Венелин, както и неговото „пътешествие по България много са съдействали за нравственото възрождение на българския народ“.

Образът на бита на българите, описан от Каравелов, се основава на пословици и поговорки с бележки към тях, на народен календар, народни български имена и речник. Известно е, че за Каравелов тези паремийни конструкции (пословици и поговорки) са „математически истини“. Според него те стабилизират ценностното отнасяне към света на базата на човешкия опит и в този смисъл са изключително представителни.

Не по-малко значимо за създаването на цялостна, монолитна представа за българския бит, е представянето на народния календар – онова овладяване на времето чрез баланса между делници и празници. А чрез имената Каравелов очертава сфери на избор и промени, като особено важно е тяхното групиране: собствено български, чужди, умалителни.

² Дамянова, Р. Москва – културен център на българите през XIX век. <https://bit.ly/4ga0hLn>

Трудът „Паметници народного быта болгар“ е основата на словесния паметник на българите, който Каравелов гради, моделира през целия си живот.

Втората книга на писателя „Страници из книги страданий болгарского племени. Повести и рассказы“ (1868), също излязла на руски език, е значи-

телно по-голяма като обем, а е и по-сложна като структура, тъй като събира между кориците си художествени и нехудожествени текстове. Уверено може да се каже, че книгата изиявява в своята цялост мислителя Каравелов.

Титулът „Страници из книги страданий болгарского племени“ налага на читателския поглед „страници“ и „книга

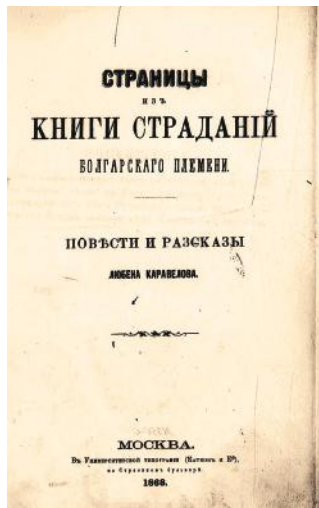
страданий“. Налице е един несъмнено разчитащ на библейския наратив труд – „Книгата на страданията“ е огромна, в нея се е отлял българският живот, а от нея могат да бъдат изваждани и предлагани само страници³. Страданието е станало синоним на живот, на битие.

Но дори и в живота, доминиран от страданието, има просветлявания, а самият живот-страдание е проникнат от устрема към, ако не живот-щастие, то поне към това българите да имат „радост и веселие“ и да живеят „мирно и тихо“, за което пише Софроний Врачански в своята знаменита прокламация до българския народ от 1810 г.

Тази книга на Каравелов се подчинява на отбелязаната от Петър Динеков особеност: „В живота на Каравелов има някаква симетрия“⁴. Самата кни-

³ Позволявам си да припомня друг образ на *неописуемостта* от „Плач бедния Мати Болгарии“ на Неофит Бозвели: „...то милая ми майко, то трябва да имам небо-то за хартия, морето за чернило и Матусаловите години – свободството на златого века и да призова из стихотворците боговдохновенного цар-пророк Давида, чудного Омира, дивяного Вергилия, чудесного Овидия и плачевноридателя ерусалимского пророк Еремия, за да ми спомогнат да го оживително да го изложат, и обстоятелно да ти го, милая ми мати, предложа ...“ (Неофит Бозвели. *Съчинения*. Съст. Стефана Таринска, София: Български писател, 1968, с. 90).

⁴ Динеков, П. Любен Каравелов – В: *Любен Каравелов. Събрани съчинения в дванадесет тома*. Т. 1, София: Български писател. 1984, с. 21.

1869

га е симетрична в обособените две части, всяка от които съдържа по девет текста, и е увенчана от събирация в себе си различни смислови нишки биографичен очерк за Вук Караджич.

На първо място в съдържанието са художествените текстове – при тях е подчертано редуването на разказващите: нечетните са с разказващи жени, а четните с разказващи мъже; а първата творба е с подзаглавие „Записки българской монахини“. Така, макар заглавието да настоява и отстоява изричането на страданието, книгата сплита нишките на сложните отнасяния между хората и групите на Балканския полуостров, този сплит оформя стереоскопичен образ на живота както в отечеството Копривщица, така и в „общото наше отечеството, т.е. ...Балканския полуостров“.

След художествените произведения идва частта на личните спомени на автора, на навлизането в българския свят през погледите на записващия песните на просяка в Шипка, през изследователя на народната култура. Паметта за миналото – всъщност за вечните ценности – кара един от разказвачите, архимандрит С-ий, да зададе въпроса: може ли един народ да живее без своите обичаи. Така книгата събира истории, разказани в първо лице, сплита гласове, като че ли по образеца, зададен от Раковски в неговия „повестнителен спев“ „Горски пътник“.

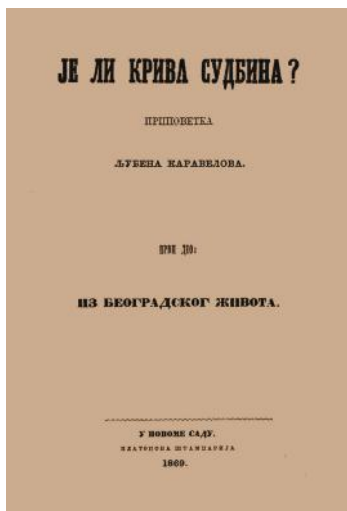
Особено интересна и показателна е съдбата на книгата на български език – Каравелов осъществява българските редакции на своите произведения (когато е в Румъния)⁵. На български текстовете звучат по-различно. Но писателят не предоставя на своите читатели българи всички съчинения от книгата. Остават непреведени: „Божко“ – повестта е преведена от З. Стоянов за том 6 от изданието на съчиненията в края на 80-те години на XIX век, а очеркът за Вук Караджич не е преведен до края на същия този век.

От останалите произведения повечето са печатани във в. „Свобода“, като в отделни книги са излезли „Войвода“ (1871), „Българи от старо време“ (1872), „Неда“ (1872), „На чужд гроб без сълзи плачат“ (1872). Последната творба е драматизирана от Бачо Киро през 1874 г., но със заглавие „Сиромаш Танчо“. Единствено „Слава“ е публикувана в сп. „Знание“ през 1875 г. „Записки за България и българите“ се печата във в. „Независимост“ (1875) и в сп. „Знание“ (1876).

Следващото важно място в живота на Каравелов е Белград, където той отива като кореспондент на руски вестник и попада сред свои – дейците на „Омладината“, с някои от които се познава още от Русия.

Най-мощно името на писателя Каравелов се налага с повестта „Je ли крива судбина?“, чието самостоятелно издание е достъпно на читателите го-

⁵ Както е посочване нееднократно, Каравелов пише на руски и на сръбски, потопен е в литературния живот на съответните страни, докато румънският език не е владян от неговото перо. Когато е в Румъния, той печата в изданията, на които е редактор – рецензии за излезли румънски книги, но идеологическата доминанта в живота му е друга.

дина, след като текстът е отпечатан в сп. „Матица“ (1868). На български творбата е включена от З. Стоянов в том 8 на съчиненията на Каравелов (1888) в превод на Д. Маринов.

По спомени на съвременници повестта „произведе фурор“. Тя има и втора част, която не е довършена и е вгледана вече в „новосадския живот“.

„Крива ли е съдбата?“ е произведение, което може да бъде свързано с определена традиция не само на основата на заглавието-питане, но и самото то създава традиция – на „нов тип белетристика – философско-публицистичната“, както подчертава Дочо Леков⁶. Повествованието е модерно, излизащо далеч извън дотогавашния опит на Каравелов. В центъра на разказва-

нето са въпросите за свободата и любовта, за общественото устройство и социалните маски, за жената и мястото ѝ в социума (по темата е разсъждавала и героинята в „Турски паша“). Каравелов включва в разказа си сънища, дневник, съдебен процес и присъда, дори един от главните герои има инициали, съпадащи с неговите – Л. К. Този повествователен опит писателят ще използва и в някои свои произведения, създадени по-късно в Румъния.

На т.нар. сръбски период принадлежат още „Сока“, „Наказал я бог“, „Горчива съдба“ – последната преработена на български и отпечатана във в. „Свобода“. Само и единствено на сръбски остават мемоарните страници „Из мъртвия дом“ – разказ за биването му в затвора след ареста в Нови Сад по несправедливо обвинение.

В края на 60-те години на XIX век той отива в Букурещ, за да редактира периодичното издание „Отечество“, но конфликт с издателите го отвежда до в. „Свобода“. Каравелов иска сам да бъде свободен, да няма ограничения пред мисълта и перото му, както желае и се бори за свободата на своя народ. По-късно приемник на „Свобода“ става в. „Независимост“, а когато по много причини Каравелов се оттегля от активна дейност в БРЦК, от 1875 г. започва да издава сп. „Знание“. Още преди „Знание“ писателят създава и книжки поредици като „Детска библиотека“ и „Разкази за старовременните хора“.

Несъмнено т.нар. румънски период на Каравелов е белязан от свръхинтензивен интелектуален, организационен и творчески живот. Публицистиката на Каравелов налага своя отпечатък върху политически и културни дебати, насочва мислите на читателите в желана от него посока. Под крилото

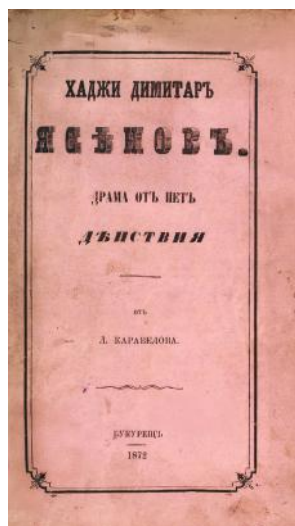
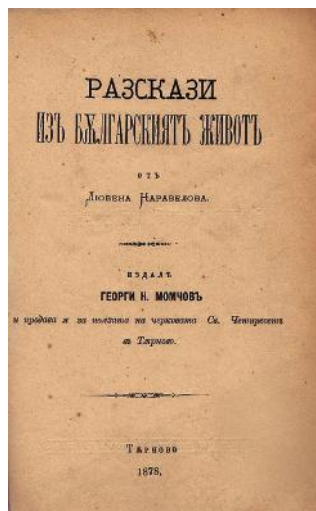
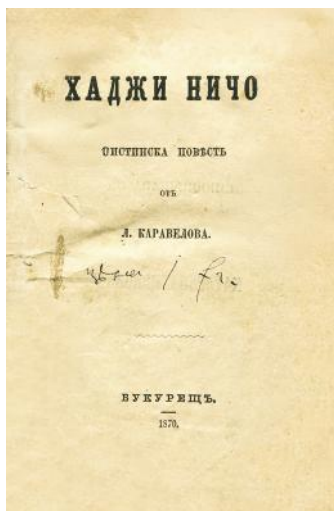
⁶ Леков, Д. Любен Каравелов. София: Народна просвета. 1977, с. 50.

му израстват много млади български таланти – най-значимият несъмнено е Христо Ботев.

Произведения като „Хаджи Ничо“, „Три картини из българският живот“ („Маминото дете“, „Извънреден родолюбец“, „Прогресист“), историческата трилогия „Отмъщение“, „После отмъщението“, „Тука му е краят“, поезия, пиесата „Хаджи Димитър Ясенов“, „Децата не приличат на бащите си“ и книгата „Разкази из българския живот от Любена Каравелова. Търново, 1878“ разкриват целия творчески потенциал на Каравелов. Сред тях особено място имат двете трилогии, които сигнализират потребността на писателя от намиране на по-обхватни белетристични форми, без те да са директно подчинени на престижността на романа.

„Хаджи Ничо“, „Три картини из българският живот“, „Хаджи Димитър Ясенов“ са ангажирани със съвременното, макар в първите два художествени текста да са конструирани специфични гротесково-изобличителни светове

– прототиповата обвързаност в тях лесно се разгадава. Така писателят сплита повествователния опит от „Кривали е съдбата?“ с един тип фикционализирана „документалност“, която надмогва, загърбва онзи тип отправки към действителността, които могат да се наблюдават в произведенията на други възрожденски белетристи. На „Хаджи Димитър“ Каравелов е

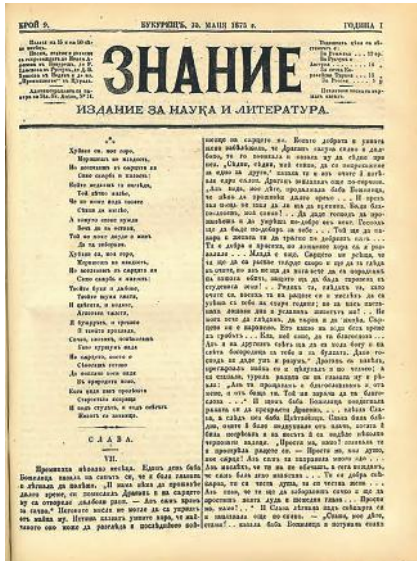

посветил и едно стихотворение, поместено във в. „Свобода“, не една статия – особено силен е текстът на „Святата Хаджидимитрова кръв трябва да бъде нашият честен кръст“. В драмата войводата е сценично увековечен в смъртта си в името на любовта към Стоянка и към България.

Да не забравяме, че друго голямо име на бунтовността, легендарен войвода като Панайот Хитов – е поверил издаването на спомените си във вестите редакторски ръце на Каравелов.

Великият възрожденец Любен Каравелов оставя огромно дело – плодотворно написано блестящо и известно на всички българи негово елегично стихотворение, станало и песен – „Хубава си, моя горо“, отпечатано в девета книжка на сп. „Знание“. Издание за наука и литература през 1875 г. Творба, в която човекът наблюдава света, мисли върху неговите сегменти и образи, изживява го от дистанция и е потопен в него, за да се раздели и прероди/възроди в идващия, поклътващия нов живот.

Николай Чернокожев
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Рубриката съдържа периодика и книги (монографии, сборници, учебни помагала, речници и др.) за 2024 г. По отношение на научната периодика, която тук е представена за пореден път, от съдържанието на всяка книжка са подбрани статии, студии и научни съобщения, които изследват българистични теми и проблеми в областта на хуманитарните и обществени науки (история, обществознание, археология, кирилометодиевистика, език, литература, изкуствознание, традиционна и съвременна култура и др.). Поради спецификата на настоящия информационен бюлетин не се включват преводни материали (от чужд на български език), както и рецензии, обзори и др. Принципно е отразена научната периодика за 2024 г. В случай, когато няма излезли книжки от определено периодично издание са отразени последните регистрирани години. Книгите с липсващ ISBN и периодичните издания с липсващ ISSN са означени със знака *.

От редактора

КНИГИ / BOOKS 2024

ОБЩ ОТДЕЛ / GENERAL

България и Латинска Америка, с поглед към бъдещето. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 152 с.

ISBN 978-954-07-6024-7.

Съставители: Татяна Пантева, Вера Киркова, Милена Маринкова, Теодора Цанкова
Сборник с доклади от международната конференция под едноименния наслов, проведена в София през октомври 2022 г. Засегнати са теми, свързани с актуални проблеми на субконтинента, взаимоотношенията с България в културната, образователната и други сфери на обществения живот, както и ролята на българската академична испанистика за разпространението на знанията за тази част на света.

ВАНГЕЛОВ, Никола. Печатната реклама през периода на социализма в България (1944 – 1989) – теоретични аспекти и историческо развитие. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 304 с.

ISBN 978-954-07-5976-0.

Обект на изследването са промените, настъпили през посочения период, в рекламната комуникация. Основано е на проведено емпирично проучване на реклами в български печатни периодични издания, както и на сравнителния анализ на близо 30 000 реклами в над 7000 броя вестници и списания.

ВЕЛЧЕВ, Иван. Lector ex machina. Читателят в дигиталния свят: културологични и образователни измерения. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 280 с.

ISBN 978-954-07-5988-3.

Изследване за училищната дигитална култура – как се осъществява познавателният акт в общуването с текста, как текстът моделира читателя в зависимост от това дали четенето протича в аналогова, или дигитална среда, как цифровите технологии променят мисленето, а впоследствие и самите представи за четене и текст.

ЖЕНСКИТЕ лица на историята. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 550 с.
ISBN 978-954-07-5936-4.

Съставители: Валентина Миткова, Илко Пенелов

Сборник в чест на проф. Красимира Даскалова, една от водещите български учени в полето на историята на жените и половете. Статиите са посветени на широк кръг въпроси, свързани участието на жените в обществено-политическия живот както в България, така и по света.

ИДЕОЛОГИЯ, утопия, репрезентация. Юбилеен сборник в чест на проф. Александър Къосев. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 474 с.

ISBN 978-954-07-5971-5.

Съставители: Г. Гончарова, К. Василев, М. Вакарелова

Сборникът съдържа статии в областта на културологията, литературознанието, историята на идеите и идеологиите.

МУЗЕИ и културно наследство – исторически и съвременни измерения. Плевен: Регионален исторически музей, 2024, 630 с.

ISBN 978-619-91027-7-0

Съставител: Димитър Петров

Сборникът съдържа доклади от националната научна конференция под едноименния наслов, посветена на 120 г. от началото на музейното дело в Плевен, и проведена през май 2023 г. Текстовете са обособени в разделите: „Археология, нумизматика, епиграфика“, „История, етнология, архивистика“, „Музеология“ и „Културно-историческо наследство и природни забележителности“.

МУЗЕИТЕ и културното наследство. 120 години Исторически музей – Шумен.

Велико Търново: Фабер, 2024, 624 с.

ISBN 978-619-00-1789-9.

Научен редактор: Светла Димитрова

Сборник с доклади от националната научна конференция с международно участие, проведена в Шумен през юни 2024 г.

CROSS-DISCIPLINARY and Cross-Cultural Awareness/Интердисциплинарни и интеркултурни изследвания. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 719 с.

ISBN 978-954-07-5861-9.

Съставители: Веселин Буданов и др.

Сборник в чест на проф. д-р Мадлен Данова. Първата част обединява текстове, посветени на автори, произведения и литературни явления в северноамериканската и африканската литература, а също и статии в областта на сравнителното литературознание, историята на литературата, семиотиката, културологията. Втората част включва приноси изследвания в областта на методиката и на образователните практики, на теоретичната, когнитивната и приложената лингвистика.

Свободен достъп до съдържанието и предговора на английски език: <https://bit.ly/3Y1OKBt>

ИСТОРИЯ/HISTORY

АТАНАСОВА, Светла. Предприемачи на Балканите: възрожденската фамилия Кермекчиеви. Велико Търново: Фабер, 2024, 244 с.

ISBN 978-619-00-1774-5.

Монографично изследване за живота и дейността на Теодор, Панайот, Петър, Константин и Иван Кермекчиеви – предприемачи, търговци и дипломати с европейска величина през XIX век, филантропи, дарители и застъпници за българската национална кауза. Проучен е богатият личен фонд Петър х.Ненчов Кермекчиев – постъпил в Централен държавен архив – София през 2009 г., както и документи на Добродетелната дружина в Българския исторически архив, кореспонденция на Евлоги Георгиев от Научния архив на БАН и ръкописи от личния фонд на Недялко Каранешев в Държавен архив – Велико Търново.

В СПИРАЛАТА на времето: пространства, хора, идеи, събития. Институт за исторически изследвания – БАН, РИМ – Пловдив, 2023, 524 с.

ISBN 978-619-7091-29-8.

Сборникът съдържа доклади от конференцията в чест на 75-годишнината на един от водещите специалисти по проблемите на политическата история на Третата българска държава – доц. Василка Танкова, проведена в Пловдив през 2023 г., както и нейна био-библиография.

МАРОВ, Стойчо. Пътят към Скопие: бойните действия на 27-и пехотен Чепински полк септември – декември 1944 година. Велинград: Исторически музей – Велинград, 2024, 64 с.

ISBN 978-954-92299-9-8.

Документално изследване, в което се проследява участието на 27-и Чепински полк в бойните действия при Крива паланка, Страцин и Куманово в края на Втората световна война.

МАТАНОВ, Христо. Пътешествие из Средните векове: българският сепаратизъм в навечерието на османското нашествие. София: Полис, 2024, 224 с.

ISBN 978-954-796-120-3.

В книгата са разгледани особеностите и проявите на сепаратизъм по българските земи в навечерието и по време на османското нашествие в контекста на сходни явления във Византия и на Балканите. Проследен е сблъсъкът между централизма и сепаратизма в резултат на различни по сила и характер външни влияния.

МИЗИЯ от древността до днес. Плевен: Регионален исторически музей – Т. IV. 2024, 449 с. ISBN 978-619-91027-9-4.

Съставител: Димитър Петров

Съдържа изследвания и материали, обединени в разделите: „История и археология“, „Музеология“, „Природа“ и „Исторически източници“.

МИТЕВ, Пламен. **Хаджи Станьо хаджи Станчов (Врабевски). В лабиринтите на историческата памет.** София: Авангард Прима, 2024, 296 с.
ISBN 978-619-279-028-8.

Първо цялостно представяне на личността и житейския път на един от най-влиятелните български първенци в района на Тетевенския Балкан през Възраждането.

ПАЛАНГУРСКИ, Милко, Николай Тодоров, Христина Христова, Даниела Цонева и Християн Младеновски. **От империя към национална държава. Българският елит – лица, партии, избори (70-те – 80-те години на XIX в.).** Велико Търново: Фабер, 2024, 312 с.
ISBN 978-619-00-1780-6.

Колективна монография, в която основни теми на изследване са българският елит в условията на Османската империя, неговата трансформация от имперски в национален, както и българският път към парламентаризма и основните фигури в него през посочения период.

ПРАВОСЪДИЕ, власт и общество. Исторически паралели. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 396 с.
ISBN 978-954-07-5945-6.

Съставители: Тина Георгиева и Боряна Митева

Сборникът съдържа изследвания на осемнадесет български автори, които представят взаимовръзката между право, политика, международни отношения и обществени нагласи. Анализирани са различни проблеми и съдебни въпроси, които в определен исторически период са се превърнали в знакови юридически казуси, фокусирали са вниманието на властта, провокирали са остри обществени дебати.

ОТ РЕГИОНАЛНОТО към националното – минало, настояще, бъдеще. Плевен: Регионален исторически музей, 2024, 432 с.
ISBN 978-619-93006-2-6.

Съставител: Димитър Петров,

Сборник с доклади от научната конференция под едноименния наслов, състояла се през ноември 2023 г. в Плевен.

Поредица *Плевенски исторически четения*, 3

Свободен пълнотекстов онлайн достъп: <https://bit.ly/3Z2XvBQ>

150 години безсмъртие: Васил Левски, революцията и бъдещият свят. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2024, 272 с.
ISBN 978-619-245-439-5.

Съставители: Пламен Митев и Пламен Божинов

Сборник с материали от научната конференция, проведена в СУ „Св. Климент Охридски“ през февруари 2023 г. Съдържа 17 статии и студии на утвърдени и млади учени от Софийския университет, Българската академия на науките и редица други научни центрове и музеи в столицата и страната.

ТОТЕВА, Райна. **Копривщенци в Египет – „масърлиете“**. София: Златен змей, 2024, 416 с.

ISBN 978-954-776-068-4.

Книгата е посветена на копривщенските абаджии и търговци и техният път към египетските пазари в средата на XIX век, настаняването им там, борбата им с конкуренцията на европейските стоки и постепенната загуба на пазарите. Открити са основните моменти в еволюцията на традиционните гурбетчии; анализиран е социалният състав на първо и второ поколение мъсърлии, имущественото им състояние, съдружническите им взаимоотношения, проследен е социалният им живот и проявите им.

ЦВЕТКОВА, Ралица. **Съхраняването на архива на Държавна сигурност като източник за микроисторията и „блатото на комунизма“**. София: Алфа стар, 2024, 214 с.

ISBN 978-619-7582-37-6.

В монографията се разглеждат състоянието и начинът на съхранение на архива на Държавна сигурност като част от архивната система на българската държава. В научно обращение са въведени непознати и неизползвани досега документи от служебния архив на МВР, съхранявани в Централизирания архив на Комисията по досиетата. Втората и третата част на монографията разкриват два частни казуса, заимствани от български и от немски архиви за репресивната роля на тайните служби спрямо младите хора с акцент върху микроисторията и „малките“ случаи, които иманентно се вливат в голямата история на страните от Източна Европа в годините на тоталитаризма.

РЕЛИГИЯ/RELIGION

НИКОЛОВ, Милен. **Исихастските монашески центрове в Парория и Средновековната българска държава през XIV в.** Бургас: Регионален исторически музей, 2024, 292 с.

ISBN 978-619-92558-5-8.

Изследването е посветено на историческото развитие на исихазма, неговия подеи през XIV в. и особено на личността на св. Григорий Синаит – създател на четирите исихастки манастира в областта Парория. Акцентът е поставен върху българските му ученици – св. Теодосий Търновски, св. Роман Търновски и св. Ромил Видински, на които е отделено специално внимание под формата на просопографски бележки.

НИКОЛЧЕВ, Дилян. **Преговорите за вдигане на българската схизма (с акцент: тайната синодална мисия на Стобийския епископ Борис в Йерусалим през 1932 г.)**. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 164 с.

ISBN 978-954-0760-179.

В книгата е проследен хронологично по документи дългият период от налагането на схизмата през 1872 г. до началото на 1945 г., когато тя е вдигната. Специално внимание е отделено на действията на българския пратеник в Йерусалим – Стобийския митрополит Борис в опита да се премахне наложената над Българската

православна църква схизма по време на тайните преговори между Българската православна църква и Вселенската патриаршия с посредничеството на Йерусалимската патриаршия през 1932 г. Освен детайли около преговорите, в изследването са разкрити и други моменти от живота, устройството и управлението на поместната българска църква в изследвания период от време.

ЕТНОГРАФИЯ И ФОЛКЛОР/ ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE

ЕРОЛОВА, Йелис. **(Не)възможната интеграция на бежанците от Близкия изток в България (2013 – 2019)**. Пловдив: Астарта, 2024, 331 с.

ISBN 978-954-350-371-1.

Изследването е резултат от теренни проучвания. Съдържа седем глави, които разглеждат различни аспекти на интеграционния процес: общ преглед на контекста, динамиката на принудителната миграция и развитието на политиките за убежище в България; първоначалния прием на бежанци, условията в центровете за настаняване и трудностите при получаване на международна закрила; проблемите при намирането на жилище, образование и заетост; бариери като езикови различия, дискриминация и липса на достъп до услуги, които затрудняват интегрирането им; ролята на гражданското общество и доброволческия сектор, както и инициативите на местни организации и активисти; културната адаптация и въздействието на фактори като език, религия и традиции върху възприемането на бежанците от страна на местното население; чрез лични разкази са представени субективните преживявания на бежанците. Последната глава съдържа заключения и препоръки за подобряване на интеграционните политики и практики.

ЕТНОГРАФСКИ, фолклорни и езикови проучвания на България: Централна Стара планина (Габровско, Севлиево, Тревненско и Дряновско). София: АИ Проф. Марин Дринов, 2024, 486 с.

ISBN 978-619-245-285-8.

Сборникът разглежда традиционната народна култура на българите от район, който обхваща териториите на билото на Стара планина между Русалийския проход от запад до Прохода на републиката на изток, на север до най-ниските възвишения на Предбалкана.

ЙОРОВА, Стефана. **Самодивата в българския фолклор**. Русе: Лени Ан, 2024, 422 с.

ISBN 978-619-7616-48-4.

Първо цялостно изследване върху този специфичен демонологичен персонаж. Самодивата е разглеждана като жив фолклорен образ с неговите трансформации в миналото и съвременността. Книгата съдържа събрани и анализирани народни песни, приказки и разкази за самодиви, събирани на терен от авторката пред последните пет години. В отделните части са описани традиционните представи и образи – антропоморфни и зооморфни, както и къде, кога се срещат самодиви, кой може да ги чуе и види, как да се предпазим от тях; описани са техните функции

според каталога на приказните сюжети и според фолклорните песни. Последната част разгръща съвременните измерения на вярата в самодивите като част от „необяснимото“, което съпътства човешкия живот.

НАКОВА, Албена. Хибридните идентичности (Съвременно състояние и етнически модели в България). София: АИ Проф. Марин Дринов, 2024, 473 с.
ISBN 978-619-245-444-9.

Монографично изследване, в което са проследени етапите и определящите фактори на формиране на национална и етническа идентичност на три етноса в България – българския, турския и ромския.

СТАНОЕВА, Ива. Документи, времена, облекло. „Народни костюми“ в Княжество България. София: Парадигма, 2024, 240 с.
ISBN 978-954-326-545-9.

Книгата е посветена на ценен извор за историята на традиционното облекло от 1888 – 1889 г., съхраняван във фонда на проф. Иван Шишманов при Научния архив на Българската академия на науките. Представя информацията, която може да бъде открита в ръкописните документи (рапорти и описания на „народни костюми“), изпращани от всичките 23 окръжия по онова време. Приносно изследване в областта на историческата антропология, антропологията на облеклото и на историческата лингвистика.

ЕЗИКОЗНАНИЕ/LINGUISTICS

АЛЕКСОВА, Красимира. Социална психология на езика. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 342 с.
ISBN 978-619-7433-89-0.

Монографично изследване, в което са разгледани двете главни направления в предметната област на социалната психология на езика: стратегиите за комуникативна акомодация и проучване на езиковите нагласи към отделни речеви особености, към идиолекти, мезолекти, социолекти и езици.

КРЪПОВА Илияна и Цветана Димитрова. Българският език в европейския езиков ареал. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 383 с.
ISBN 978-954-07-5978-4.

Книгата е резултат от дългогодишни изследвания на авторките върху спецификата на българския език. В нея са очертани някои от най-характерните особености на езика, които го позиционират на кръстопътя между неговото славянско наследство и иновациите, придобити в резултат от контактите му с другите балкански езици, които в по-голяма или в по-малка степен го сближават със, но и разграничават от останалите европейски езици.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://bit.ly/3Y0DFXi>

ЛАСКОВА, Ласка. **Предложните изрази в българския език.** София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 374 с.
ISBN 978-619-7785-01-2.

Книгата представя резултатите от изследване на над 200 предложни единици в българския език, базирано основно на наблюдения върху корпус със съвременна интернет реч. Фокусът е върху семантиката, структурните и морфо-синтактични особености на съставните предложни единици, като специално внимание е отделено на деадвербиалните комитативни изрази от типа на „заедно с“ и „едновременно с“. Засегнати са важни общотеоретични въпроси, свързани със същността и представянето на подчинителната връзка в рамките на простото изречение, както и с факторите, които определят процесите на лексикализация и прагматикализация при изследвания вид езикови знаци.

МИЛТЕНОВ, Явор. **Преславските лексикални маркери.** София: Авалон прес, 2024, 231 с.
ISBN 978-954-9704-47-1.

Монографията обобщава изследванията на автора върху най-ранните преводи на старобългарски език от края на IX и X век. Корпусът е обобщен в четири раздела: „Опит за въведение“, в който се дефинира терминологията, изяснява се методологическата основа и се очертава кръгът писмени паметници; „Изследване на извадка от езиковия материал“, в който се изследва употребата на лексеми със стойност на маркери и техните синонимни варианти; „Особен случай: лексеми, типични за ранен кръг паметници, срещащи се в съвременните диалекти“ с аналози, запазени в диалектите в българските земи; „Два примера за прилагане на изработената методология“, съдържащ конкретен материал от старобългарските преводи на Осмокнижието, Тълковните пророчески книги и хомилетичните текстове на Константин Преславски. Книгата съдържа богат набор от справочни материали и индекси.

ПОЛЕМИКИ и избори. София: УИ Св. Климент Охридски –
Том първи. Езикознание. 2024, 362 с.
ISBN 978-619-7433-87-6.

Съставители: Албена Стаменова и др.

Съдържа доклади от XV славистични четения, проведени в София през юни 2022 г. Текстовете са обединени в разделите: „История на езика“, „Синтаксис и семантика“, „Методика“, „Лексикология и ономастика“, „Диалектология“ и „Терминология и словообразуване“.

ЧОЛЕВА-ДИМИТРОВА, Анна, Надежда Данчева, Мая Влахова-Ангелова и Гергана Петкова. **Българските лични имена днес**. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2024, 207 с.

ISBN 978-619-245-434-0.

В книгата са представени основните резултати от социономастично изследване на имената на новородените деца в най-големите български градове в началото на ХХІ век. Изходна точка за проучването е тезата, че социалните и културните фактори, оказващи влияние върху лингвистичните процеси като цяло, формират модата в именуването и определят състоянието на именния репертоар в настоящия момент, както и схващането, че именно процеси като урбанизацията, глобализацията и глокализацията, протичащи в Европа, мотивират езиковите промени и са една от основните причини за измененията в сферата на антропонимията. Това дава възможност за теоретичното осмисляне на процесите в българския именник от макросоциolingвистична гледна точка.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://bit.ly/3Y0btE8>

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ/THEORY OF LITERATURE

КНИЖОВНОСТ и литература в България. IX – ХХІ век. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 727 с.

ISBN 978-954-07-5897-8.

Съставители: Валери Стефанов и др.

Съкратен вариант на петтомната поредица. Очертана е синтетична картина на книжовния живот в рамките на хилядолетната българска култура.

ОБРАЗ на значимото: книга в чест на Атанас Далчев. София: Рива, 2024, 242 с.

ISBN 978-954-320-941-5.

Съставител: Божидар Кунчев

Сборникът включва литературоведски текстове за творчеството на Далчев, преводи на кореспонденцията му с Мария Петровиѝх. Сред авторите са и неговите наследници Мария Далчева, Виктория Далчева и Райна Далчева.

ОБРАЗИ на религиозната идентичност. Художествено наследство, събитийност, личности. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 262 с.

ISBN 978-954-07-5905-0.

Съставител: Любомира Стефанова

Сдържа докладите от интердисциплинарната конференция под едноименния наслов, проведена през октомври 2023 г. в София. В текстовете са засегнати различни аспекти на християнското образно мислене и език.

ПОЛЕМИКИ и избори. София: УИ Св. Климент Охридски –
Том втори. Литературознание. Културна антропология. 2024, 535 с.
ISBN 978-619-7433-85-2.

Съставители: Елена Дараданова и др.

Съдържа доклади от XV славистични четения, проведени в София през юни 2022 г. Текстовете са обединени в разделите: „Стари литератури“, „Избори и полемики на литературния XIX век“, „Междувоедни литератури“, „Съвременни литератури“, „Култура на прехода“, „Литература, история, идеология“, „Културна антропология“ и „Кино и театър“.

ХРИСТОВА-ШОМОВА, Искра. Южнославянските празнични минеи. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 512 с.
ISBN 978-954-07-5877-0.

Книгата за пръв път представя малко известни химнографски текстове от празничния служебен миней (трефологий), възникнал най-рано в богослужебната практика на средновековна България. Сборникът съдържа химнографски текстове за честване на видни християнски автори (Йоан Златоуст, Йоан Дамаскин и др.), част от служби за големи християнски празници и за празници с по-нисък ранг в зависимост от локални култове, засвидетелствани в писмени паметници. Изданията на текстовете са придружени с анализи на техните преводи, редакции и разпространение в славянската книжнина. Наред с това в монографията са включени издания на паримейни и проложни четива. Ценен принос са приложените описания на южнославянски празнични минеи според последните сравнителни проучвания на този вид химнографски сборник. Книгата съдържа богата библиография и справочни индекси.

ХРИСТОВ, Ивайло. Николай Хайтов. София: Захарий Стоянов, 2024, 440 с.
ISBN 978-954-09-1824-2.

Книгата е изчерпателно и детайлно хронологично-тематично изследване на цялостното творчество на Николай Хайтов.

PAVLIKIANOV, Cyril. Acta Graeca Monasterii Karakallou in Monte Atho (1294 – 1821). София: УИ Св. Климент Охридски, 2024, 564 с.
ISBN 978-954-07-5939-5.

Критично издание на 126 документа от периода 1294 – 1821 г., съхранявани в манастира „Каракал“ – гръцки и славянски грамоти и гръцки преводи на османски документи. Съдържанието на документите се представя за пръв път и е извор за контактите на манастира с балкански монашески центрове и за историята на Света гора.

ИЗКУСТВО/ART

АНТОНОВА, Полина. Архивът на Димитър Ненов. Систематизации, интерпретации, анализи. София: Институт за изследване на изкуствата – БАН, 2024, 262 с. ISBN 978-619-7619-38-6.

Книгата е посветена на една от водещите фигури в българската музикална култура и в интелектуалния елит от първата половина на миналия век. Представя изцяло нотния архив на композитора и част от личната му кореспонденция, съхранявани в Научния архив на БАН. Направен е опит да бъдат открити и научно аргументирани конкретни или хипотетични отговори на наложените в пространството повече от половин век митологеми за житейската и творческата съдба на един от най-енигматичните български музикални творци.

БОРИСОВА, Ана. Етапност при овладяване на орнаментиката в обучението по народно пеене. Велико Търново: УИ Св. св. Кирил и Методий, 2024, 160 с. ISBN 978-619-208-409-7.

Задълбочено е изследван и представен един от най-специфичните елементи в българската народна музика – орнаментиката. Авторката предлага собствена методика, апробирана в работата ѝ като педагог и като изпълнител, за работа върху техниката на орнаменталните умения на начинаещите изпълнители, съобразена с регионалната специфика на народнопесенните изпълнителски стилове.

ГЕОРГИЕВА, Милена. Говорът на цветята. Анна Хен-Йосифова (1872 – 1931). София: Панорама, 2024, 500 с. ISBN 978-619-7609-20-2.

Албумна монография за художничката от германски произход и една от първите жени творци в България. Книгата се състои от три глави, приложения и каталог на творчеството ѝ. В първа глава художничката е представена биографично на фона на семейната и интелектуалната ѝ среда в Брауншвайг, учението ѝ в Нидерландия и живота ѝ в България като активен член на дружество „Съвременно изкуство“. В следващата глава се анализират заслугите ѝ като художничка на цветя – нов жанр в българското изкуство. Трета глава е посветена на приложното творчество на Анна Хен-Йосифова в контекста на женското участие в първите изложби на художествените дружества. Приложенията представят спомени за нея, неизвестни фотографии, писма и документи от личния ѝ архив.

ДЕЧЕВА, Виолета. Властта на театъра: за пренасочването на националната идентичност. София: НБУ, 2024, 277 с. ISBN 978-619-233-318-8.

Разгледана е връзката между националната идентичност и театъра като цялостна социално символна практика. Търси се отговор на въпроса как театърът участва в изграждането на националната идентификация от създаването на модерната българска държава до установяването на комунистическия режим в България през 1944 г. и как театърът е използван за нейното пренасочване от комунистическата партия и държава до 1989 г.

Поредица Литературата на НРБ: история и теория, 25

СТЕНОПИСИ и икони от църквата „Св. Никола“ в гр. Елена. Велико Търново: Фабер, 2024, 100 с.

ISBN 978-619-00-1773-8.

Съставител: Петър Димов

Каталогът представя част от резултатите от направената цялостна дигитализация по случай 220-годишнината на храма.

ТОНЧЕВА, Виолета, Станка Димитрова и Светла Трайкова. 75 години Варненска опера. Летопис. Варна: Фил, 2024, 328 с.

ISBN 978-619-9742-67-4.

В книгата са отразени значими събития в историята на Варненската опера от нейното създаване през 1947 г. до наши дни. Представени са 296 премиери на опери, оперети и мюзикъли, 116 балетни премиери и 336 музикални събития, структурирани в пет раздела: „Опера, оперета, мюзикъл“, „Балет“, „Концерти“, „Приложения“ и „Библиография“. Първите три са предхождани от исторически обзори, премиерните събития са изведени в хронологичен ред със заглавие, композитор, либретист, постановъчен екип и солисти в главните роли. В приложенията са посочени директорите, диригентите, режисьорите, художниците, хореографите, оперните и балетни артисти, оркестрантите и някои от гостувалите през годините на варненска сцена творци.

ФОКАС, Даниел. Изображения на животни и фантастични същества в изкуството по българските земи през XI – XIV век. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2024, 303 с.

ISBN 978-619-245-440-1.

Изследването е развито в две основни насоки – събиране и изучаване на наличния визуален фонд и опит за цялостна интерпретация на символиката му в културния контекст на епохата.

НАУЧНА ПЕРИОДИКА 2024

PERIODICALS 2024

Балканистичен форум/Balkanistic Forum. Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Гл. ред. доц. д-р Петър Воденичаров. ISSN 1310-3970.

2024, № 2: Димитров, Я. Писмото на Петър Парчевич до папския нунций Марио Алберици от 29 септември 1673 г. – първа българска автобиография, 11–20; **Saldzhiev, Hr.** Cultural and Linguistic Specifics of a 19th Century Manuscript from the National Library „Ivan Vazov“ in Plovdiv, 21–30; **Gruber, S. and D.-A. Đumić.** Women owning Property in mid-19th Century Serbia, 31–41; **Пилева, М.** Провокации срещу културната мисия на д-р Албърт Лонг, 42–58; **Добрикова, М.** Цар Фердинанд в Словакия: през погледа на историческите факти и художествената литература, 59–65; **Hajdú, Z. and Sz. Rácz.** Does István Bibó's Concept of the „Misery of Small States“ Carry a Message for the Western Balkans Today?, 102–119; **Dobre, Cl.-Fl.** Communism in Post-communist Romania: An Ambivalent Legacy, 120–142; **Воденичаров, П.** Комунистическият генерал Мирчо Спасов и въздействието на беззаконието. Психоанализа, език и история, 143–163; **Пенджекова-Христева, Р.** Щрихи към историята на българските архиви в тоталитарния период (По данни от литерно дело №6431/87 г.), 164–180; **Китова, И.** „Неблагонадеждни“ истории – архивен прочит на досиета на „опозиционни“ служители в ДП „Българска кинематография“ в периода 1948 – 1958, 181–196; **Сталянова, Н.** Образът на патриота и на врага на народа в избрани документи от архива на ДС, 197–207; **Hoyte-West, A.** Translating Soviet Moldova's Language Politics: Observations on Tatiana Țibuleac's The Glass Garden in Spanish Translation, 225–238; **Mateoniu-Micu, M.** Promotion and Marketing Practices of Local Heritage in the Global Warming Era. The Jiu Valley Example, 239–260; **Костова-Панайотова, М.** Соцартът – преподаване или пренаписване, 261–267; **Иванова, Е.** Национализмът – наследство или новина?, 282–297; **Крейчи, П.** Декларация за общ език (Deklaracija o zajedničkom jeziku, 2017): антинационалистическа провокация или рефлексия на обективната реалност?, 298–312; **Крейчова, Е.** Езиковото наследство на организираната престъпност през 90-те години на XX век в посткомунистическите държави, 313–323; **Nazarska, G.** Social Change and Reputational Elites: Assessments and Reassessments of the 'Sporting Glory of Bulgaria' (1989 – 2020s), 324–342; **Гергинова, М.** Възрожденският некролог – архив, архетип и хипертекст, 343–355; **Тончева, В.** Песенно наследство отвъд границите. Наблюдения върху сбирката „Pisně makedonské“ (1928) на Лудвик Куба от поредицата „Slovanstvo ve svých zpěvech“, 356–376.

2024, № 3: Papathanassiou, M. Beyond the Welfare State: Some Notes on Child – and Elderly Care in Rural Austria During the First Decades of the 20th Century, 14–30; **Shmidt, V.** The Vicissitudes of Foster Care in Interwar Yugoslavia and the Global History of Child Protection, 31–54; **Anchova, K.** To Walk Again? The Children’s Sanatorium in Momin Prohod for the Rehabilitation of Children with Poliomyelitis, 86–107; **Basheva-Nikolova, Hr.** The „Family Children’s Home“ Experiment – an Alternative to Institutional Care (1984 – 1992), 108–121; **Todorov, G.** Corruption Practices in Homes for Children with Intellectual Disabilities and Neuropsychiatric Hospitals in the People’s Republic of Bulgaria during the 1940s – 1970s, 139–153; **Doncheva, G.** Mental Asylum as a Social and Political Metaphor in the Cinema from the Two Sides of the Iron Curtain, 227–239; **Brisku, I.** From War Wounds to Welfare: Caring for Albania’s Elderly in the Transition to Socialism (1945 – 1948), 240–263; **Nencheva, D.** Aging and Institutional Care During Late Socialism: The Case of the Elderly People’s Home in the Village of Pelishat, Bulgaria, 264–292.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>

Балканско езикознание/Linguistique balkanique. БАН, Институт за български език. Гл. ред. проф. Анна Чолева-Димитрова. ISSN 0324-1653.

2024, № 1: Mihaylova, B. The Words for Fear in Ancient Greek from an Etymological Perspective, 3–15; **Saldzhiev, Hr.** On the Etymology of the Middle Bulgarian Anthroponyms Асѣнь (Asĕn) and Бѣлгѣнь (Bĕlgun), 16–29; **Stachowski, M.** Slavic Languages in Contact, 11: Serbian between Turkish and Italian (ARAKÇINCI, ÇİZMECI), 30–33; **Aleksova, Kr.** Grammaticalization and the Permeability of Composite Renarrative Forms in Modern Bulgarian, 34–57; **Казаков, И. и А. Чиварзина.** Лингвистически анализ мегленорумынскогo идиома: по следам этнолингвистической экспедиции, 58–71.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://ibl.bas.bg/iblap/index.php>

Българска етнология. БАН, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей. Гл. ред. доц. д-р Петко Христов. ISSN 1310-5213.

2023, № 4: Водинчар, Е., М. Перели-Плеханова и С. Семерджиева. За връзката на българите в Бесарабия с България през призмата на един музеен предмет – Евангелие, 375–392; **Манасиева, И.** Аспекти от демографската характеристика на българите в Бесарабия през 30-те години на XX век, 393–401; **Пачев, С. и В. Пачева.** Българите в контекста на миграционните процеси в Северна Таврия през 1860 – 1863 г., 402–411; **Дарманчева, Н.** Женското облекло на българите в селищата Кортен и Твардица, Р. Молдова (края на XIX – началото на XX век), 412–427; **Георгиев, Г.** Из архивното наследство на Райна Кацарова: следи от присъствието на таврийски българи в България, 428–447; **Гамза, В.** Традиционната медицина

на българите в Южна Украйна (тернивските българи), 448–463; **Марков, И.** Природата и нейните остойноствания, 464–466.

2024, №1: Милкова, Л. Интердисциплинарни модели за преподаване с музейни колекции във висшето образование, 10–26; **Стоянова, И.** Националният исторически разказ за Българското възраждане: съвременна репрезентация в Националния исторически музей, 27–42; **Илиева, Е.** Археологическите експозиции в настоящето: отвъд възхищението към предметите, 43–54; **Трифенова-Костадинова, С.** Наградите „Наследство“ и самопредставянето на българските музеи, 55–70; **Василева, М.** А сега накъде? Новите музейни публики и партньори – анализи и коментари, 71–83; **Кацарска, Св.** Отново за Новата музеология: теоретични обрати и влияния, 84–100; **Димитрова, Св.** Нова експозиционна политика в музей „Етьр“ – планиране и реализиране на промяната, 101–109; **Михайлова, Св.** Опитът на Музея на хумора и сатирата в прилагането на методиката за общностно куриране, 110–112.

Български език. БАН, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Гл. ред. доц. д-р Татяна Александрова. ISSN 0005-4283.

2024, № 2: Цибранска-Костова, М. Към словесния образ на св. Димитър Солунски в Сборника с чудеса от Йоан Ставракий, 13–25; **Китанова, М.** Вещицата в пролетно-летния цикъл на българския народен календар, 26–35; **Кирилова, Й.** Терминологичен апарат на Секцията за етнолингвистика на Института за български език при Българската академия на науките. Перспективи, 36–48; **Витанова, М.** Лексикална репрезентация на концепта *език* в българския език (с оглед към диалектите), 49–62; **Ангелова, Цв.** Представата за концепта *общество* в съзнанието на съвременния българин, 63–82; **Кръстева, Т.** Отзивчивостта като ценност, отразена в езика, 83–96; **Абаджиева, М.** Из лексиката в говора на българите католици от Белене, 97–106; **Каневска-Николова, Е.** Кратка езикова характеристика на един слабо проучен родопски говор (говора на с. Брезе, Девинско), 107–122; **Кукова, Хр.** Глаголи за слухово възприятие и звукопроизводство и техните фреймови характеристики, 123–138; **Желева, Л.** За употребата на така наречените мъжколични числителни имена – самостоятелно и като част от съставни числителни, 139–141.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://www.balgarskiezik.eu/>

Български език и литература. МОН. Проф. д-р Галя Христовова. ISSN 0323-9519.

2024, № 3: Стоянов, Ст. Контексти на възприемане на литературния текст, 255–261; **Кжишка, Сл.** Ролята на баснята за възпитаване на емоционални социални компетенции, 262–268; **Иванова, Н.** Обучението по български език в I – IV клас и предизвикателствата на съвременността, 269–278; **Георгиева, А.** Българският фолклор в читанките за първи и втори клас, 279–300; **Сталянова, Н. и Е. Крейчова.** Нова политическа фразеология в

българската публична реч, 301–314; **Дачева, Г.** Стратегии за комуникация в контекста на пандемията от КОВИД-19, 315–324; **Telarico, F.** Scaling up Archival Text Analysis with the Blockmodeling of N-gram Networks: A Case Study of Bulgaria's Representation in the "Osservatore Romano" (January – May 1877), 325–333; **Ди Феличе, Т.** Научен проект „България в италианските и във ватиканските архиви“: първи резултати от анализ на ватиканския вестник „Осерваторе Романо“, 334–340; **Борисов, Б.** Аз и дискурсите на образованието – средно и/или висше, 341–343.

2024, № 4: Костова-Панайотова, М. Творчеството като аскеза и горест „Балада за Георг Хених“ (Виктор Пасков), 367–372; **Личева, А.** Алек Попов и съвременната българска литература, 373–378; **Колесник, В. и Г. Яроцка.** Колоративите бял/червен в българските преселнически говори в Украйна: карпато-балкански успоредици, 391–402; **Цонев, П.** Ритъм и ритмична организация на речта, 403–419; **Василева, Н., Е. Бояджиева-Делева и Д. Кръстева.** Модел за оценка на рецептивния език при деца от предучилищна възраст, 420–436.

2024, № 4s: Камбуров, Д. Износът на българска литература, кино и култура – какво да се прави?, 10–18; **Алипиева, А.** Възможен ли е канон в преподаването на българската литература зад граница? Практиката в сръбските университети, 19–25; **Седефчева, В.** Българската художествена литература в културата на сърбите от края на XX век до 2023 година, 26–40; **Дакова, Б.** Преподаването на българска литература като своечужда, 41–56; **Padeshka, M.** Letteratura bulgara: usi didattici, 57–69; **Стоянов, Ст.** Читанката – поетика и прагматика. Украински и български варианти, 70–76; **Иванова-Гиргинова, М.** Магика и алхимия в драматическите видения на Боян Дановски „Сърцето на шута“ и „Сърце от ален порцелан“ в контекста на модернистичните експерименти в драмата през 20-те години на XX век, 77–90; **Савеска, О.** „Алманах Везни“: 100 години (1923 – 2023), 91–104; **Nyagolova, N.** L'ottica metonimica nel racconto "Il padre di Bucarest" di Ivan Stankov, 105–111; **Стоянова, Т.** Познание и фантастика в романа „Когато човекът не беше“ и „Смелия чунг“ от Димитър Ангелов, 112–121; **Velkova, Y.** How does Bai Ganyo Sound when He Speaks English? On the English Translation of Aleko Konstantinov's "Bai Ganyo", 122–130.

2024, № 5: Алексова, Кр., Д. Апостолова, Я. Сивилова, Л. Ласкова, М. Московска и Д. Андрова. Предпочитания към конкуриращи се темпорални форми в подчинени изречения в съвременния български език. Анализ на данни от анкетно допитване, 471–500; **Миланов, Вл.** Хиперфункции на възрожденския текст. Към въпроса за началата на новобългарския книжовен език, 501–513; **Абаджиева, М.** Опозицията свое – чуждо в говора на българите католици от Белене в лексикални примери, 514–522; **Ичевска, Т.** Подир сянката на Дебелянов, 523–539; **Гетова, Е.** Образи на времето във възрожденската поезия, 540–561; **Полихронов, Д.** Социализация и ресоциализация на „дивите“ деца (върху примери от фолклорни и литературни произведения), 562–575; **Димова-Генчева, И.** Върху възможностите на по-

езията, превърнала се в музика. Опити с автори, част от програмата за задължителна и за профилирана подготовка, 576–586; **Кръстева, Д.** Възприемането и осмислянето на художествен текст в начален етап на основната степен на образованието в контекста на използването на междупредметни връзки (през погледа на преподавателя), 587–599.

Резюмета на статиите на български език: <https://bel.azbuki.bg/>

Български фолклор. Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей. Гл. ред. Станой Станоев. БАН, ISSN 0323-9861.

2023, № 3: Шопова, Б. „Твое е само това, което си раздал“. Погребална и поменална обредност при българи мюсюлмани (По примери от село Брезница, Гоцеделчевско), 351–371; **Кръстев, П.** Три поколения фолклорни музиканти от зурнаджийския род Лиманови, 372–390; **Накова-Манолова, А. и В. Иванова.** Европейски измерения на съвременната идентичност на българските граждани, 391–411; **Матанова, Т.** Форми на идентификация сред българо-арменци (По примери от гр. Хасково), 412–428; **Стоянова, Пл.** Патриотизъм, национализъм и настроения към ромския етнос в България, 429–453; **Христова, М.** Блог адаптацията на рускоговорещите жени имигрантки в България: специфики на процеса, онлайн поведението и идентичността, 454–476.

2024, № 1: Вуков, Н. Имиграцията и „градината като работилница“: българските градини в Унгария в края на XIX и началото на XX век, 3–22; **Воскресенски, В.** Гурбетчийското градинарство като локално наследство: българо-унгарски паралели върху процесите на оценностяване. По примери от селата Поликраище и Драганово. Част 1, 23–44; **Боди, Ф.** „Третият път“ – Националната земеделска партия в Унгария и българските градини в периода между двете световни войни, 45–62; **Мод, Л.** Интеграция на българските градини в местното общество. Примери от Югоизточна Унгария, 63–74; **Борисова, М.** Българските градини в Будапеща през XXI век, 75–91; **Георгиев, Г., Тр. Попниколова и М. Георгиева.** Здравка Байчева от Поликраище: създателка на една малка България в Братислава, 92–116.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://bit.ly/4fLFPAq>

Българско музикознание/Bulgarian Musicology. БАН, Институт за изследване на изкуствата. Гл. ред. ст.н.с. д-р Елисавета Вълчинова-Чендова. ISSN 0204-823X.

2024, № 2: Петрова, А. Композирането с тропи в „Трио за цигулка, виолончело и пиано“ от Константин Илиев – метаморфози на алеаторно-сонорното писане, 3–25; **Куюмджиев, Ю.** Общите различни спомени, 26–41; **Шуманова, Сп.** Архивният фонд на Константин Илиев в Централния държавен архив, 42–49; **Димитрова, З.** В търсене на българското... Соловите песни на Любомир Пипков, 50–79; **Златков, С.** „22 вариации за пиано“ (1926) от Любомир Пипков. „Непредсказуемият живот“ на една забравена

ранна творба – от архива към концертния подиум, 80–90; **Врангова, Сн.** „Виртуозни движения“ за пиано и струнен оркестър (2022) от Васил Казанджиев – музикалната форма като творческа идея и репрезентация в пресечната точка на интуиция и традиция, 91–112; **Вълчинова-Чендова, Е.** „Натюрморти със...“ от Румен Бальозов, 113–129.

2024, № 3: Куюмджиева, Св. Старата българска музика – проблеми, предизвикателства и перспективи, 3–32.

Епохи. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Гл. ред. доц. д-р Николай Кънев. ISSN 1310-2141.

2024, № 1: Жеков, Ж. Древна Елада в епохата на опит за налагане на тиванска хегемония (371 – 362 г. пр. Хр.), 9–36; **Zilić, M., A. Jabučar and L. Kolić.** From Antiquity to Posterity: Analyzing the Corpus Iuris Civilis and Its Lasting Impact on Roman Law, 37–47; **Салджиев, Хр.** Езикът на „Дунавските прабългари“ – лезгински паралели, 48–77; **Въчковска, Б.** Мисионерската дейност на францисканците в Азия през 40-те години на XIII век, 78–89; **Щерионов, Щ.** Естествено движение на населението, обитаващо българските земи през периода XV – XVII век, 90–97; **Piperkov, N.** L'écritain des images et ses hiéroglyphes picturaux: théorie et pratique de la création artistique chez Claude-François Ménéstrier (1631 – 1705), 98–107; **Горанчев, В.** Търговията с мазнини от животински произход (червиш, лой и червишолой) между търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови, 108–130; **Генов, Я.** Участието на подпоручик Никола Михов в превземането на Одринската крепост, 131–144; **Иванов, К.** Прилагане и спазване на международното право в Балканските войни (1912 – 1913), 145–158; **Mikulášová, A.** Efforts of Hlinka's Slovak People's Party to Control Public Spaces in Slovakia (1939 – 1945): The Example of the City of Nitra, 159–167; **Пенджекова-Христева, Р.** Българските държавни архиви и Международният съвет на архивите – началото на едно професионално сътрудничество, 168–183.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://journals.uni-vt.bg/epohi/bul/>

Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. БАН, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Гл. ред. проф. д-р Светла Коева. ISSN 0323-9934

2023, № 37: Станчева, Р. Класът Глаголи в нормативната граматика (Обща характеристика с описание на категориите спрежение, лице, число, време и обособяване на глаголни флективни типове), 7–56; **Алексова, Кр.** Употреби на *съм, бъда, бивам* и *бидох* в съвременния български език, 57–108; **Желева, Л.** Словообразователната категория Агенс при съществителните, образувани с наставка *-ик*, в рамките на предикатно-аргументната теория, 109–142; **Георгиева, Цв.** За някои основни лексикографски термини, 143–160; **Длугош, Н.** Отношение на еквивалентност на избрани полски и български термини в съдебни актове (по наказателни дела), 161–180;

Фучеджиева, Кр. Етимология и семантична типология: регулярност на семантичния развой при българска глаголна лексика, 181–224; **Маргова, Р.** Истина до доказване на обратното: ренаративът и възможните му (не) употреби в журналистическите заглавия днес, 225–256; **Исса, К.** Посоки на миграцията от най-старо време до днес; днешните български емигранти на най-отдалеченото място от нас, 257–327; **Митринов, Г.** Надписите на камбани от църквите в Смолянска духовна околия – епиграфски паметници от края на XIX и от първата половина на XX век, 327–389.

Известия на Регионален исторически музей – Русе. Гл. ред. проф. дфн Анчо Калоянов. ISSN 1313-7336.

2024, 28: Чернаков, Д. Части от музикален инструмент (?) от селищна могила Бъзовец, 14–31; **Христова, Д.** Халколитни модели на сгради с триъгълно сечение от Североизточна България 32–46; **Петкова, К.** Елинистически теракоти, открити при разкопките на нос Шабла през 2016 – 2020 г., 47–63; **Живков, Вл. и М. Маринов.** Керамика от Свищовското кале (Ш/І в. пр. Хр. – І в. сл. Хр.), 64–85; **Ангелов, С.** Конска амуниция от римската епоха във фонда на РИМ – Русе. Част І: Функционални елементи, 86–127; **Тодорова, Св.** Керамичен комплекс от римско селище под късноримския кастел Sexsagina Prista (Проучвания през 2020 г.), 128–152; **Тодорова, Св.** Фибули от проучванията на Trimammium (сезони 2006 – 2009 г. и 2017 г.), 153–176; **Харбалиева, Д.** Колективна находка на чаши с високо столче от „Кале Широково“, 177–191; **Русев, Н.** Керамика от археологическите проучвания в Сексагинта Приста през 2012 г., 192–206; **Славкова, Цв.** Ранновизантийска керамика от Филипопол (Пловдив), 207–259; **Великова, Св.** Църква № 16 в средновековния Червен. Местоположение и архитектура, 260–275; **Върбанов, В. и М. Маринов.** Отново за находката от имитации на Филип III Аридей от Свищов, 276–305; **Драгоев, Д.** Нумизматичният материал от римския храм в м. Манастира, с. Широково, общ. Две могили, 306–329; **Върбанов, В.** Монети от археологическото проучване на римска сграда при с. Новград, Русенско, 330–336; **Божинова, Е. и В. Върбанов.** Монети от археологическото проучване на многослоен селищен обект при с. Скutare, Пловдивско, през 2023 г., 337–356; **Пенчев, Вл.** Част от колективна находка с луиджини на френския крал Людовик XIV, от фонда на Национален исторически музей – София, 357–361; **Великов, И.** Средновековна монетна находка от с. Нисово, Русенско, от фонда на Регионален исторически музей – Русе, 362–379; **Княжевич, В.** Едно мнение за името на селището и крепостта в местността Парка край Търговище, 380–397; **Грънчарова, Н.** Имало ли е промяна в имената на българското владетелско семейство след покръстването?, 398–405; **Стойков, А.** Оцелялото копие на документацията за реставрационните работи в Ивановския скален манастир, 406–424; **Костадинов, Пр.** Дейности по агитация и пропаганда преди работата на т.нар. Народен съд в Русе, 425–443; **Колев, А.** Особености на приоритетите и първите неща, създадени в даден регион, 444–457; **Боев, Зл.** Еберхард Унджиян. Био-библиография на видния български орнитолог по случай неговата 90-годишнина, 458–483.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://www.museumruse.com/about/publications/>

Исторически преглед. БАН, Институт за исторически изследвания. Гл. ред. проф. Илияна Марчева. ISSN 0323-9748.

2024, № 2: Вълчев, И. Римските сенатори и тяхното място в религиозния живот на Долна Мизия, 7–28; **Петрински, Г.** Гръкоезичната титулатура на сръбските владетели според сведенията на техните грамоти (1345 – 1417): идеологически стратегии и легитимация на властта, 29–62; **Кръстев, Кр.** Употреба на термините „Византия“ и „Византийска империя“ през Средновековието, 63–76; **Владимирова, Д.** За средновековната арабска полемика срещу берберите и тяхното практикуване на исляма, 77–108; **Бонева, Г.** Развитие на Института за чуждестранни студенти „Гамал Абдел Насър“ в периода 1976 – 1990 година, 136–170; **Димитров, Ст.** Новооткрити османотурски документи за рударството в българските земи през XV – XVII век, 171–209.

2024, № 3: Димитров, Ст. Пътища за демографско възстановяване на Източния дял на Горнотракийската низина през XV – XVI век, 7–52; **Стоянова, А.** Дипломатически мисии между Османския и Хабсбургския двор преди и след Дългата турска война (1593 – 1606), 53–76; **Йорданов, Кр.** За съдбата на немюсюлманското население от Централния дял на Дунавската равнина и Предбалкана по време на Дългата война (1593 – 1606), 77–116; **Данова, П.** Луиджи Фердинандо Марсили и робството му при турците в спомени и документи, 117–133; **Иванова, Дж.** Между бунта и разбойничеството във войната и политиката – за действията на Йеген Осман паша в Румелия, 134–174; **Първева, Ст.** Населението на град Ямбол от края на XVII век в светлината на новооткрити документи, 175–202; **Шушарова, М.** Провинциални военни структури в Русчук в средата на XVIII век: между защитата на „вечно победоносната граница“ и социално-икономическото влияние, 203–240.

История. МОН. Гл. ред. Чл. кор. проф. дин Иван Русев. ISSN 0861-3710.

2024, № 2: Стамова, М. Политиката на Белград към турското и албанското малцинство в Югославската федерация с акцент на демографията от края на Втората световна война до смъртта на Тито, 119–130; **Стоилов, П.** Балканите в израелската политика на сигурност, 131–139; **Митрев, Г. и Й. Илиев.** Рейнекий и неговата история на Древна Тракия от 1595 година, 140–156; **Soysal, M.** A Bibliometric Analysis of History Researches on Turkey 1975 – 2023, 157–176; **Данев, Н.** Възможности за интегриране на добавена реалност като образователен инструмент в класната стая, 177–188.

2024, № 3: Събев, О. Васил Левски, комитетите и съдебният процес в София в светлината на неизвестен доклад от март 1873 г. на Специалната съдебна комисия, 227–241; **Тодоров, Н.** Българският политически елит през XIX век – еволюция в османски контекст: случаят Димитраки бей Теодоров, 242–260; **Горанчев, В.** Стопански връзки между търговска къща „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилешови в контекста на съвместната им търговска дейност с биволски кожи, 261–274; **Попова, И.** Дипломатическата активност между Византия и Запада/Папството в наве-

черието на кръстоносния поход на Владислав III Ягело и Ян Хуниади от 1443 – 1444 година, 275–298; **Ковачев, Кр.** Земята ще потъне и небесата ще се раздерат: апокалиптични пророчества, свързани с отпадането на Рим от православната вяра (според „Сказание как Рим отпадна от православната гръцка вяра“), 299–307.

2024, № 4: Брусарски, Р. Първи стъпки в нормативната уредба на бюджета и бюджетния процес в България: Закон за отчетността по бюджета, 227–241; **Петров, М.** Бургграфовете на Нюрнберг и Никополският кръстоносен поход (1396 г.), 242–256; **Stoyanova, A.** Early Modern Diplomatic Realities: Michael Starzer and Caspar Gratiani in the First Years of Their Acquaintance (1610 – 1614), 257–274; **Манчева, Св.** Игрите на квартала и „владееенето на територии“, 275–289.

Резюмета на статиите на български език: <https://history.azbuki.bg/>

Културно-историческо наследство: Опазване, представяне, дигитализация. БАН, Институт по математика и информатика. Редактори: проф. д-р Петков Ст. Петков и доц. д-р Галина Богданова. ISSN 2367-8038.

2024, 10, № 1: Кънчева, Ст. Миниатюрите в средновековните илюстрации псалтири като екзегеза на текста, 17–33; **Косев, Св.** Етични норми при използване на изкуствен интелект във визуалните изкуства, 34–44; **Марков, А.** Изкуственият интелект като творчески инструмент, 45–52; **Сталева, В.** Витражното изкуство като част от обучителната програма в катедра „Стенопис“, Факултет по изобразително изкуство, Великотърновски университет, 53–68; **Желев, С.** Създаване на концепция за шрифтово начертание „Калиграфити“. Дизайн на шрифтова система, 69–82; **Йорданова, Р.** Приносът на жените в шифровия дизайн, 83–95; **Петрова, Ст.** По въпроса за вида на глагола в българския език, 96–100; **Тодорова, С.** Уменията на 21 век в контекста на образованието, 101–110.

Свободен пълнотекстов достъп: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Литературна мисъл. БАН, Институт за литература. Гл. ред. Николай Аретов. ISSN 0324-0495.

2024, № 2: Аретов, Н. Още веднъж за П. Р. Славейков и жените, 3–15; **Чернокожев, Н.** Пенчо Славейков – две включения, 16–28; **Кирилов, Н.** Раздробена фикция. Една историческа несъобразност в романа „Осъдени души“ на Димитър Димов, 29–42; **Алексиева, А.** Ботев във филмовите интерпретации на Никола Корабов и Максим Генчев, 43–62; **Гадис, Дж.** Пейзажът на историята, 63–81; **Пилева, М.** Белетристиката в архивите – видима и невидима, 105–114.

Резюмета на статиите на английски език: <https://litmis.eu/>

Македонски преглед/Macedonian Review. Македонски научен институт. Гл. ред. проф. Георги Николов. ISSN 0861-2277.

2024, № 1: Митев, Тр. Изграждането на възстановения Македонски научен институт след 1990 г. Приносът на основателите, 9–38; **Mitev, Tr.** The build-up of the reestablished Macedonian Scientific Institute after 1990: the founders' contribution, 39–64; **Слатинска, А. и Е. Слатинска.** Наблюдения върху общественото и политическото значение на Македонския научен институт в България и в чужбина (1923 – 1947 г.), 65–84; **Кочева, А.** Лингвистичната наука на страниците на сп. „Македонски преглед“ (обзор на най-значимите постижения), 85–94; **Поппетров, Н.** Едиционни практики на Македонския научен институт през две епохи (1923 – 1944, 1990 – до днес), 95–112; **Займова, Р.** От Солун до Монастир (Битоля) или по пътя на една викентинка (през втората половина на XIX – началото на XX в.), 113–128; **Цокова, Ц.** От Охрид до Видин: един достоен български кмет, 129–140; **Риндова, Б.** Родовите връзки на Гоце Делчев в селата Ново Делчево и Вълково, община Сандански, 141–164.

2024, № 2: Тюлеков, Д. Един век от гибелта на Тодор Александров – неюбилейни размисли, 11–30; **Tyulekov, D. L.** A century since death of Todor Aleksandrov: some non-anniversary reflections, 31–48; **Славов, Сл.** Възстановяването на ВМОРО под ръководството на Тодор Александров през 1909 – 1911 г., 49–86; **Васев, К.** Майският манифест като точка на пречупване: политическите позиции на Тодор Александров между 9 юни 1923 г. и 31 август 1924 г., 87–118; **Рубаха, Я.** От Мюрцщегската спогодба до Младотурската революция. Реформените дейности на Великите сили в Македония 1903–1908 г., отразени в полския печат (по публикации на вестник „Czas“), 119–148; **Тодорова, Кр.** Двустранните отношения между България и Република Македония при правителството на Любен Беров (1993 – 1994г.), 149–176; **Zaimova, R.** De Salonique à Monastir (Bitolia) ou sur la route d'une Fille de la charité (seconde moitié du XIXe – début du XXe siècle). Annexe, 177–182.

Минало/Minalo. Гл. ред. Любомир Юруков. ISSN 1310-3415.

2024, № 2–3: Бараков, В. Възникване и историческо развитие и градоустройствена структура на Дряново през XV – XIX век, 4–18; **Ковачев, Кр.** Латински графити-надписи от католикона на манастира Манасия, 19–28; **Хаджийски, И. Ст.** Участието на дупничани в Първото българско изложение в гр. Пловдив през 1892 г., 29–41; **Александрова, Е.** Спомените на Георги Чавеев за Балканските войни 1912 – 1913 г., 42–46; свещеник **Тодев, Н.** Ракетният прехващач Месершмит 163-комета, 47–48; **Минчева, Н.** Разрушаването на кредитните кооперации – начало на колхозния модел в селското стопанство в Силистренска околия (1944 – 1947), 49–57. **Юруков, Л.** Преврати, бунтове, въстания в Третата българска държава в снимки (1944 – 1947), 58–96.

Проблеми на изкуството/Art Studies quarterly. БАН. Институт за изследване на изкуствата. Гл. ред. Александър Донев. ISSN 0032-9371.

2024, № 2: Стефанов, И. Естетиката – приближаване или отдалечаване от изкуството?, 4–11; **Ангелов, В.** Мимезисът – вчера и днес. Превъплъщението на мимезиса (натуроподражанието в изкуството), 12–25; **Борисова, С.** Отвъд канона на Кантовата трансцендентална естетика: нови употреби на времето и пространството в изкуствата на XX – XXI век, 26–32; **Хичева, Ю.** Възвишеното като феномен на визуалните изкуства в европейския модернизъм (XIX – XX век), 33–41; **Стефанов, И.** Големият формат във визуалните изкуства – между легитимацията на институционалното и авангардното, 42–52; **Марков, В.** Транскриптивен разказ във виртуална среда, 53–59; **Делева, Н.** Политизиране и комерсиализиране на естетическия дискурс – предизвикателства пред съвременната художествена критика, 60–67; **Кунева, М.** Художникът Сергей Петров – едно ярко присъствие в българското изобразително изкуство, 68–77.

2024, № 3: Рокоманов, В. Художник, актьор, театър, 12–17; **Николова, К.** Режисьорът и сценографът в постановката на пиесата „Поетът и планината“ от Иван Теофилов, 18–25; **Йорданов, Н.** Художник, отдаден на театъра. Тодор Игнатов (1951 – 2020), 26–31; **Тагарева, А.** Режисьорът и сценографът в битка за театралното пространство, 47–53; **Денчев, П.** Режисьорски и сценографски взаимодействия: театралното пространство като метонимична функция, 54–58; **Шойлева, А.** Експериментът Баухаус: сценичното пространство в театралните проекти на Лотар Шраер, Оскар Шлеммер, Ласло Мохоли-Наги и Валтер Гропиус, 59–65; **Николова, Р.** Репертоарни политики към българската драматургия в периода 1945 – 1968, 66–73; **Димитрова, Г.** Какво наричаме „научен театър“?, 74–80; **Иванова, П.** Нови педагогически практики за представяне на художествени текстове, 81–85.

Проглас. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Гл. ред. проф. д-р Живка Колева-Златева. ISSN 1310-2141.

2024, № 1: Обретенова, М. Slavia Orthodoxa: що е то?, 7–19; **Димитров, К.** Научни и методологически аспекти при преподаването и изучаването на църковнославянски език, 20–25; **Балинт, Р.** Историята на българските причастия и принципите на натуралната морфология, 26–31; **Ториджани, П.** Чуждестранната рецепция на „Физика на тъгата“ от Георги Господинов. Критико-съпоставителни прочити, 46–63; **Радева, Н.** Лични имена от абстрактни съществителни в българското наименоуване, 81–86; **Георгиева, М.** Когниция и синтаксис. Граматика на предикацията, 87–96.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://journals.uni-vt.bg/proglas/bul/>

1869

Старобългарска литература. Институт за литература – БАН, Гл. ред. Ана Стойкова. ISSN 0204-868X.

2023, № 69–70: Тасева, Л. Паралелни откъси в Учительното евангелие на Константин Преславски: един шрих към преводаческия процес, 13–33; **Гетов, Д. и М. Йовчева.** Службата на Йосиф Химнограф за мъченик Мелетий Стратилат и дружината му във византийската и средновековната южнославянска химнографска традиция, 34–85; **Ivanov, A.** On the hypothesis of a (second) greek exemplar in the translation process to Old Church Slavonic of the *Miracula Theclae*, 86–128; **Георгиева, Пр.** Какво е учил св. Григорий Акрагантски?, 129–148; **Gagova, N.** Biblical writings and rewritings in the South Slavic repertoire from the 14th and 15th centuries: Rethinking the sacred history in anticipation of the end of the world, 149–182; **Чистякова, М.** Цикл стихов ветхозаветным праведникам в стихном прологе Хил. 427, 183–195; **Грицевская, И., Т. В. Бровкина и В. В. Литвиненко.** Вопросы к князю Антиоху Псевдо-Афанасия Александрийского в старообрядческих рукописях, 196–216; **Ангушева-Тиханова, А. и М. Димитрова.** Устност, език, текст и вариации в Словото за празници бабини на Йосиф Брадати, 217–286; **Mutalâp, D.** Preliminary remarks on the study of the Romanian ascetic miscellanies, 287–327; **Иванова, М.** Европейската представа за старата българска литература през първата половина на XX век: Боян Пенев и Юзеф Голомбек, 328–358.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://www.starobulglit.eu/>

Съпоставително езикознание/Contrastive Linguistics. СУ „Св. Климент Охридски“. Гл. ред. проф. Петя Асенова. ISSN 0204-8701.

2024, № 1: Тенев, И. Нови употреби на феминативите *дама, госпожа, жена* и *dame, frue, kvinne* в българския и норвежкия език, 5–35; **Александрова, М.** Концептът *съдба* и неговите названия в митологичен аспект, 36–80; **Алексова, Кр. и И. Давитков.** Преводни съответствия на българския конклузив на сръбски език, 81–99; **Сиракова, Ф.** Съпоставителен анализ на българския предлог *за* и новогръцкия предлог *για*, 100–122; **Меснянкина, Е.** Неологизмите в дискурса на виртуалната езикова игра, 123–140.

Свободен пълнотекстов достъп до статиите: <https://contrastive-ling.com/>

Филологически форум. Факултет по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Гл. ред. Венета Савова. ISSN 2534-9473.

2024, № 2 (20): Jetchev, G. Évolution des études romanes en Bulgarie à travers les étapes de développement d'un département universitaire, 30–43; **Мацева, Н.** От скука към знание, или как викторините активират енергия в класната стая, 99–107; **Халачев, А.** Перспективите на извънкласните дейности за развиване на ключови компетентности, 108–123; **Гудалова, Й.** Литературният старт на издателство „Христо Г. Данов“ през 60-те години на XX век, 125–134; **Бонева, Б.** Травмите на едно съзнание – в търсене на последната мисъл, 135–145; **Забелски, Л.** България и Полша – обмен и конфронтация на ценности, идеи, естетики. Литература – език – история (Бялисток – Велико Търново, 12.10.2022 г.). Конференция и публикация, 147–153.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://philol-forum.uni-sofia.bg/>

Чуждоезиково обучение. МОН. Гл. ред. проф. дн Димитър Веселинов. ISSN 0205-1834.

2024, № 2: Евстатиева, Г. За арабското понятие „хурии“ и неговите репрезентации в българската възрожденска литература, 127–153; **Тишева, Й. и М. Джонова.** За емоционалните състояния и техните синтактични прояви, 154–167; **Ценков, Н.** Между Омир и ChatGPT, 206–221; **Димитров, Л.** Проф. Иван Шишманов – между славянския и западния литературен канон, 222–229.

2024, № 3: Стоянова, Ю. Необходимост от изучаване на речевата патология, 289–303; **Василева, Д.** Възприемане и оценка на текст – реално интервю и интервю с изкуствен интелект, 304–313; **Давидова, Д.** Аспектуални особености на някои обстоятелствени изречения в превод на италиански (по корпус от произведения на Георги Господинов), 314–325; **Крейчова, Е., Т. Бояновска и Н. Сталянова.** Усвояването на славянски език като чужд като условие за успешна интеграция на бежанците (за ситуацията на украинските медици в Чехия), 342–353; **Досев, Вл.** Манипулативна употреба на метафори в икономически медийни статии, 367–377; **Peshic, I.** Ancient Translations and Reviews of the Holy Scriptures in The Greek Language. Contribution to the History of Biblical Translations, 378–388.

2024, № 4: Миланов, Вл. Динамика на езиковите процеси, книжовни норми и явления в процес на преустройство или кризи на общуването в българското общество, 409–418; **Georgieva, D. and K. Chompalov.** A Note on the Language Components of Aphasia, 437–454; **Панайотова, Н.-М.** Лингвокултурологични аспекти на превода на шеги и анекдоти (върху примери от три английски и американски комедийни сериала), 499–509.

Резюмета на статиите на български език: <https://foreignlanguages.azbuki.bg/>

Bulgarian Historical Review/Revue bulgare d'Histoire. Bulgarian Academy of Sciences, Institute for Historical Studies. Ed.-in-Chief: Daniel Vachkov. ISSN 0204-8906.

2024, № 1–2: Baramova, M. Habsburg-osmanische Raumabsonderung auf dem Balkan in der Frühen Neuzeit, 3–31; **Muhadinović, J.** Nikšić Area in the Principality of Montenegro after the Berlin Congress and International Recognition in 1878, 48–61; **Georgiev, G.** The Migration Movements of the Macedonian Bulgarians to the Third Bulgarian State (1878 – 1912), 62–82; **Gorelik, B.** The Pro-Boer Campaign in Bulgaria and Bulgarian Volunteers in the South African War of 1899 – 1902, 83–107; **Pavlovski, N.** Progress of the Reserve Officers School Military Educational System in Bulgarian Armed Forces in the Second Half of the Twentieth Century, 108–136; **Valcheva-Nundloll, L.** L'historien Blagovest Njagulov et sa contribution à l'historiographie bulgare des migrations et des minorités, 230–245.

Достъп до съдържанието и резюмета на статиите на английски език:
<https://bit.ly/4g3cRMg>

Études balkaniques. Institute d'Études balcaniques & Centre de Thracologie. Ed.-in-Chief: Raïa Zaimova. ISSN 0324-1654.

2024, № 2: Ivanov, VI. Medieval Studies in the Études Balkaniques journal (2014 – 2023), 294–310; **Gradeva, R.** The Balkans, 15th – 19th Century, on the Pages of Études Balkaniques, 2014 – 2023, 311–332; **Parusheva, D.** The Modern Balkans “Marching” on the Pages of Études Balkaniques (2014 – 2023), 333–360; **Karagyozev, M.** An Overview of the Post-World War II Studies, 361–376; **Doncheva, G.** Balkan Cultural Studies Published in Études Balkaniques (2014 – 2023), 377–387.

2024, № 3: Balcheva, A. Vesna Parun's journey to Bulgaria as Existential Necessity and Challenge to Creativity, 459–470; **Knežević, S.** Vesna Parun's Travelogues from Bulgaria, 471–490; **Daradanova, E.** Bulgarian Critical and Translation Reception of Vesna Parun's Poetry, 491–504; **Vasung, A.** When Poets Translate Poetry (Vesna Parun's Translation of Penjo Penev's Poetry), 505–524; **Bijelić, M.** The Poetry of Vesna Parun and Blaga Dimitrova Between Idealism and Doubt, 525–535; **Zografova, K.** Radoy Ralin and “The Case” of Vesna Parun, 536–548; **Banović, Ks.** The Script of Life: Vesna Parun in the People's Republic of Bulgaria (1962 – 1967), 549–566; **Ćurić, M.** Der paratext im sammelwerk der literatin Vesna Parun „Bubnjevi umjesto srca“ (aufwiegelungen/hetzen anstelle von herzen), 567–578; **Lemac, T.** Imaginative Reflective Speech in Vesna Parun's Poetry, 579–593; **Mindova, L.** The Poetic Nostalgias of Vesna Parun in the Poetry Collection *The Wind of Thrace*, 594–606; **Konstantinova, Yu.** The Greek Consular Network in Bulgaria Before the Balkan Wars, 607–627; **Anastasopoulos, A., L. Andriollo and C. Brélaz.** Shifting Imperial Policies Towards Provincial Elites in The Roman, Byzantine, and Ottoman Balkans and Asia Minor, 628–686; **Mirea, A.** Le commerce pontique au XVe siècle vu à travers les marchandises d'outre-mer véhiculées en Moldavie, 687–739; **Prekic, A.** The

Influence of the Geographical Factors on the Development of the Montenegrin Liberation Movement Against the Ottoman Empire, 740–765; **Gounaris, B.** and **F. Oikonomou.** The Albanian Regiment: a Failed British Venture in Corfu (1799 – 1800), 766–798.

Достъп до съдържанието и резюмета на статиите на английски език:
<https://bit.ly/4fKCotR>

Palaeobulgarica/Старобългаристика. БАН, Кирило-Методиевски научен център. Гл. ред. проф. Веселка Желязкова. ISSN 0204-4021.

2024, № 2: Bruni, A. M. A Rediscovered Codex of the Old Church Slavonic Translation of the Books of the Kingdoms, 3–16; **Славова, Т.** За антиграфа на *Песнивеца на цар Иван Александър* (БАН, София 2; ГИМ, Щукин 3), 17–34; **Тасева, Л.** Животъ, житиѣ и жизнь в Учителното евангелие на Константин Преславски, 35–58; **Атанасова, Д.** Четивата за св. Мина в (южно)славянските календарни сборници, 59–82; **Биярски, И. и М. Цибранска-Костова.** Чудесата на св. Димитър от солунския хартофилакс Йоан Ставракий в южнославянската традиция: Предварителни бележки, 83–112; **Рипаранте, М.** Предложение за палеографски анализ на средновековната южнославянска кирилица, 113–127; **Парпулов, Г., Д. Бойкина и Н. Петкова.** Тайната на манастира Погоян, 129–142.

2024, № 3: Минева, Е. Проблеми при издирването на византийски първообрази на средновековната славянска химнография, 3–36; **Христова-Шомова, И.** Втората редакция на старобългарските служебни минеи, 37–60; **Christians, D.** Lexikalische Divergenzen zwischen den slavischen Hymnen des Gottesdienstmenäums und ihren griechischen Paralleltexten: Ursachen und lexikographische Einordnung, 61–86; **Йовчева, М. и А. Николов.** Два фрагмента от сръбски служебен миней от края на XIII – първата половина на XIV в. от сбирките на Църковноисторическия и архивен институт при Българската патриаршия и Историческия музей – гр. Тетевен, 87–118; **Петрова-Христова, Ст.** Разпространение на каноните за архангел Гавриил в славянските минеи (*Предварителни бележки*), 119–135; **Койчева, Р.** Коя форма на родителното окончание -аего/-ааго/-аго са използвали старобългарските химнографи?, 137–156; **Temčinas, S.** The Relative Chronology of the Two Hymnographic Services by Gregory Tsamblak and His Life Path, 157–166; **Станкова, Р.** Търновската служба и сръбската редакция на службата за света Петка Търновска: Съпоставка на състава и структурата, 167–184; **Браксаторис, М.** Наименования праотца Адама и праматери Евы в славянской гимнографии, 185–200.

Studia Litteraria Serdicensia. Институт за литература – БАН. Гл. ред. Пламен Антонов. ISSN 2738-7631.

2024, № 6: Калиганов, И. О первой истории болгарской литературы в славистике (Предыстория и начальный вариант текста А. Н. Пыпина 1865 г.), 11–44; **Панов, А.** Проблеми на жанровата теория, 45–70; **Ангелов, А. В.** В настъпление срещу модерността: Емил Щайгер през 1960-те, 71–110; **Дакова, Б.** Теодор Траянов в сред българския символизъм [Уводни думи], 111–114; **Влашки, Мл.** Теодор Траянов във Виена. Началата на една нова българска поезия, 115–141; **Анто, Пл.** Музикалният принцип: Траянов – Яворов, Траянов – Лилиев, или край на българския символизъм като отложеност в езика, 142–175; **Неделчев, М.** Персоналистическият символизъм на Теодор Траянов, 176–183; **Дакова, Б.** Траяновите озаглавявания – контексти на себезаличаването и на себесътворяването, 184–198; **Радева, В.** Към проблема за смъртта като символ в поезията на Теодор Траянов, 199–206; **Антонова, А.** „Жрец без храм, пътник пред много пътища, пилигрим без религия“ (Васил Пундев и Теодор Траянов), 207–214; **Димитрова, Е.** История за двама рицари: Теодор Траянов и Иван Пейчев, 215–226; **Шивачев, Р.** Символът в литературата – между изкуството и науката, 253–261; **Германова, А.** Избрана библиография на Румен Шивачев, 262–269.

Свободен пълнотекстов онлайн достъп: <https://studialiteraria.eu/bg>

ДИСЕРТАЦИИ

Дисертации, защитени през 2024 година

ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Руслан Василев **ВАСИЛЕВ**. Полската драма в България през XX век. Проблеми на рецепцията. София, 2024.

Весела Атанасова **ГАНЕВА**. Музиката и романът от края на XX век и началото на XXI век (проблеми на екфразиса и времепротичането). Пловдив, 2024.

Людмил Иванов **ДИМИТРОВ**. Драматургия на разотиването (Антон Чехов – Лев Толстой – Максим Горки и завършекът на руската драматургия от XIX век). София, 2024. ДН

Марианна Димитървна **ГЕОРГИЕВА**. Шегата за бащата в гротескния свят на Константин Павлов. София, 2024.

Маргарита Генадиева **ГЕТОВА**. Устойчиви съчетания с компонент око в балканските езици. София, 2024.

Стефан Василев **ГОНЧАРОВ** (Прасков). Видео есето и идеята за критика в дигиталната епоха: Опит и събитие. София, 2024.

Ребека **ДЖИЛИ**. Памет и културна идентичност в мемоарната проза на кн. И. М. Долгоруков. София, 2024.

Франческа Иванова **ЗЕМЯРСКА**. Маска и пол в творчеството на М. Юрсенар: инсцениране на гласа. София, 2024.

Зорница Любенова **ИВАНОВА**. Развитие на административната лексика и терминология в новобългарския книжовен език (От Освобождението до Втората световна война). София, 2024.

Михаела Илианова **ИЛИЕВА**. Ерозия на нормативната естетика в българската проза през 60-те години на 20-и век (С фокус върху белетристиката на Георги Марков, Васил Попов, Кольо Николов и Слави Боянов). Велико Търново, 2024.

Антоанета Петева НАЧЕВА. Лингвокултурни различия във високия езиков етикет. София, 2024.

Венеса Красимир НАЧЕВА. Телесност и граничност в поезията на Еугениуш Ткачишин-Дицки. София, 2024.

Йоанна Иванова НЕЙКОВА. Фрагментарното изискване и възможността за литературна трансгресия. София, 2024.

Димитър Радев РАДЕВ. Време и пространство в българския роман и филм след Втората световна война. Противоборство на сакрално и профанно време и пространство. София, 2024.

Моня Камуля РИБАРОВ. Лексиката в ръкопис № 3/14 от библиотеката на Рилския манастир като източник за историята на текста на повестта „Варлаам и Йоасаф“. София, 2024.

Елена Николова РУНЕВСКА. Аспекти на преподаването на български език на бесарабски българи от територията на днешна Украйна. София, 2024.

Финка Иванова СИРАКОВА. Лингвистични аспекти на предложните и безпредложните конструкции в българския език. София, 2024.

Еньо Константинов СТОЯНОВ. Инвенция и литература в съвременната теория. София, 2024.

ИСТОРИЯ, ЕТНОЛОГИЯ, ФОЛКЛОРИСТИКА И ИЗКУСТВОЗНАНИЕ

Екатерина Красимирова АНГЕЛОВА. Църковната политика на България между унията на цар Калоян и възстановяването на Българската патриаршия (1204 – 1235 г.). София, 2024.

Златина Димитрова ВЪЛЧАНОВА. Стрийминг платформи и трансформации на съвременния телевизионен сериал. София, 2024.

Ива Маргаритова ГЕОРГИЕВА. Бончо Бочев, хор „Бодра смяна“ и практиката на детските хорове в България (40-те – 70-те години на XX век). София, 2024.

Ева-Мария Иво ИВАНОВА. Художествен и жизнен опит у Карол Рама и Лика Янко – два случая на художнички от XX век в Европа. София, 2024.

Гълъбина Иванова ЙОСИФОВА. Култовото строителство в езическа България. София, 2024.

Стамен Владимиров КЪНЕВ. Социокултурни измерения на бедствието (Случаят „Аспарухово“). София, 2024.

Кремена Георгиева МАРКОВА-ЙОРДАНОВА. Роби и робство в средновековна България през IX – XV век. Велико Търново, 2024.

Ивелин Иванов НЕНОВ. Опазване на културното наследство на България в контекста на синтеза на архитектурата и изящните изкуства. Велико Търново, 2024.

Ангелина Любомирова ПИРОВСКА. Техника и технология на колористичната украса през праисторията. София, 2024.

Станимир Жасминов ПЪРВАНОВ. Керамиката от енеолитните селища в района на Варненските езера. София, 2024.

Борис Борисов СТАНИМИРОВ. Габровски родословия (XVIII – XX век). Генеалогични проучвания. София, 2024.

Иво Данаилов СТОЯНОВ. Стопанска и социална модернизация на Разград през втората половина на XIX век. Шумен, 2024.

Доника Николаева ЦАНОВСКА-ШНЕЕВАЙС. Роля и дейност на драгоманите. Австрийският клон на фамилията Теста през втората половина на XVIII в. – първата половина на XIX в. София, 2024.

НАУЧНИ ФОРУМИ

2024 г. (второ полугодие)

Азбука. Език. Идентичност

Международен форум за кирилицата
27–28 юни 2024 г. – София и Пловдив
26 доклада

Балкански паралели

Международна научна конференция
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
17–18 октомври 2024 г. – София
71 доклада
Програма: <https://bit.ly/4f0Csoy>

България, българите и Европа – мит, история, съвремие

Научна конференция
Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
4 ноември 2024 г. – Велико Търново
31 доклада
Програма: <http://bit.ly/4j4vyRY>

Васил Левски, българската емиграция и Освобождението на България

Национална научна конференция
Национален музей „Васил Левски“, Национален музей „Христо Ботев“, Фондация
„Васил Левски“
21–22 ноември 2024 г. – Карлово
36 доклада
Програма: <https://bit.ly/4eIUSK1>

**XXVII интердисциплинарен колегиум по старобългарска литература,
посветен на 90-годишнината от рождението на проф. Стефан Кожухаров**

Секция по стара българска литература на Института за литература при БАН
14–15 ноември 2024 г. – София
27 доклада
Програма: <https://bit.ly/3Zbz2dK>

XXIV „Климентови четения“ за млади изследователи

Факултет по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

27 ноември 2024 г. – София

10 доклада

Програма: <https://bit.ly/3CM0nub>

Деветнадесетомайският преврат от 1934 г. и българските националноосвободителни движения

Научна конференция

Институт за исторически изследвания при БАН

26 юни 2024 г. – София

17 доклада

Програма: <https://bit.ly/3Bs51wD>

Дивото зове. Изкуството и дивата природа

Национална научна конференция

Институт за литература при БАН

17–18 октомври 2024 г. – София

32 доклада

Програма: <https://litteraturaetnatura.eu/>

Динамика на идентичностите

Международна конференция

Катедра „Етнология“ при Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

27–28 септември 2024 г. – София

14 доклада

Програма: <https://bit.ly/3YjvsO3>

Дни на науката 2024

Национална научна конференция

Съюз на учените – Велико Търново

7 ноември 2024 г. Велико Търново

21 доклада

Програма: <https://bit.ly/4eAnAwF>

Д-р Петър Берон – човекът вселена

Научна конференция

Секция „Литература на Българското възраждане“

на Института за литература при БАН

4 ноември 2024 г. – София

8 доклада

Програма: <https://bit.ly/3PqKQCZ>

Езици, култури, комуникации

IX международна конференция

Филологически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

6–8 юни 2024 г. – Велико Търново

190 доклада

Програма: <https://bit.ly/4dzXARC>

Епохи, личности, памет

Национална научна конференция

Исторически музей – Дряново и Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

3–4 октомври 2024 – Дряново

47 доклада

Програма: <https://bit.ly/4eRzDGU>

Западните български покрайнини – история и перспективи

Научна конференция

Институт за исторически изследвания при БАН

8 ноември 2024 г. – София

19 доклада

**Златарско изкуство в Югоизточна Европа: златари,
дарители и идеята за благочестие през ранното Ново време**

Международна научна конференция

Институт за изследване на изкуствата при БАН

17–18 октомври 2024 г. – София

26 доклада

Програма: <https://bit.ly/3ZWY9S7>

Зографската научноизследователска библиотека – 10 години по-късно

Научен форум

Факултет по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

7–8 ноември 2024 г. – София

17 доклада

Програма: <https://bit.ly/4f9LsZ0>

Изследователски подходи в обучението по български език

Институт за български език при БАН

1 ноември 2024 г. – София

20 доклада

Програма: <https://bit.ly/3Y4ucxa>

Контакт на езици и култури**Съвременни ресурси в обучението по български език като чужд/втори**

Втора международна научноприложна конференция

Катедра „Български език като чужд“ на СУ „Св. Климент Охридски“, Асоциация на преподавателите по български език като чужд и Филологически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

17–19 септември 2024 г. – Велико Търново

46 доклада

Програма: <https://bit.ly/47FNddD>

Континуитет, единство, културно и езиково разнообразие в Югоизточна Европа

Международна конференция

Институт за балканистика с Център по тракология при БАН

9 октомври 2024 г. – София

12 доклада

Програма: <https://bit.ly/40vv3K0>

Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Десета международна научна конференция

Институт по математика и информатика и Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, Факултет по изобразително изкуство на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Съюз на учените в България – клон Велико Търново, Европейска асоциация на фолклорните фестивали

9–10 октомври 2024 г. – Велико Търново

27 доклада

Програма: <https://bit.ly/3BSrIdK>

Литературни приятелства и вражди

Годишна конференция

Академичен кръг по сравнително литературознание

18 октомври 2024 г. – София

18 доклада

Програма: <https://calic-bg.eu/>

Медии и комуникации на XXI век

VII Международна научна конференция

Катедра „Журналистика и връзки с обществеността“ при Филологическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

28 ноември 2024 г. – Велико Търново

26 доклада

Програма: <https://bit.ly/3ZpY3BL>

1869

Международна конференция по българистика

Исторически факултет, Факултет по славянски филологии
и Департамент за езиково обучение на СУ „Св. Климент Охридски“

4–5 октомври 2024 г. – София

52 доклада

Програма: <https://bit.ly/3XTX4gy>

Непознатите

Международна научна конференция

Сдружение „Непознатите“

12–13 октомври 2024 г. – Пловдив

43 доклада

Програма: <https://bit.ly/485WKe0>

Образът на жената в литературата

Национална научна конференция с международно участие

Факултет по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

и Институт за литература при БАН

19–20 юни 2024 г. – София

73 доклада

Програма: <https://bit.ly/40lkdG2>

Общество, култура, образование

Национална конференция

Общински исторически музей – Брезник

28 ноември 2024 г.

31 доклада

Осемнадесети международни Цар-Шишманови дни

Научни четения на Асоциация за антропология,

етнология и фолклористика „Онгъл“

27–29 септември 2024 г. – Самоков

46 доклада

Програма: <https://bit.ly/3NbsmW6>

Острови на неблажените.

Неконвенционалната българска литература от 1944 до 1989 г. (2)

Институт за литература при БАН

30 октомври 2024 г. – София

20 доклада

Програма: <https://bit.ly/3NWwGcg>

Паисиеви четения

Научна конференция с международно участие
Филологически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“
7–8 ноември 2024 г. – Пловдив
119 доклада
Програма: <https://bit.ly/3AxsB0>

Плевенски исторически четения „Конфликти и разбирателства в историята“

Научна конференция
Регионален исторически музей – Плевен и Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“
14–15 ноември 2024 г. – Плевен
62 доклада
Програма: <https://bit.ly/3UVsAF4>

Политиците на модерна България: Теодор Теодоров (1859 – 1924)

Национална научна конференция
Музей на Възраждането „Иларион Макариополски“
и Институт за исторически изследвания при БАН
2 октомври 2024 г. – гр. Елена
13 доклада
Програма: <https://bit.ly/47QdvKa>

Попкултура, попполитика: дигиталният обрат

Международна конференция
Катедра „История и теория на културата“ при Философския факултет
и Катедра „Радио и телевизия“ при Факултета по журналистика
и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“
4–5 октомври 2024 г. – София
42 доклада
Програма: <https://bit.ly/3UgPTZy>

Развой и съвременно състояние при формообразуването в българския език

Единадесети форум „Българска граматика“
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
и Югозападен университет „Неофит Рилски“
21–22 октомври 2024 г. – София
37 доклада
Програма: <https://bit.ly/3AlolpE>

С перо и меч за свобода и независимост.**190 години от рождението на Любен Каравелов**

Национална научна конференция
Дирекция на музеите – Копривщица, Институт за исторически изследвания при БАН, СУ „Св. Климент Охридски“
7–8 ноември 2024 г. – Копривщица
26 доклада

Севлиево през вековете – исторически перспективи, събития, личности

Исторически музей – Севлиево

26–27 септември 2024 г. – Севлиево

36 доклада

Програма: <https://bit.ly/3TTuy8i>

Слово и общество

Международен филологически колегиум

Катедра „История и теория на литературата“, Катедра „Български език“, Катедра „Английска филология“, Катедра „Журналистика и масови комуникации“, Лаборатория по приложна лингвистика „Аксела Лазарова“, Научен център за православна култура и изкуства „Св. Архангел Михаил“ при ШУ „Епископ Константин Преславски“

7–8 ноември 2024 г. – Шумен

56 доклада

Програма: <https://bit.ly/40H0XTI>

Стопанство, политика, екология в историческата перспектива на XX – XXI век

Национална конференция

Институт за исторически изследвания при БАН и Регионален исторически музей – Габрово

17–18 октомври 2024 г. – Габрово

16 доклада

Програма: <https://bit.ly/3YS20z3>

Текстът в изображението, изображението в текста

Втора интердисциплинарна конференция

НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“, Институт за литература и Институт за изследване на изкуствата при БАН, Нов български университет

13–14 септември 2024 г. – София

74 доклада

Програма: <https://bit.ly/4eJ7Qsd>

Чуждестранната хуманитаристика за България и българите

Международна научна конференция

Институт за исторически изследвания при БАН и Българо-унгарска историческа комисия

11–13 ноември 2024 г. – София

39 доклада

Програма: <https://bit.ly/48TlAOQ>

Шестнадесети славистични четения**Памет и история в славянските езици и литератури**

Факултет по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Международна конференция

30–31 май 2024 г. – София

115 доклада

Програма: <https://bit.ly/3Wx5Hsz>

Mirabilia: емоции и страсти

Четвърта интердисциплинарна конференция

Институт за изследване на изкуствата, Институт за литература, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей и Институт за балканистика с Център по тракология при БАН

10–11 септември 2024 г. – София

33 доклада

Програма: <https://bit.ly/3TWcXg5>

Sixth International Conference on Computational Linguistics in Bulgaria (CLIB 2024)**Шеста международна конференция по компютърна лингвистика**

Секция по компютърна лингвистика на Института за български език при БАН

9–10 септември 2024 г. – София

30 доклада

Програма и видеозапис на докладите и презентациите: <https://bit.ly/3BssrSJ>

ХОРИЗОНТИ

Рубриката „Хоризонти“ през годините

Списание „Българистика / *Bulgaria*“ през 2025 г. навършва двадесет и пет години от основаването си. От 2000 до 2024 г. са реализирани четиридесет и девет книжки на изданието, което бе замислено като информационен бюлетин на Съвета за чуждестранна българистика на Българската академия на науките, но се превърна в международен форум, който отразява периодично състоянието на българистиката по света. Изданието се осъществява два пъти в годината със съдействието на Централна библиотека на БАН. Целта му е да разпространява актуална информация в областта на българистичните изследвания и да осъществява връзка между българските научни институции, от една страна, и чуждестранните българисти – от друга. Списание то се разпространява от ЦБ – БАН по книгообмен както в България, така и в редица чуждестранни университети, институти и библиотеки.

За изминалия период в рубриката „Българска литература“ са публикувани сведения за повече от 2400 книги от български автори (рефериран списък с пълни библиографски данни) и за съдържанието на почти всички български списания в областта българския език, българската литература, история, фолклор, етнография, археология и изкуствознание. Рубриката „Хоризонти“ бе замислена като една от централните в списанието, за да представи възникването и развитието на българистичните центрове в чужбина, с акцент върху актуалното им състояние. В нея отпечатахме обзори за съвременното състояние на българистиката в 24 страни, в редица университети и научни центрове. Очерците от първите години предизвикаха голям интерес и бяха събрани в изданието „Българистиката по света“ (АИ „Проф. Марин Дринов“, 2009), посветено на 140-ата годишнина от основаването на Българската академия на науките. Друг разнообразен кръг проблеми в преподаването на български език, литература и култура бяха отпечатани в сборника „Българистиката в Европа: настояще и бъдеще“ (Изток-Запад, 2019), резултат от кръгла маса по едноименния проект. В рубриката „Профили“ отбелязахме годишнини на редица видни учени от Европа и света, допринесли за развитието на българистичните проучвания, издигнали авторитета на България и на нейната многовековна култура. Сред тези статии, снабдени с библиография, намериха място и портрети на български учени, които

разпространяват с всеотдайност знания сред чуждестранни специалисти и студенти. Така „българската българистика“, четена, ползвана и следвана като пример, също намери място в списанието. Помествахме пълен списък на защитените дисертации и на състоялите се научни конференции, които са добро свидетелство за активния научен живот през годините. В един период, в който трудно се намираше както място за рецензии, така и автори, рубриката „Отзиви“ включваше най-малко по три-четири във всяка книжка, общо за над 200 монографии и сборници. В „Научен живот“ давахме сведения за съдържанието на най-посетените и добили известност национални и международни научни форуми. Накрая, в рубриката „Съобщения“ помествахме информация за наградите на БАН, присъждани на учени българисти (Грамота за заслуги към българистиката и Почетен знак „Марин Дринов“), както и на държавни институции.

Съдържанието на рубриката „Хоризонти“ се определяше както от традициите, така и от новите тенденции в българистиката по света. В първите книжки намериха място обобщаващи очерци за страните, в които българистиката положи своето начало и имаше водещо място в миналото и днес: Германия (автор Румяна Златанова, 1, 2000), Чехия (автор Владимир Пенчев, 4, 2001), Полша (автор Елка Константинова, 7, 2003), Унгария (автор Пенка Пейковска, 6, 2002), Словения (автор Елена Томова, 5, 2002) и Италия (автор Красимир Станчев, 11, 2005).

В материалите се стремяхме да дадем обективна картина на българистиката в чужбина през последните години, динамиката на лекторатите, спецификата на научния интерес към историята и развоя на българския език, история, изкуство и култура. Несъмнено изследванията на старобългарския език, които бяха водещи от първите десетилетия на миналия век докъм началото на настоящия, продължават да са едно от полетата в хуманитаристиката, които привличат вниманието и усилията на учените. Международно признание получиха фундаменталните изследвания на Томас Дайбер (Университет в Гисен, Германия), на Томаш Микулка (Университет в Прага, Чехия) и др. Постижения в старобългаристиката бележат Алесандро Мария Бруни, Виторио Томелери и Кристиано Диди (Италия). Прочитът на текстовете от рубриката във времето ясно показва как постепенно придобиват разпространение новите методологии, как приложението на компютърните средства и програмни продукти все повече характеризира работата на научните колективи в изброените страни. Така в някои от традиционните центрове на славистиката в Германия като Университета във Фрайбург се развива разработването на компютърни платформи за обработка на средновековни ръкописи под ръководството на проф. Ахим Рабус. Все по-често проектите обединяват две, три и повече страни, учените в които си сътрудничат и обменят данни. Имената на Лара Селс и Дитер Щерн (Белгия), Юрген Фуксбауер (Австрия) са сред основните инициатори на международни проекти в нашата съвременност.

Не по-малко ценни бяха публикациите на български и чуждестранни колеги за мястото на българистиката в университетското образование, включващи характеристика на темите и броя на студентите, защитените магистърски тези и дисертации, участието в конференции и по-нататъшното самостоятелно развитие на млади специалисти. Без да можем да изброим всички материали в рубриката „Хоризонти“, ще споменем очерците за университетите в Братислава, Словакия (автори Яна Хутянова, Евгени Зашев, 14, 2007), Санкт Петербург, Русия (автор Мариета Гиргинова, 9, 2004), Упсала, Швеция (автор Даниела Асенова, 15, 2007), Лодз, Полша (автори Малгожата Коритковска, Георги Минчев, 15, 2007), Познан (автори Мариола Валчак-Миколайчакова, Изабела Лис-Велгош, Мажанна Кучинска, 20, 2010), Мелитопол (Красимира Колева, 37, 2018), Киев (автор Олена Чмир, 17, 2008), Одеса (автор Зоя Барболова и Светлана Драгнева, 2, 2001, както и Людмила Минкова, Калина Галунова, Иво Панчев, 32, 2016), Краков (автор Ян Страдомски, 20, 2010), Лодз (автори Иван Петров и Лукаш Мишелски, 20, 2010), Львов, Украйна (автор Олга Сорока, 23, 2011), Брянск (автор Камен Михайлов, 18, 2009), Харков (автор Михаил Станчев, 35, 2017), Фрайбург, Германия (автор Румяна Конева, 21, 2010), Виена (автор Любка Липчева-Пранджева, 26, 2013), Хайделберг (автор Румяна Златанова, 28, 2014), Бърно (автор Елена Крейчова, 30, 2015). Бяха представени и малко известни факти за историята на българистиката в Русия, в един от последните броеве на списанието със статията на Игор Калиганов „Академик Н. С. Державин и появата на първия институт за славянознание в Русия: Ленинград, 1931–1934“ (47, 2023).

В изброените материали бе очертана пъстра палитра от проблеми, свързани с осъвременяването на обучението и поставянето му в контекста на актуални насоки в преподаването в университетите. Към момента на написването на този текст в повечето (но не във всички) славянски страни българският език е изучаван като основен на ниво бакалавърска и магистърска степен (например в Ягелонския университет в Краков и в Университета в Лодз, в университетите в Санкт Петербург, Москва, Белград, Букурещ, Бърно), а по-често е опционален или втори славянски език. Водещо място по брой студенти спрямо данните от 2018 г. имаха Украйна (235), Полша (184), Сърбия (131) и Хърватска (100). След 2022 г. данните за студентите в Украйна рязко спаднаха поради военната агресия на Русия и невъзможността да се осъществяват в цялост програмите на украинските университети. За съжаление бе нарушена системната преподавателска и научна дейност в университетите в Харков, Киев, Одеса, Львов, Мелитопол и др. Наред с това бяха инициирани (2022, 2023, 2024) няколко онлайн и в хибриден формат научни конференции от Харковския национален педагогически университет „Г. С. Сковорода“ и Националната академия на науките на Украйна, посветени на св. св. Кирил и Методий, на които бяха изнесени нови данни и поставени на обсъждане сравнителни изследвания в областта на българистиката и славистиката. Докладите бяха отпечатани в сборници.

Преподаването на български език, литература и култура в балканския регион и разработването на проекти, свързани с балканските страни, безспорно са сред най-активните дейности, отразени в рубриката „Хоризонти“. Бяха представени университетите в Гърция – с автори Мариана Илиева-Нихорити (10, 2005) и Евелина Минева (в сборника „Българистиката в Европа: настояще и бъдеще“, 2019). Намериха място материали за лекторатите и българистичните инициативи в Белград – с автор Дарина Дончева (13, 2006), в Букурещ – с автор Мариана Манджуля-Жатоп „Българистиката по света“, 2009), в Кишинев – с автор Николай Червенков (12, 2006), в Крайова – с автор Димитринка Димитрова (39, 2019), в Република Косово – с автор Илияна Гаравалова (31, 2015) и в Албания – с автори Раки Бело и Миранда Бело (41, 2020). Преподаването на български език в Албания привлече вниманието с обучението още в гимназиалния курс и осигуряването на извънкласни занимания на подрастващите.

В списанието намериха място и анализи на преводи на български автори на езиците на балканските държави – Джоджета Болд представи преводите на поезията на Елисавета Багряна на румънски език, Мариана Илиева-Нихорити – на литературни антологии в Гърция. В Германия бе събитие откриването на специализираната българска библиотека в Хумболтовия университет в Берлин през 2013 г. (отразено от Димитър Пеев в „Българистика“ 33, 2017), обогатила фонда от книги и изворови материали и даваща възможност за създаването на нови преводи и проучвания.

Ново развитие в последните десетилетия бележи интересът към българистиката в Азия и страните от Задкавказието. При сравнение на данните представени от Юми Ниномия в материала „Българистиката и славистиката в японските университети през XVIII и XIX век“ (8, 2004) и по-късно от Уон Хой Ким, Иван Г. Илиев в статията „Българистиката в Южна Корея и Далечния изток“ (16, 2008), се установява видимо нарастване на броя студенти и лекторските часове в университетите. Тази тенденция продължава да се разглежда в широк контекст в статиите „Развитието на палеославистиката в Азия (Япония, Южна Корея, Турция)“ на Иван Г. Илиев (22, 2011) и „Животът като преподаване. Българистиката в Пекиния университет за чужди езици“ на Люба Атанасова (35, 2017). Стремителното развитие на преподаването на български език, литература и култура в Китай бе обект на обзорите на Тиен Дзиендзюн и Мариана Малинова. „Българистиката в Китай“ (19, 2009) и на Чен Ин, автор на обобщението „60 години българистика в Китай“ (43, 2021), участваща заедно с Неделина Георгиева в същия брой на списанието със статия на тема „Преподаването на български език на китайски студенти в Хъбейския университет за чужди езици, провинция Хъбей, Китай“ (43, 2021). Не по малко важни акценти за българистиката в Задкавказието бяха изведени в статиите на Радостина Стоянова – „Българистиката в Армения“ (27, 2013) и на колектива Радостина Стоянова, Елена Чиалашвили, Марина Арошидзе, Мариана Баласанян „Българистиката в Грузия (29, 2014).

Радостина Стоянова бе автор на проучване на преводите в Армения в статията „Маргарит Терзян – преводач и популяризатор на българска художествена литература в Република Армения“ (43, 2021).

Поредица от статии отразиха новите насоки в областта на българистиката в настоящия период и настъпилите промени в реструктуриране на изследователските полета. Преди 2000 г. в много европейски университети все още продължаваше да се разработва традиционната славистика, неизменно свързана с българистиката, но през последните две десетилетия много българистични катедри в Западна Европа бяха закрити или трансформирани, а заниманията със старобългарски и среднобългарски език обикновено останаха в сферата на по-специализираните полета на общата славистика или русистика. Проблемът за баланса между дяловете на славистиката в съвременния свят бе разискван от един от водещите учени българисти в Университета в Саарбрюкен – Роланд Марти в статията „Позицията на българистиката и на българския език в славистиката“ (в „Българистиката в Европа: настояще и бъдеще“, 2019), както и в статията на Димитър Пеев „За българистиката, македонистиката и обединена Европа“ в същия сборник. В рубриката „Хоризонти“ бяха поставени въпросите за причините и възможните стратегии за преодоляване на проблема, включително и чрез активната роля на лекторатите по български език, литература и култура и разширяването на тяхното съдържание. Установено бе, че в някои европейски страни, а и в Съединените щати преобладават проектите с практическа насоченост, които намират приложение в различни области. Компютърните технологии все повече заемат място в обучението и в научните търсения, служейки като информационни бази. Така в Швеция Антоанета Гранберг от Университета в Гьотеборг (с колектив) е инициатор на проекта „Digital Resources in Palaeoslavistics: towards Building a Network for Medieval Slavic Sources“ (от 2011 г. до сега), който послужи като образец за други подобни проекти. Даниела Асенова от Университета в Упсала е автор на програма за преподаване на български език чрез интернет базиран софтуер, към който бе създаден и учебник. Курсът се посещава от голям брой студенти през последните години не само от Швеция, но от съседни държави.

Наред с това се породиха ценни теоретични и социокултурни анализи на новите изисквания към преподаването на български като чужд език. В статиите на Боян Вълчев „В центъра на периферията или нашият златен кафез“ (25, 2012) и „Българистиката в Германия днес: проблеми и перспективи“ (28, 2014) се сумират настъпилите промени и нови перспективи пред специалностите, свързани с българистиката. Акцентира се върху различното в съвременното възприемане на традиционните автори и идейни концепти. Изместването на интересите към общи и компаративни проблеми се очертаха в статията на Галя Вълчинова „Каква българистика през двадесет и първи век във Франция?“ (38, 2019). Изтъкнато бе, че традиционно приносната филологическа българистика не е достатъчна, за да се опишат сложните съвременни явления, в хуманитаристиката се актуализират интердисциплинарни-

те полета, съчетаващи проблематика от историята, социологията, балканистиката, културологията и др. Подобни тенденции са маркирани и в статиите на Лидия Михова „Българистиката в Страсбург“ (33, 2016) и Димитър Камбуров „Българистика в Ирландия? Да, моля, но малко: колкото да си кажем „наздраве“ (46, 2023), определяйки сферите на интерес, свързани с по-общи процеси в хуманитарните науки в Европа. Същите характеристики могат да се открият в статията на Олга Младенова „Поглед към българистиката в Северна Америка“ (45, 2022), която обхваща Канада и САЩ. Историческите българистични изследвания са насочени предимно към новата и съвременната история на българите и България (XIX–XX век) и по-рядко към по-отдалечените исторически периоди. Както от материалите в рубриката „Хоризонти“, така и в представените доклади на българо-американските конференции (1994–2024) се вижда, че на повишен интерес се радва българският преход към демокрация, който неизбежно хвърля мост между историческата наука, към политическите и други социокултурни науки в широк периметър. Откроява се също така интересът към малцинствените групи, тяхната съдба и вписването им в общата картина на историческото минало и настояще.

През годините получихме немалко отзиви за списание „Българистика / *Bulgarica*“, оценката за него е не просто положителна – то успя да осъществи своята цел, превръщайки се във важен източник на актуална информация за чуждестранните българисти. Днес то осъществява ползотворна професионална връзка между българските учени и техните колеги от чужбина – каквото беше и нашето намерение, обявено в кн. 1 (2000) на изданието. Организатори на научни събития и издатели на книги (дори и извън границите на България) ни търсят, за да бъдат отразени на страниците на бюлетина. Отзвукът от неговото разпространение сред повече от 100 институции и изследователи показва, че изнасянето на сведения за научните постиженията в областта на хуманитаристиката в България е важен стимул за изграждане на положителен образ на страната, за насочване на интереса на чуждестранни институции към съвременната българска наука и култура. Без съмнение видимостта на България в културното пространство на света се нуждае от подобно периодично издание.

Признателни сме на всички автори от научната колегия, които, независимо от голямата си натовареност, откликваха на нашите молби и ни предоставяха материали, понякога в изключително съкратени срокове. Благодарим на сътрудниците на списанието, както и на Кръстина Гечева, която ни оказваше неоценимо съдействие още от неговото създаване. Благодарни сме на директорите на ЦБ – БАН през годините Динчо Кръстев и Силвия Найденова, които преминаха заедно с нас през всички трудности досега и в нито един момент не ни отказаха своята подкрепа. Ще продължим да се стремим в изследователността и пълнотата на обективно поднесената информация да бъдат отличителни характеристики на списанието и в бъдеще.

НАУЧЕН ЖИВОТ

Дванадесета българо-американска конференция „Живи мостове през времето“

Двустранна научна конференция на значителен брой български и американски учени, изследващи широк спектър от въпроси от взаимен интерес, беше проведена на 15 и 16 юни 2024 г. в София. Дванадесетата съвместна българо-американска конференция беше организирана под мотото „Живи мостове през времето“ (Living Bridges Across Time) и беше посветена на значим повод – сто и двадесетата годишнина от установяване на дипломатически отношения между Съединените щати и България, която беше отбелязана миналата година. Заседанията на научния форум се проведеха в залата на Българската академия на науките на бул. „Шипченски проход“, № 52, блок 17, като някои участници се включиха онлайн.

В конференцията взеха участие изследователи и специалисти с принос в областта на чуждестранната българистика от множество различни институции, университети и изследователски центрове. Научните интереси на участниците включваха теми и проблеми в областта на хуманитарните и обществените науки, като ясно изразеният интердисциплинарен профил и многогоспектърните подходи при дискусиите бяха гарантирани от участието на специалисти от различни дисциплини – история, сравнително езикознание, литературознание, медиевистика, етнография, история на изкуствата, археология и др.

Научният форум се проведе в рамките на десет отделни панела, като през двата дни на събитието бяха изнесени и дискутирани повече от 40 доклада по широк кръг от проблеми от взаимен интерес. Бяха представени нови резултати от изследвания за българо-американски преплитания в широк диапазон от въпроси на дипломатията, културата, миграциите, имагологията, антропологически проблеми, аспекти на езика, на литературата, на компютърните корпуси и други. Бяха представени и проекти, които са резултат от обмяна на опит между двете страни през последното десетилетие. В първия ден на конференцията бяха изслушани и дискутирани докладите на Алека Стрезова (Институт за исторически изследвания, БАН), Пенка Пейковска (Институт за исторически изследвания, БАН), Наум Кайчев (Софийски университет

„Св. Климент Охридски“), Уйлям Зиске (независим учен), Кристиан Кафозов (Университет „Сейнт Джон“, Куинс, Нью Йорк), Ивайло Начев (Институт за балканистика с Център по тракология, БАН), Елмира Василева (Институт за балканистика с Център по тракология, БАН), Даря Уайт (Университет „Либерти“, САЩ), Милена Беновска (Югозападен университет, Благоевград), Ана Лулева (Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей, БАН), Дилиана Иванова Зиске (Музей „Фийлд“, Чикаго), Яна Хашъмова (Университет на щата Охайо, Кълъмбъс, САЩ), Десислава Тихолова (Регионален исторически музей, Русе), Ирина Гигова (Държавен университет в гр. Чарлстон, щат Южна Каролина, САЩ), Иван Христов (Институт за литература, БАН), Димитър Камбуров (Софийски университет „Св. Климент Охридски“), Петранка Неделчева (Национален исторически музей, София), Морена Стефанова (онлайн, Музей „Метрополитън“, Нью Йорк, САЩ).

В края на заседанията беше включена презентация на книгата *20 Ground-Breaking Directors of Eastern Europe. 30 Years After the Fall of the Iron Curtain* (Springer Nature Switzerland A&G, 2021) със съставители Калина Стефанова и Марвин Карлсон. Книгата представя най-забележителните режисьори на източноевропейските сцени, спечелили международно признание. Съдържа двадесет информативни и задълбочени портрета, написани от водещи критици, учени и изследователи, които хвърлят светлина върху характерните стилове на режисьорите с примери за техните емблематични продукции и очертават причините за тяхното въздействие. Наред с това в две глави самите избрани режисьори обсъждат своите артистични родословни дървета, както и основните залагания в театъра днес. Изтъкнато е, че неслучайно голяма част от тези режисьори са носители на второто по големина театрално отличие на континента – Европейската награда за (нови) театрални реалности. Книгата предлага постиженията на режисьорите в региона, които тласкат съвременния театър напред към нови територии. Представянето бе посрещнато с подчертан интерес.

Вторият ден от конференцията включваше доклади на следните учени: Веселина Узунова, Мила Маева, Иванка Петрова и Златина Богданова от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей, БАН, Александър Донев от Института за изследване на изкуствата, БАН, Катерина Ламбринова от Института за изследване на изкуствата, БАН, Весела Уорнър от Университета на щата Алабама, Бирмингам, САЩ, Симона Самуилова от Института за исторически изследвания, БАН, Сара Крейкрафт от Университета „Харвард“, Кеймбридж, САЩ), Бен Дедоминичис от Католическия университет, Сеул, Южна Корея, Ян Макмилън от Университета „Йейл“, Нью Хейвън, САЩ, Светлина Денова (независим учен), Треиси Спийд от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Мария Пилева от Института за литература, БАН, Людмила Миндова от Института за балканистика с Център по тракология, БАН, Тая Иванова Съливан от Университета на

щата Калифорния, Лос Анджелис, САЩ, Йовка Тишева и Марина Джонова от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Светла Коева от Института за български език, БАН), Маргарет Димитрова и Андрей Бояджиев от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Анисава Милтенова от Института за литература, БАН и Дейвид Бирнбаум от Университета в Питсбърг, Пенсилвания, САЩ, Синтия Вакарелийска (независим учен), Мери Алън Джонсън от Университета на щата Охайо, Кълъмбъс, САЩ.

В дискусиите бяха споделени нови теми и идеи, разискваха се нови методики, очертаха се полета за сътрудничество и обмен на знания.

Организатори на събитието бяха Институтът за балканистика с Център по тракология при БАН, Съветът за чуждестранна българистика при Управителния съвет на БАН с председател чл.-кор. проф. Александър Костов и Асоциацията за българистика на САЩ с председатели д-р Диляна Иванова Зиске и заместник-председател доц. д-р Даря Уайт.

Форумът се организира в рамките на Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“ на Министерството на образованието и науката и бе финансово подкрепен от нея, както и от дарение на Американския научен център в България. Ще бъде публикуван сборник със статии, резултат от докладите на конференцията.

Ивайло Начев
Институт за балканистика с Център по тракология,
Българска академия на науките

Национална научна конференция „Образът на жената в литературата“

На 19 и 20 юни 2024 г. в салона на Института за литература се проведе първата национална научна конференция с международно участие за студенти, млади учени, докторанти и постдокторанти на тема: „Образът на жената в литературата“.

Докладите разгърнаха пъстра палитра от тематични ядра: жената и нейните социални роли (майка, мащеха, дъщеря, работеща жена и др.), жената в преводните художествени текстове, жената в политиката, жената в образованието, жената в митологията, жената в историята, жената във фолклора, жената във фантастиката, жената като творец. По време на двудневния форум, организиран от Факултета по класически и нови филологии (ФКНФ) на Софийския университет и от Института за литература към БАН, участниците обсъдиха различните аспекти на женските образи.

Форумът бе открит от доц. Пенка Ватова – директор на Института за литература. Тя сподели удовлетворението си от организирането на подобни съвместни инициативи. Проф. Петър Моллов, заместник-декан на ФКНФ, поздрави участниците и обяви подкрепата си за инициативата и за бъдещото ѝ развитие. Той изнесе пленарен доклад на тема *Женските персонажи в испанския театър от Златния век*, представяйки палитрата от отношения и нагласи към женските образи през тази епоха.

В конференцията се включиха 40 участници от Факултета по класически и нови филологии, от Факултета по славянски филологии на Софийския университет, от НБУ, Академията на МВР, УНИБИТ, ПУ „Паисий Хилендарски“, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, ЮЗУ „Неофит Рилски“ и от училищата в цялата страна. Участниците благодариха на организационния екип, който бе в състав: гл. ас. Радея Гешева, гл. ас. д-р Илияна Чалъкова, гл. ас. Мартин Димитров, докторант Михаела Сахакян от ФКНФ на Софийския университет, гл. ас. Елена Борисова и гл. ас. Виолета Вичева от Института за литература на БАН.

Първият доклад от конференцията бе на Андриана Спасова. Той бе посветен на *Ролята на жената в българската възрожденска култура и литература*. Една от целите, които си постави изследователката, бе да разгледа, а също и да проблематизира бавното и фрагментарно еманципиране на българките и устояването на правото им на публичност през XIX век. Докладът бе фокусиран върху авторките Елена Мутева, Станка Николица Спасо-Еленина, Екатерина Василева, Рада Киркович, Мария Доброплодна и др.

Любопитен бе докладът на Тания Стоилова под заглавие *Открояване на флорални мотиви в лирическото творчество на Мара Белчева*. В него бе разкрито как флоралните мотиви в лирическото творчество се използват като символи, които пренасят универсални послания за живота, любовта, тъгата

1869

и преходността. В текста изследователката постави акцент на умението на Мара Белчева да съчетае изящността и красотата на цветята с душевната си дълбочина и философия.

В доклада си *Изговаряне на травмата в романа на Теодора Димова „Поразените“* Елена Борисова проследи съдбите на женските персонажи след смъртта на съпрузите им, които са станали жертви на новата власт след 9 септември 1944. Изследователката засегна темите за проявленията на родовата, културна и колективна травма, предадени по женска линия и проектирани в животите на следващите поколения.

Константин Поборников изнесе доклад на тема *Идентичност на тъгата – образът на майката в лириката на един турски символист*. В него той представи художествените средства и похвати за изграждане на образа на майката в лириката на турския символист Ахмед Хашим.

В доклада си *Женската идентичност в дневника на Елена Андреевна Щакеншнайдер (1836 – 1897)* Ребека Джили разкри повече подробности за тази впечатляваща личност в културната панорама на Русия от втората половина на XIX век. Елена Щакеншнайдер е една от първите представителки на руската женска еманципация и е автор на оригинални мемоари. Една от целите, постигнати от Ребека Джили в доклада ѝ, бе детайлното анализиране на автообраза, който Е. А. Щакеншнайдер създава за себе си като жена в своя дневник.

Елена Минчева представи доклад на тема *„Bella ciao“ – Франка Раме*. В него тя си постави целта да запознае българската аудитория с актрисата, авторката и ревностната защитничка на правата на човека в лицето на Франка Раме. Чрез статиите си в съавторство с Дарио Фо тя провокира ожесточена полемика на теми като мястото на жената в съвременното общество, насилието – вербално и физическо и нейния шанс за личностна реализация. Изложението на Елена Минчева бе фокусирано върху драматургичните текстове на Франка Раме: „Само за жени“, „Отворена брачна двойка“, „Медея“, „Само дом, легло и църква“.

Милена Сахакян в доклада си *Японската жена през погледа на Савако Арийоши, Фумико Хаяши и Йоко Огава* разгледа многоликия образ на японската жена в произведенията „Съпругата на доктор Ханаока“, „Плаващи облаци“ и „Любимата формула на Професора“. В текста си изследователката представи японската жена от гледна точка на три различни нейни роли в обществото – на съпруга, любовница и приятел.

Темата на Кристина Ръжданова *Жената в дигиталния свят – предизвикателства и възможности между дома и работата* онагледява в процентно отношение женското население на Земята, а също и статистика за преобладаващото женско присъствие над мъжкото в Европа. Засегната бе темата за въздействието, което дигиталната ера оказва върху жените. Представена бе една от работните хипотези на авторката, свързана с това, че дигиталната революция изправя жените през сериозни предизвикателства, свързани, от една страна, с участието им в пазара на труда, а от друга – с изпълнението на социалните функции, присъщи на жените.

В доклада на Десислава Тимчева *Жената и нейните търсения в хрониките на Ракел де Кейрош* бе очертан творческият портрет на тази бразилска писателка и се акцентира върху множеството женски образи, които тя създава, и тяхната роля в обществото.

Мартина Трайкова представи изследването си *Мария Монтезори и нейният метод*, в което разгледа различните социални роли на Мария Монтезори, а именно – на учен, преподавател, жена, майка. В доклада се обърна внимание на главните методи и 10-те принципа на Монтезори при работа с деца. Друго измерение на темата за жената-творец разгледа Александрина Касова в доклада *Жената като творец – Тойен: жената в изкуството, или Жената-изкуство*. В изследването бе представена Тойен, или Марие Черминова, която е една от най-важните и запомнящи се представителки на сюрреалистичното течение в Чехословакия през 30-те години на XX век. Обозначена бе голямата роля на тази художничка за развитието на чешкия сюрреализъм. Тя също така е сред малкото жени художнички през междувоенния период, които открито изобразяват еротични елементи в картините си.

Докладът на Неда Узунова бе фокусиран върху *Жената наблюдател и главен участник: стилови похвати в разказването, провокации и описателна динамика в творчеството на Айрис Мърдок, Ани Ерно и Симон дьо Бовоар*. В текста си изследователката разгледа начините, по които тези автори използват различни техники, за да изобразят преживяванията, взаимоотношенията и възприятията за себе си и света около тях, като използва теорията за управление на впечатленията на канадския социолог Ървинг Гофман.

В доклада си *Орlanda Амарилиш: тематичен архипелаг на Мигранта* Илияна Чалъкова се спря на творчеството на кабовердианската писателка и централни теми в него като тези за личността на мигранта, социалните проблеми на женския труд, расова и етническа принадлежност, а също и някои философски въпроси, свързани със смъртта и с преображенията на личността.

Представената от Кристиана Каменова тема бе *Беки Шарп и Амелия Седли – корелация на нравствеността в романа „Панаир на суетата“*. Докладът изследва положението на жената и мястото ѝ във викторианското общество, като за пример са дадени два полюсни женски образа, които олицетворяват егоистичната жена и тази с благороден характер.

Особено любопитен бе докладът на Галина Деведжиева *Жената вампир от XIX век – заплашителна женска сексуалност и отхвърляне в „Кармила“ на Шеридан Лефану*. В него изследователката разгледа новелата на ирландския автор Ш. Лефану „Кармила“, която е една от основополагащите истории в цялата „вампирска“ литература. Акцент бе поставен и върху това, че Шеридан Лефану нарушава традицията на литературния образ на вампир като Байронова фигура, създавайки жена вампир.

Интересен бе и докладът от трима автори – Веселин Веселинов, Георги Арсов и Татяна Савова Йотова, който бе на тема *Българската литература като носител на познание за психотичното страдание при жената*. Те се фо-

кусираха върху екзистенциалния въпрос за лудостта и целта им бе да очертаят ролята на страдащата жена в българското общество. Обект на изследването бяха следните женски персонажи: Драга от „Нова земя“ на Иван Вазов, Капанката от „Хоро“ на Антон Страшимиров, Илчовица в „Лудата“ на Елин Пелин, Доротея в „Барьерата“ на Павел Вежинов, Мария в „Тютюн“ на Димитър Димов и още много други. В текста си докладчиците предложиха спектър от предположения, осцилиращи от „лудата е аутсайдер, изхвърлен от социалните рамки“ до „манифестация на лудата като изключително човешко същество“.

Теменужка Михайлова привлече вниманието с темата *Женският образ като двигател на приключения във фантастичния свят на Емил Коралов*. Тя разгледа женските образи през призмата на провокатори за начало на сюжетно действие, смели участници в приключенията или двигател на промяната.

Докладът на Радея Гешева бе посветен на *Жената в италианската литература на XX век: тяло – игуана*. В него тя разгледа темата за трансформацията на т.нар. женско микротяло и се спря на романа на Анна Мария Ортезе „Игуаната“. Там женският образ бе проследен през призмата на възрастта, пола, расата и всички отличителни женски черти, които могат да доведат до определението жена-богиня или жена-демон.

Борислава Иванова представи изследването „*Трите дъщери на Ева*“. *Граници на идентичността*. В него тя разгледа романа на Елиф Шафак „Трите дъщери на Ева“ за три съвършено различни жени с мюсюлмански произход, като анализира женския образ, видян през призмата на Грешната, Набожната и Раздвоената.

Мария Игнатова в доклада *Между Гостанца и Компюта Донцела – проявления на женското присъствие в средновековната италианска поезия* се спря на творбите на считаната за първа италианска поетеса и дебатите, засягащи идентичността и творчеството ѝ.

Представената тема от Виолета Вичева бе *Mädchen“ от Тереза Преауер – не/ищо ново за момичето*. Докладът ѝ си постави за цел да подложи под съмнение оценката за оригиналност на есето „Момиче“ на австрийската писателка Тереза Преауер, като изследва какви потенциални момичешки идентичности представя тя.

Докладът на Иван Савов запозна аудиторията с темата *Между „тихия героизъм и „валяка на идеологията“: женските образ в „Матриархат“ на Георги Мишев*. Изследователят центрира доклада си около образите на главните героини от новелата „Матриархат“ и от едноименния филмов сценарий и как под натиска на обществените преобразувания се изменя образът на жената и нейната социална роля.

Петър Михайлов представи доклад на тема *Гласът на пътуващата и изкушената от историята – наблюдения върху белетристиката на Златка Чолакова (1899 – 1985)*. В текста си той се фокусира върху две централни творби от творчеството ѝ – пътеписа „Приказни страни“ и мелодраматичната повест „Песента на фиорда“. Петър Михайлов съпостави двете повествователни форми и проследи как жената-разказвач сюжетира.

Докладът на Мартин Димитров бе озаглавен *Жената-воин Томое Годзен – исторически, текстуални и културни аспекти*. В него той акцентира върху най-известната жена-воин от Японското средновековие. Изследователят анализира нейния образ, съпоставяйки го с този на останалите мъжки и женски персонажи в произведенията, и разгледа въпроса за историчността на Томое Годзен.

Любопитен бе докладът на Антоанета Ангелова на тема *Образът на жената в староарменския и в средновековния арменски епос*. В текста си изследователката разкри нейния образ като много сложен, многопластов и динамичен. Докладът ѝ разгледа основните женски роли в двата епоса – жената-майка, любовница, съпруга, дъщеря, съблазнителка, воин и пр.

Докладът на Яна Димова *Потиснатият дискурс на женските персонажи в романовия цикъл на Фернандо Кампош за възхода и упадък на Португалската империя* представи четири женски персонажа от романите на португалския писател Фернандо Кампош „Къщата на праха“ и „Счупеният смарагд“.

Мартина Недялкова представи доклада *Съвместяване и вътрешно напрежение между ролите на жената в романа „Разпределението на ролите“*. В него изследователката разгледа романа на китайската писателска Джан Синсин, който е едно от първите и важни заглавия от феминистката литература в постмаоистки Китай. Докладът на Мартина Недялкова откри напрежението между кариерата на жената творец и различните ѝ роли в личния живот.

Докладът на Весела Ганева бе фокусиран върху темата *Музикалната приемственост майки – синове в съвременните рок романи – „Жестокото присъствие на времето“ и „Изяж документа“*. Изследователката направи съпоставителен анализ на романите на авторките Дженифър Игън и Дана Спикота, като анализира взаимоотношенията между майки и синове през музикалните послания.

Евелина Хайн представи доклад на тема *Каноничност и прагматичност в образа на женското божество на свещената за китайците планина Тайшан*. В него изследователката направи съпоставителен анализ на местните легенди за Богинята-Майчица от Тайшан и текста „Чудодейно писание за Първозданната повелителка на лазурните облаци – пазителка на страната, закрилница на народа, тази, която низпослава помощта си до всички нуждаещи се и бди над живите същества“.

Докладът на Жана Желязкова бе на тема *Жената мъдрец и жената „Слънце“ – две представителки на османската диванска поезия от XV – XVI век*. Жана Желязкова постави акцент в текста си на придворните поетеси Зейнеб Хатун и Михри Хатун, които се нареждат хронологично на първите места в списъка от тридесет и петте поетеси, за които свидетелстват османските биографи.

Цветомира Иванова представи доклада *Жените в японските университети*. В него беше систематизирана информация в проценти за дела на жените преподаватели във висшето образование в Япония. Изследователката си постави за цел да дефинира причините, довели до настоящата позиция на

жените във висшето образование в Япония и да очертае възможните решения на проблема.

Докладът на Михаела Илиева бе фокусиран около темата *Женските образи в три романа – „Жените на Варшава“ от Георги Марков, „Времето на героя“ от Васил Попов и „Изключителната биография на Буди Будев“ от Цветан Стоянов*. В текста си изследователката прави съпоставителен анализ между женските образи от трите романа. Те са разгледани през теориите на Юнг за анимата.

Божана Филипова изнесе доклада *Галатей, жена от кост*. В него фокусът бе върху мита за Галатей и Пигмалион, разказан от Овидий в „Метаморфози“. Изследователката разгледа конструирането на типа женственост през перспективата на отношението творец – творба.

Милена Галунска представи доклада си *Лишаването на жената от език в романите „Разказът на прислужницата“ и „Годината на потопа“ на Маргарет Атууд*. Целта на доклада ѝ бе да покаже как езикът и правото на изразяване са отнемани от жените като средство за налагане на контрол над тях, а също и какво се случва, когато женските персонажи престъпят правилата и наложат своя малък езиков бунт.

Докладът на Тиха Георгиева *Проявления на женското в творчеството на чешките декаденти Иржи Карасек от Лвовице и Станислав Костка Нойман* се фокусира върху явлението декаданс и чешките декаденти, които пресъздават женския образ през негативни конотации.

Костантин Адирков в доклада си се насочи към трансформациите през вековете на литературния мит за Дон Жуан, а също и на женския образ, без който той би бил немислим. Изследователят разглежда как от второстепенна и епизодична ролята на жената в различни произведения придобива по-голямо значение за сюжета.

Последният доклад, който бе представен на конференцията, бе на Георги Анадоллов с тема *Жената в Православния свят – формиране на българското национално самосъзнание и съхранение на идентичността на българина*. Изследователят акцентира върху значението на жената още в древността и ролята ѝ на жрица в Древна Елада, което я прави свързана с духовния свят. Друга отправна точка на доклада бе ключовата роля на жената като майка. Работната хипотеза на Георги Анадоллов се свързва с многопластовия образ на жената в днешния забързан и сложен културен свят, а също и с предизвикателствата, пред които тя се изправя. Тази нейна роля бе разгледана от изследователя през призмата на източното православие.

Конференцията предложи нови прочити на автори и техните произведения, въведе нови методики в литературния анализ и даде възможност за активно общуване между млади учени от Софийския университет и БАН в оживените дискусии.

Боряна Владимирова
Институт за литература, Българска академия на науките

Международен форум за кирилицата „Азбука. Език. Идентичност“

Втори международен форум, посветен на езика и културната идентичност, този път с фокус върху кирилицата като българския исторически принос за създаването на третата християнска цивилизация – славянската, бе проведен по инициатива на вицепрезидента г-жа Илияна Йотова. Професионална подкрепа оказаха отново Министерството на образованието и науката и Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“, която за втора година обединява в консорциум осем научни института на Българската академия на науките и пет държавни университета с утвърдени научни и научноприложни профили в областта на българистиката, българското културно-историческо наследство и славистиката. Събитието протече в София и Пловдив на 27 и 28 юни 2024 г.

Приветствия към форума отправиха президентът Румен Радев, министърът на образованието и науката проф. Галин Цоков, богословът проф. Иван Иванов от името на Българската православна църква. В словото си президентът напомни, че езикът, писмеността, книжовността и духовността определят българската идентичност повече от тринадесет века. На откриването на форума присъстваха официални гости, като председателят на Българската академия на науките акад. Юлиан Ревалски, известни и уважавани дейци на хуманитаристиката и словото.

В своето въвеждащо експозе вицепрезидентът Илияна Йотова подчерта, че форумът е уникален и защото докладите на чуждестранните участници не се нуждаят от превод на български език. Тя насочи вниманието върху въпроси, които вълнуват днес не само хуманитаристите: дали универсализмът превзема идентичността и ощетява ли унифицираният език за международна комуникация богатството на националните езици и тяхното многообразие. Същевременно тя сподели и общи виждания: че хуманитаристиката на ХХІ век се нуждае от възраждане; кирилицата не отдалечава и не „изключва“ от света народите, които са я наследили, и че тя е най-дълбокият печат на колективната идентичност; кирилицата е продължение на спасената мисия на светите братя Кирил и Методий и техните ученици от тогавашната българска държава и княз Борис; че трябва да подновим разговора за делото им, за да няма културен национализъм с подмяна на фактите чрез преиначен прочит на едно безспорно дело; че водещите посланници на кирилската писменост, българския език и българската книжовност в университетите в чужбина са лекторите, които българската държава изпраща и за които именно тя следва

да полага грижи; че най-преданите пазители на българската идентичност с нейната кирилица са българските неделни училища зад граница.

На форума „Азбука. Език. Идентичност“ над 30 учени слависти и българисти от 12 държави споделиха свои мисли и изследвания за значението на славянското наследство, за неговото опазване и разпространение в съвременния свят, както и за важността на езиковата и културната идентичност в света на глобализиращите се комуникации.

Пленарният доклад *Език и идентичност* на проф. Анна-Мария Тотоманова (СУ „Св. Климент Охридски“) въведе аудиторията в базисни философско-социологически и културологични аспекти на взаимовръзките език – етнос, език – държава, език – писменост, писмен език – институционализация, (писмен) език – идентичност, културно наследство и ценностна система, приемственост, онаследеност, споделеност с други народи и култури, национално чувство и цивилизационно осъзнаване, християнска цивилизация и Кирило-Методиево наследство.

На автентичното познание и на приемствеността в паметта за Кирил и Методий бе посветен докладът *Кирил и Методий. Образи, памет, идентичност* на доц. Десислава Найденова (Кирило-Методиевски научен център при БАН). *Книжнината и културният разцвет във Второто българско царство* бе озаглавено изложението на доц. Марко Скарпа (Италия), един от утвърдените съвременни слависти по старобългарска текстология, кодикология и палеография. Византологът и археолог д-р Никос Мердзимекис (Гърция) представи *Неизвестен ктиторски надпис на кирилица от 1758 г. върху южното крило на Атонския манастир „Св. Георги Зограф“*. Доц. Антоанета Гранберг (Университет в гр. Гьотеборг, Швеция) запозна аудиторията с резултати от няколкогодишни изследвания – *Оповестяване на резултатите от обемно проучване на над 120 надписа от средновековния манастир в Мурфатлар, Северна Добруджа*, а в залата бе подредена и фотоизложба, показваща част от графитите, открити в манастира.

Участниците в двудневния форум споделиха обобщаващи тези или конкретни наблюдения за кирилското езиково пространство в диахрония, емпирични изследвания на ръкописно наследство, на стара книжнина и преводи, за присъствието на кирилицата в контекста на съвременните езикови и межкултурни комуникации от гледна точка на цивилизационното наследство и от ракурса на поколенческата приемственост на знанието – на неговите научноприложни, образователни, политически и социокултурни измерения.

Изнесените доклади и съобщения могат да се подредят в няколко тематични полета:

В „Азбуката/кирилицата в средновековната дихотомия език и политика, език и идентичност“ се вписват два доклада: на сръбския византолог и медиевист проф. Сърджан Пириватрич (Белград) – *Световна власт и културна политика на езика. Византийски цар, български княз*, и на доц. Лъчезар Пер-

чеклийски (ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград) – *Кирилицата – необходимият цивилизационен избор на времето*.

В полето „Език – писменост – културна идентичност“ се включват докладите на доц. Бони Петрунова, директор на Националния исторически музей (София), *Два възпоменателни надписа в езическата култура на българите*; на проф. Емир Филипович, преподавател по средновековна история (Университет в Сараево, Босна и Херцеговина), *Бележки за ръкописи на кирилица като разпознавателен знак за идентичността в средновековна Босна*; на д-р Вида Вукоя в съавторство с Иван Ботица и Кристиан Паскойевич (Хърватска) *Писмеността на кирилица в хърватската култура от X до XX век*.

В тематичното поле „За дихотомията на славянските азбуки глаголица и кирилица“ доц. Даниел Цийман (Австрия) представи доклад *Периодът на съжителство на глаголицата и кирилицата в Първото българско царство*, проф. Алесандро Мария Бруни (Италия) говори на тема *Кирилицата и текстовата трансмисия на старобългарските преводи*, а проф. Йежи Остапчук (Полша) – *Стихометрически данни в старопечатните български евангелия и отношението им към ръкописната традиция*.

С темата „XIX век: културното наследство във и със кирилицата“ бяха обвързани докладите на д-р Мария Литина (Гърция) *Сравнително изследване на български и гръцки девически училища в Македония през XIX век и в началото на XX век*, на д-р Иван Думиника (Молдова) *Ролята на духовенството за съхраняване на българската идентичност в Бесарабия през XIX век*, на доц. Васил Кондов (Молдова) *Към въпроса за произхода на някои фамилни имена на българите от град Тараклия в Република Молдова* и на доц. Елена Гетова (ПУ „Паисий Хилендарски“) *Българската възрожденска журналистика: езици и идентичност (изследвания на двуезични издания от епохата на Възраждането)*.

Тематичното пространство „XX век: идентичността между своето и чуждото“ обхващаше докладите на доц. Елка Трайкова (Институт за литература при БАН) *Българската културна идентичност през XX век между свое и чуждо* и на проф. Веселка Желязкова (Кирило-Методиевски научен център при БАН) *Ролята на Кирило-Методиевото дело за опазването на езика и идентичността на българите в Северна Америка през първата половина на XX век*.

С „Езиково-културна идентичност и кирилицата като неин изразител в чужбина, XXI век“ бяха свързани изложенията на Зорница Гоган (Ирландия/България) *Тенденции и практики в обучението в българските съботно-неделни училища в чужбина*, на проф. Мария Шнитер в съавторство с доц. Адриана Любенова (ПУ „Паисий Хилендарски“) *Майчиният език като фактор в изграждането на идентичност сред българските общности в чужбина*, на д-р Миглена Михайлова-Паланска (Словакия) *Български език за словаци*, на доц. Мила Маева (Институт за етнология и фолклористика с Етнографски

музей при БАН) *Национална идентичност на български граждани, живеещи зад граница, в периода след 1990 година*. Те внесоха нови аспекти в съвременната трактовка за идентичността и културата.

В областта „Съвременни проекции на азбуката и идентичността и други ракурси“ се вписаха изложенията на проф. дфн Магдалена Костова-Панайотова (СУ „Св. Климент Охридски“) *Идентичността като пребиваване в езика*, на проф. Димитър Попов, проф. Велка Попова и доц. Иво Братанов (ШУ „Епископ Константин Преславски“) *Енигматика на българското слово: код, заклинания, самопознание* и на проф. Ценка Иванова (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) *Цивилизационното наследство на кирилицата в съвременния контекст на комуникациите – межкултурни, политически, образователни и други аспекти*.

Текстовете на представените на международния форум доклади се подготвят за печат и ще станат достояние на интересуващите се от изложената разнообразна тематика в началото на 2025 година.

Кирилицата е една от графичните езикови системи, които съставляват цивилизационния облик на съвременния свят в езикови, межкултурни, образователни, социални, политически и високотехнологични комуникации. Динамиката в нейния обхват на разпространение и устойчивост поражда у изследователите естествен интерес като отражение на реалните и виртуалните пространства на езиковите контакти днес. Въпросите за идентичността, изразена с езика, писмеността, историческата и културната памет, имат различна чувствителност сред езиковите общества, които са наследили трайно именно кирилицата като графична система. Носителите на езици и култури с други графични системи на свой ред притежават различни познания за нейното присъствие на картата на съвременните писмени и полифункционални книжовни/стандартни езици.

В заключение бихме припомним малко предистория на представения тук форум. С първата международна конференция „И ний сме дали нещо на света“, състояла се през 2022 г., вицепрезидент Илияна Йотова и нейният екип заявиха намерение да поставят началото на международни научни събития, които да се провеждат на две години и да бъдат посветени на езика в неговите исторически и съвременни проекции, в контекста на предизвикателствата на глобалния свят и актуалните комуникации, които изискват връщане към първоизточниците, пренасяне на мъдростта на предшествениците и уважение към визионерството на съвременниците. Форумите под патронажа на вицепрезидентската институция бяха предшествани от обсъждания в инициативен комитет от специалисти в различни области на българистиката, схващана в широкия ѝ контекст като език, история, култура, изкуства, традиции, както и от Националната конференция „Език свещен“ с домакин Пловдивският университет.

Този „вицепрезидентски“ проект в концептуален план кореспондира пряко с Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“ и не е случайно, че част от експертите са в екипна комуникация. Именно стремежът към диалогичност, опознаването на по-широк кръг специалисти с различен профил на компетентност, синхронизирането на научните и културните календари показват на практика пътя към единния координационен център за обхващане на палитрата от разнообразни, традиционни, нововъзникващи, конкурентни, успешни и съпоставими дейности, обединени под названието *български език и култура зад граница* (или в чужбина). И въпреки че идеята не е нова и вече две десетилетия се подминава от политиците, вицепрезидентът прави пореден опит да обедини отново съмишленици, които категорично да заявят, че институцията *Български културен институт* е повече от наложителен инструмент понастоящем за целия спектър от културни политики извън страната, но и за осмисляне на ролята на езика в динамиката на обществените процеси в страната.

Ценка Иванова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Осемнадесети международни Цар-Шишманови дни

Поредното издание на Цар-Шишмановите дни в Самоков беше организирано от Асоциация „Онгъл“ с финансовата и организационна подкрепа на Община Самоков, Историческия музей и Архиепископското наместничество в града, както и на софийската Импресарско-издателска къща „Род“. През 2024 г. то беше посветено на три годишнини: 290 години от хиротонисването на свещеномъченик Симеон за Самоковски митрополит (1734) и 30 години от откриването на мощите му в Бельова църква „Рождество Богородично“ (1994); 190 години от рождението на Кузман Шапкарев (1834 – 1909), български фолклорист, книжовник, учител, член на Българското книжовно дружество (БАН), виден изследовател на културата и историята на Самоков и Самоковско; 33 години от провеждането на Първите научни четения на Асоциация „Онгъл“ в Националния пещерен дом – Карлуково (1991). Заседанията протекоха в конферентната зала на хотел „Арена – Самоков“ между 27 и 29 септември 2024 г.

В програмата бяха реализирани три взаимно свързани раздела:

1. Международен научен симпозиум на тема „Сакрални модели на света: хронос и топос“ с учени от Унгария, Руската федерация, Р. Сърбия и Р. Северна Македония;

2. XIX фестивал на културно-историческия и природонаучния късометражен филм и фотография „Балканска културна филмотека“;

3. Отличаване на изявени етнологии, медиевисти и археолози с годишни награди на имената на проф. д-р Тодор Иванов Живков, семейство Добреви и Асоциация „Онгъл“.

Тематичните направления, по които работиха участниците в симпозиума и филмовия фестивал, бяха формулирани предварително в поканата за научното събитие: „вяра и култ, име и святост, менталност и сакралност, етнос и сакрална география, пренасяне/набавяне на сакралност, владетелят и светецът, агиология и демонология, светци и фолклор, хронос и топос: сакрално и профанно“.

На първото заседание, което се проведе на 27.09.2024 г. сутринта и беше посветено на културно-историческото наследство на гр. Самоков и Самоковския регион, доклади изнесоха Константин Рангочев (Институт по математика и информатика при БАН, Асоциация „Онгъл“) – *Локално и регионално във фолклорната религиозност („Манастирчето „Покровителна Богородица“ до с. Радуил, Самоковско)*; полк. Никола Ковачки (София – с. Доспей) – *Шишманово кале и цар Иван Шишман във фолклорната памет на с. Доспей, Самоковско*; Росен Р. Малчев (Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“) – *Дипломната работа на Вера Христова Сайменова от 1932 г. за град Самоков (ЦУБ на СУ „Св. Климент Охридски“, Фонд „Проф. Стоян Романски“, Ркс 235)*; доц. д-р Веселка Тончева (ИЕФЕМ при

БАН) – *Песни от едно потопено село (Върху материали от с. Шишманово, Самоковско).*

Второто заседание започна с три изкуствоведски доклада, насочени към интериора и екстериора на църковното пространство: Силвия Бориславова-Живанкин (магистър по изкуствознание от НБУ) – *Стенописи с оплаквателни жестове от братята Михаил и Христо Благоеви от Тресонче*; гл. ас. д-р Владимир Димитров (НБУ) – *Зиданият иконостас в храма на село Голешово*; д-р Любомир Цонев (София) – *Черквата „Св. Петка Самарджийска“ в София: потънала, вкопана или засипана?*. Последваха два текста – църковно-исторически и литературоведски: Теодор Пеев (богослов, Асеновград) – *Доклад на Марко Балабанов от 1894 г., ценен източник за историята на Бачковския манастир*; д-р Ивета Рашева (Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“) – *Владетелят и светецът княз Иван Владимир (Размисли върху „Дъщерята на Самуила. Легенда“ от Боян Дановски).*

В края на сутрешната сесия беше прожектиран филмът „Завёт“ – биографична продукция за световноизвестния френски физик от български произход проф. Минко Балкански. Автор: Албена Ненкова. Филмът участва в програмата с посредничеството на г-жа Снежана Йовева-Димитрова, директор на Държавния културен институт към МВнР на Република България.

Втората сесия за първия ден започна с два обзорни доклада на археологическа тема: д-р Сотир Иванов (Министерство на културата на Република България) – *Между мечтата и реалността – българската археология в периода 1989 – 2024 г.*; Димчо Радев (София) – *Ретроспекция. Начало на научните изследвания върху реперен артефакт от неолита в България.* Следващите четири текста от това заседание насочиха вниманието на аудиторията към конкретни случаи, свързани с изявите на сакралното от римската епоха до наши дни, а именно: Юлияна Иванова (Локален археологически и исторически музей „Теракота“ – Винаца, Р. С. Македония) – *Праисториски практики во римски кремации од локалитетот Коколов рид*; Светлана Корольова (Пермски държавен изследователски университет; Институт по славянознание при РАН, Москва) – *Утонувшая часовня и поминовение предков у родника (Об одном этнолокальном культе)*; Габриела Парей (Етнографски музей, Будапеща) – *Bulgarian Muslims and Their Sacred Places in the Photos of a Hungarian Ethnographer*; Благовест Петров (магистър в УНИБИТ) – *Каменият кръст на село Долен, общ. Сатовча.*

По време на второто следобедно заседание беше продължена работата в тази насока. В него се представиха Илинка Атанасова (НУ Археологически музей на Р. С. Македония, Скопие) – *Светилището свети Атанасиј кај Спанчево: Изборот на положбата во однос на геоморфологијата на околината и достапноста на природните ресурси*; Драган Веселинов (Регионален центар за управување со кризи – Щип), Трайче Нацев (Университет „Гоце Делчев“, Щип) – *Фортификациите како основна заштита на населението од опасности во средниот век на територијата на општина Штип*; Деян Крстич (Народен музей Зайчар, Сърбия) – *Крст као супститут светог дрвета у традиционалној култури Балкана*; Биляна Жабова, Климент Малчев и Йордан Тенев от Семинар по практическа етнология и фолклористика

„Проф. д-р Иван Шишманов“ – *Отчет на епиграфския екип от теренните етноложки проучвания в Самоковско през 2024 г.*

Третото следобедно заседание на 27 септември започна с изследвания за съвременна българска живопис: Иван Тодоров (магистър в НХА) – *Портретът в българската живопис: Анализ на вътрешния свят и идентичност чрез визуални средства*; Илия Николов (ИЕФЕМ при БАН) – *Колекции и процеси след края на миналия век. Размисли след проучвателни дейности по атрибуция на кавалетни произведения от една частна колекция* – и продължи с научни разработки по фолклористика: Снежанка Генчева (ИЕФЕМ при БАН) – *Мотивът за делба на двама братя в българските народни песни за цар Шишман и Дан войвода*; Тодор Моллов (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) – *Преподновеният брак в българската баладна песен „Войник на сватбата на жена си“*; Александар Димитрийевски (Университет „Св. Кирил и Методий“, Скопие, Р. С. Македония) – *Охридската чалгиска музичка традиция*. В края Искра Тодорова (Регионален исторически музей – Русе) и Миглена Николаева, Десислава Генчева (Регионален исторически музей – Плевен) представиха *Отчет на етнографския екип от теренните етноложки проучвания в Самоковско през 2024 г.*

Денят завърши с презентирането на две издания на Импресарско-издателска къща „Род“ – т. 23 от Годишниците на Асоциация „Онгъл“ със заглавие „Етнология на времето: общност и култура“ (редакционен колектив) и „Пресвета Богородица. Иконографски мотиви и епитети. Енциклопедичен справочник. Т. 1. А – Д“ с автор Теодор Пеев.

Заседанията на 28.09.2024 г. започнаха с езиковедски панел – в по-широк и по-тесен смисъл на понятието. Със свои проучвания в него взеха участие гл. ас. д-р Вяра Калфина (СУ, „Св. Климент Охридски“), гл. ас. д-р Димитър Илиев (СУ „Св. Климент Охридски“) – *Атина, Рим, Йерусалим: текстови традиции и взаимни влияния*; доц. д-р Валерия Колосова (Институт за лингвистични изследвания при РАН, г. Санкт Петербург) – *Славянские языки и русские диалекты в истории русской фитонимии*; Иванка Иванова (София) – *За личните имена на българомохамеданите от района на Неврокопско*; докт. Пламена Колева (ШУ „Епископ Константин Преславски“) – *Изговорът на групите ър/ръ и ъл/лъ в някои възрожденски граматика*; доц. д-р Димитър Ив. Добревски (НХА), маг. инж. Русанка Голева (София) – *Нарекоха го „Рибен буквар“*.

Следващото заседание в своето начало поднови интереса към българската етнография и фолклористика: Вивиен Затики-Валчев (Етнографски музей, Будапеща) – *Sacred Crimean Tatar Textiles – From Evjiyars to Peshkirs*; Миглена Николаева (Регионален исторически музей – Плевен) – *Непубликувани материали за обичаите Пеперуда и Герман от архивите на Регионален исторически музей – Плевен и Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“*; Любка Ненова (ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград) – *За българската народна шевица и още нещо*; Йордан Тенев (студент в СУ „Св. Климент Охридски“) – *Политическото убийство на Никола Попов и отражението му в народната памет*. На заседанието в края се поставиха на обсъждане взаимоотношенията между природата и обществото: Рая Димитрова (студент в СУ „Св. Климент Охридски“) – *Светът под видимата*

повърхност. *Физическа и социална мрежа за комуникация сред организмите, населяващи Земята*; Владимир Власков (Национален институт по геофизика, геодезия и география при БАН) – *Продължителност на слънчевото греене в България – 1999 – 2024 г. & Тропични и екваториални нощи в България 1995 – 2024 г.*

Преди обедната почивка участниците в XVIII Цар-Шишманови дни в Самоков присъстваха на откриването на изложба от постери на тема „Разкази от окопите. Българският Тренч арт“ на Регионален исторически музей – Русе с куратор Десислава Тихолова.

Следобедната сесия на втория ден предложи дискусии по темата „Наследство и памет“. Тук със свои археологически изследвания се включиха: Стефан Александров (НАИМ при БАН), Росица Манова (София) – *Антропоморфна пластика от късната бронзова епоха по Долния Дунав. Символи, знаци и системи*; Емил Сламков (НУ Музей Гевгелия, Р. С. Македония) – *Релефен сад со музи од Вардарски рид – античка Гортиния*; Душко Цветанов (НУ Държавен институт за защита на паметниците на културата и музей – Струмица, Р. С. Македония), Трайче Нацев (Университет „Гоце Делчев“ – Шип, Р. С. Македония) – *Некропола во подножјето на археолошкиот локалитет Цареви Кули – Струмица*; Благоица Стоянова (Локален археологически и исторически музей „Теракота“ – Винаца, Р. С. Македония) – *Некрополата „Русалински гробишта“ (Погребување во цисти)*. Във втората част от панела се представиха иконом Дилиан Цветков (Българска православна църква – Българска патриаршия) – *Гробищният храм „Св. вмчца Екатерина“ в столичния квартал Княжево. История и реставрация*; Десислава Тихолова (Регионален исторически музей – Русе) – *Наследство и памет. Съвременни мемориални практики в Германия. Част 5*.

Последното заседание за деня предложи още един поглед към сакралното. В него се изяха учените: Николай Сивков (Перник) – *Космическата планина в древния модел на света (Според археологически данни от епохата на халколита в Европа)*; Димитър Ив. Добревски (Национална художествена академия) – *Старобългарски сакрален модел на света*; Евгени Георгиев (Регионален исторически музей – Русе) – *Идеен проект за създаване на нови пешеходни кръгови маршрути в Ивановските скални църкви*; Красимира Петрова (Софийски университет „Св. Климент Охридски“) – *Елементи на сакралното в ... смартфона*.

В рамките „Балканската културна филмотека“ присъстващите гледаха филма „Забравеният св. Патриарх Евтимий“ от архива на предаването „Темата на Нова“ по Нова ТВ, 23.12.2023 г., с автор Благой Цицелков. Филмът се излъчи с образователна, некомерсиална цел. Той беше коментиран от богослова Теодор Пеев от Асеновград, един от интервюираните в продукцията.

В допълнение към редовната програма на научния симпозиум бяха предоставени за четене текстове на постерна сесия: Luchev, D., Goynov, M., Pavlov, R., Rangochev, K., Pavlova, L. (2024) *Scenario Conceptualization for Serious Educational Game with Creative Visualization in Selected Eco-context*; доц. д-р Татяна Илиева (КМНЦ при БАН) – *Свещена топография на храма и нейната символика в новоидентифицираното литургийно тълкувание от РГАДА 88 и Богишич 52. Съпоставка с предходната мистагогическа тра-*

диция в *Slavia orthodoxa*; д-р Олга Пърличева (София) – Кузман Шапкарев и Григор Пърличев – *поглед през обектива на техните съвременни и по-нови изследователи*; Иво Братанов (ШУ „Епископ Константин Преславски“) – *Езикът на едно писмо на Андрей Робовски от 1855 година (Граматични особености)*; Силвия Трифонова-Костадинова (Регионален исторически музей – Русе) – *Наградите „Наследство“ и самопредставянето на българските музеи*.

По време на XVIII Цар-Шишманови дни в Самоков бяха присъдените наградите за принос в българската хуманитаристика за 2024 г.:

– Ани Йовева – на името на Мария Йончева за особени заслуги при изследването и популяризирането на традиционната самоковска култура;

– Снежанка Генчева – на името на проф. дфн Тодор Ив. Живков за принос към българската и балканската етнология и медиевистика;

– епиграфски екип в състав: Биляна Жабова, Климент Малчев и Йордан Тенев – на името на Бойка и Димитър Добреви за изявени млади изследователи в областта на етнологията и медиевистиката.

Наградата на XIX фестивал на културно-историческия и природонаучния късометражен филм и фотография „Балканска културна филмотека“ получи изложбата от постери на тема „Разкази от окопите. Българският Тренч арт“ на Регионален исторически музей – Русе с куратор Десислава Тихолова.

Цар-Шишмановите дни в Самоков през 2024 г. бяха най-мощните в своята история. Те допринесоха за утвърждаването на Асоциация „Онгъл“ като важен фактор за развитието и модернизиранието на българската хуманитаристика. Същевременно присъствието на колеги от чужбина разшири възможностите за активен и ползотворен научен обмен в условията на един свят, който все повече залага на дистанционния електронен формат за сметка на живото и непосредствено общуване между учените.

След еднократно анонимно рецензиране материалите от Международния научен симпозиум „Сакрални модели на света: хронос и топос“ ще бъдат публикувани в т. 24 от годишниците на Асоциацията.

Росен Малчев

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“

Константин Рангочев

**Институт по математика и информатика,
Българска академия на науките**

Международна научна конференция „1010 години от смъртта на българския цар Самуил. Самуилова България – история и култура“

На 6 октомври в залата на Исторически музей – гр. Петрич бе открита едноименната международна научна конференция, която бе част от честванията на паметта на българския цар Самуил. Организатори на международното събитие бяха Македонският научен институт, Софийският университет „Св. Климент Охридски“, Българската академия на науките и Община Петрич. В началото на конференцията бяха прочетени приветствени слова от държавния глава на Република България, кмета на град Петрич, директора на Националния археологически институт с музей при БАН и др. В конференцията участваха учени от България, Германия, Гърция, Полша и Русия. Първи модератор и водещ на събитието бе журналистът и телевизионен водещ Бойко Василев.

Началото на научната част бе поставено с пленарен доклад на утвърдения доайен във византистиката Петер Шрайнер от Кьолнски университет в Германия. В своята тема със заглавие *Царь Самуил и его епоха в аннотациях софийского Скилиция* той представи важни бележки от предадения му за изследване софийски ръкопис на хрониката на Йоан Скилица. Сравняването на софийския ръкопис с критичното издание от 1973 г. показва, че този ръкопис няма особена филологическа стойност. По-скоро неговото значение е в 332-те или повече бележки в страничните полета на текста, доказващи интереса през Средновековието към изучаването на епохата на цар Самуил. Палеографският анализ на маргиналните бележки показва един-единствен почерк. Липсва обаче името на техния автор, въпреки че редица косвени елементи подсказват неговата личност. Според П. Шрайнер всички бележки са дело на българския архиепископ в Охрид Теофилакт Охридски, направени вероятно около 1100 г. Бележките не дават много сведения за българската история, като за периода на управление на българския цар Самуил те са не повече от десет на брой. Така например за събитието от 976 г. на страницата, на която Скилица пише за въстанието на четиримата братя и синове на велемощния комит, охридският архиепископ Теофилакт отбелязва името на техния баща – комит Никола. Това са сведения, които са известни от други исторически извори – българския надпис от с. Герман и хрониката на Михаил Деволски. По онова време Теофилакт не е познавал тези източници. В друга анотация Теофилакт отбелязва смъртта на цар Самуил, като го титулува *василевс*, използвайки точната гръцка дума за тази титла. За разлика от

1869

него, в хрониката на Скилица цар Самуил е наричан умишлено просто архонт. Така охридският архиепископ, познавайки очевидните сведения от местната традиция, собственоръчно е пише встрани от текста титлата на Самуил, наричайки го василевс. За ослепяването на българите при Ключ Теофилакт не оставя никакъв коментар. Някои от бележките са за битката край Сердика (при Траянови врата) през 986 г., както и сведения за превземането на някои български крепости. Теофилакт отбелязва смъртта на последния български цар Иван Владислав, причинена от ръката на Никита – патриций и дук на Драч. Теофилакт е оставил за въстанието на Петър Делян шест бележки. Според П. Шрайнер маргиналните записи свидетелстват за подчертания интерес, който той е имал в сферата на историческото познание през този период.

След пленарния доклад бе открито първото заседание на конференцията с доклад на Георги Н. Николов от Македонския научен институт на тема *Самуилова България (971 – 1041): название, хронологични граници, териториален обхват и политическо съдържание*. Той припомни редицата домашни и чужди извори, в които епохата на цар Самуил намира своето отражение. От сведенията на Йоан Скилица проличават хронологичните граници за Самуилова България, като долната е поставена в периода между 971 – 976 г. Що се отнася до териториалния обхват на Самуилова България, това е един голям и неизяснен проблем поради динамичността на военно-политическите събития от това време. Масштабните военни действия на цар Самуил след 986 г. довеждат до освобождаването на българските земи чак до дунавската делта. Най-западните предели на Самуилова България са албанските земи и крепостта Драч. Според Г. Н. Николов може да се заключи, че ядрото на Самуилова България обхваща историко-географската област Македония, отчасти дн. Албански земи, но също прилежащите на изток Сердика, Перник и 35 крепости в тази област. Ако се сравни тази територия с обхвата на въстанието на Петър Делян, ще се види, че до голяма степен тези земи съвпадат. Що се отнася за политическото съдържание на Самуилова България, Георги Н. Николов вижда държавен и политически континуитет с ранносредновековното Българско ханство-царство на Балканите.

Последва докладът на Мария Йовчева от СУ „Св. Климент Охридски“ относно *Култът към свети Ахил Лариски (Преспански) според свидетелствата на средновековната южнославянска богослужебна книжнина*. Тя се съсредоточи върху първия етап на култа към св. Ахил сред южните славяни, чието начало е положено, след като цар Самуил пренася мощите му от Лариса като ценен военен трофей (985/986 г.). Издигането на св. Ахил като закрилник на Самуиловата държава и небесен патрон на Българската църква е аргументирано в културно-историческия контекст на Х в. М. Йовчева проследи функционирането на култа в българска среда според оцелелите сведения в три типа южнославянски писмени паметници. Въз основа на търновския произход на някои от разгледаните минеи бе разискван и въпросът

каква е ролята на столицата на Второто българско царство за съхраняване на култа към преспанския светител. Изказано бе предположението, че светецът вече е възприеман не като общобългарски покровител, а по-скоро символизиращ приемствеността с българския светителски репертоар от X в. и олицетворяващ континуитета между Преспа/Охрид и Търново.

Докладът на Кирил Маринов от Лодзкия университет в Полша представи българските планини по времето на войната с Комитопулите в светлината на византийските извори. Той очерта стратегическата роля на планините Томор, Беласица и Стара планина. Според него често византийските извори споменават за трудоемкостта на придвижване в българската територия, по стръмни пътеки и непристъпни места, водещи до вътрешността на държавата. К. Маринов даде детайлни примери на конкретни военни действия, свързани с обсадата и превземането на българските крепости от страна на византийците. Според него планините за българите са сигурни убежища и спасителни терени пред настъпващата могъща армия на византийския император. Интересни са и алегориите на византийските поети, представящи народите като животни. Те оприличават българите на еленчета или лисици, оцеляващи единствено благодарение на планинския ландшафт.

На конференцията бе представен и докладът на Дмитри Поливяни от Ивановския държавен университет в Русия на тема *Цар Самуил и неговото време в руската средновековна историопис*. Той подчерта ролята на Самуил като цар на българите, както е и наречен в среднобългарския превод на хрониката на Константин Манасий. Той насочи вниманието към руската средновековна историопис, която има ранни български корени, получили развитие в древноруските земи чрез т.нар. хронографи. Голяма част от тях са създадени в края на XV и началото на XVI в. Хронографските компилации могат да имат български елементи в тях, като запазват отделни исторически разкази, сред които и сведения за България и българите. Д. Поливяни подчерта, че значителна част от старобългарските творби пристигат в Киев и Новгород през XI в., за да станат опора на Православието в новопокръстените земи. Според него от времето на Василий II връзките между Константинопол и Киев се заплитат в сложна и променяща се ситуация, имаща пряка връзка с войната на Византия със Самуилова България и делото на покръстване на Киевска Рус. Що се отнася до отделните руски книжовни паметници, то те имат откъслечна информация за българо-византийското противоборство и почти не споменават самия Самуил, с изключение на няколко примера, които Д. Поливяни подробно разгледа. Руските извори използват като източници за историята на българите кратката хроника на Георги Амартол, среднобългарския превод на хрониката на Константин Манасий, Йоан Зонара и други творби.

Второто заседание започна с доклада на Ярослав Дудек от University of Zielona Góra в Полша, който разгледа темата за българската държава и степ-

ните народи по Черноморието по времето на Самуил и неговите наследници. Той отбеляза, че историята на средновековна България е пряко свързана с историята на степните народи по Северното Черноморие, главно в лицето на печенези, узи и кумани. Той разгледа конкретни моменти, даващи сведения за връзки с печенегите през този период. Представени бяха повече сведения за миналото на печенегите, което даде по-добра представа за развитието на българо-печенежките отношения. Както се видя от направените изводи, византийският император Василий II няма необходимост да привлича печенегите на своя страна, за да спечели войната със Самуилова България, но държи на техния неутралитет в конфликта.

След този доклад бе прочетено кратко резюме на темата на Илия Илиев от Института за исторически изследвания към БАН – *Византийските извори за историята на Самуилова България – хиляда години по-късно*. Авторът обърна главно внимание на добавките в Скилица, направени от Михаил Деволски. Според И. Илиев, макар добавките да са добре известни по света, в България е необходимо тяхното преиздаване. Част от важните за българската средновековна история исторически бележки бяха прочетени. В заключение И. Илиев подчерта значението на изворите, които според него имат огромно значение за българската средновековна история.

След обедната почивка бе прочетен поздравителен адрес от Негово Светейшество Даниил, Митрополит Софийски и Патриарх Български. Преди началото на третото заседание бе представена книгата „Документи за архиепископията в Охрид“. Т. I. Съставител и предговор: Павел Павлов, Превод и коментари: Павел Павлов, Светослав Риболов, Венцислав Каравълчев. Гръцки текст: Светослав Риболов, Карти: Теодор Аврамов. София, 2024. Представянето бе направено от Светослав Риболов (Богословски факултет, СУ)

Третото заседание бе открито от доклада на Изабел Грим-Щаделман от Ludwig-Maximilians-Universität München, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Германия. Тя разгледа от медицинска гледна точка практиката на ослепяването, известна от византийските медицински извори. Според изследователката сведенията за методите на ослепяване не са често срещани в познатите днес извори. От прегледа на изворовия материал може да се предположи, че ослепяването е смятано за по-хуманно наказание, което цели да спаси човека от смъртното наказание. Още от времето на Диоклециан ослепяването се появява, а при император Юстиниан се превръща в практика. Един от методите на ослепяване, представен на миниатюрите, е премахването/изчегъртването на очите с остър предмет. Вторият метод, представен от изображенията в кодексите, е отнемането на зрението чрез изгаряне с метал, въглен или вряща течност. Изабел Грим-Щаделман поясни, че ослепяването като наказание е познато още от древногръцката „Одисея“. Тя посочи, че са необходими повече изследвания на византийските медицински извори от това време за изясняването на проблематиката.

Ангел Николов от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ представи доклад, свързан с прозвището на Василий II – „Българоубиец“. Той напомни, че това е продължение на негова публикация от 2014 г., свързана с произхода на това прозвище и времето на получаването му. А. Николов се разграничи от някои научни мнения, че името „Българоубиец“ се среща след възобновяването на Българското царство (след 1185 г.). „Царуването на Българоубиеца“ се споменава и в латински полемичен трактат за ересите от 70-те години на XII в. Според А. Николов прозвището „Българоубиец“ съществува още през XI в., но става особено популярно през XII в. А. Николов отбеляза и се противопостави на някои новоизлезли трудове, които се опитват да оборят съществуването на прозвището „Българоубиец“ в по-ранния период. Той приведе нови сведения за използването на термина, още от средата на XII в., като те подсказват, че прозвището може да е използвано дори приживе на император Василий II.

Изследователят от Централния европейски университет Даниел Цийман представи доклад на български език под заглавие *Легенди и истории за женитби около цар Самуил*. Според него има поразителни сходства в историите за браковете на дъщерите на цар Самуил – Мирослава и Косара. Многобройни паралели довеждат до скептицизъм по отношение на историчността на тези две истории. Д. Цийман изложи няколко свои предположения във връзка с тях. Посочено бе изказаното в науката мнение, че тези два разказа са създадени през XII в. и вероятен първообраз на тях са сведенията на Йоан Скилица. Според някои изследователи историята за брака между Ашот и Мирослава е автентична, а за Теодора Косара и Иван Владимир е по-късна. Други обаче са на противоположното мнение. Д. Цийман обобщи тези резултати. Според него вероятно става дума за по-късна добавка в житието на Владимир, което има за основа историята на Ашот и Мирослава. Той посочи, че изследванията в тази област имат нужда от допълнително преразглеждане.

Докладът на Николай Кънев от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ засяга друг аспект от живота на гореспоменатата Самуилова дъщеря Мирослава – именно нейната титла патрикия-зости. Предването на града Драч на Византия от Ашот Таронит донася нему титлата магистър, която според Н. Кънев е една много щедра отплата (по това време едва ли има повече от 2 – 3-ма магистри и така Ашот става част от 12-те най-високопоставени лица в империята). Той се опита да аргументира защо Мирослава получава тази титла – защото отговаря на условията да стане патрикия-зости. Едно от тези условия е тя да е от царско коляно. Но пък за Византия Самуил не е цар, тъй като според империята Българското царство е развенчано още през 971 г. Как тогава Мирослава, а и съпругата на цар Иван Владислав – Мария, получават тази титла? Според Н. Кънев единственият възможен отговор е, че Самуил може да предаде „царствени права“ на Мирослава, тъй като Комитопулите принадлежат към българската царска династия. Това според Кънев е доказателство за царската кръв на Комитопулите.

Четвъртото заседание бе открито с доклада на Георги Сенгалеви́ч от Национални́я археологически́ институт с музей към БАН, който разгледа каменните надписи на Комитопулите и техните наследници и мястото им в средновековната кирилска епиграфика. Той даде основни сведения за надписите, като посочи някои паралелни на тях паметници и сходства в изписването на буквите. Г. Сенгалеви́ч представи Самуи́ловия надпис от Герман от 993 г. Подчертано бе и значението на Битолски́я надпис като паметник от най-висока историческа стойност. Г. Сенгалеви́ч опроверга опитите за късното предатиране на надписа от някои колеги учени, целящи да го отнесат в XIII в. Представен бе и Пресиановият надпис от Михаловце, Източна Словакия, от 1060 – 1061 г., като бяха показани някои негови особености. Неясните около този надпис остават, въпреки, че Г. Сенгалеви́ч го разгледа като достоверен паметник, макар да изказа съмнения относно идентификацията на лицето Пресиан.

Последва докладът на Елена Слатинска-Ованезова от Софийски́я университет „Св. Климент Охридски“, изготвен съвместно с Георги Н. Николов, отнасящ се за първите сведения за откриването на строително-летописния надпис от Битоля през 1956 г. и неговата интерпретация. Разгледана бе любопитната история около неговото спасяване и събитията от първите дни след откриването му. Е. Слатинска-Ованезова показва снимки от местната преса относно неговото намиране, непознати досега за науката. Според новооткритите вестникарски статии значимостта на надписа във връзка с българската му принадлежност изкуствено се смекчава в югославската преса, като са показани и съмнения относно достоверността и датировката му. Според тези статии, които Е. Слатинска-Ованезова представи, за югославската научна общност единствената значима информация от Битолски́я надпис е, че в него за първи път се споменава името на град Битоля.

Доклад на Михаил Раев от Софийски́я университет „Св. Климент Охридски“ насочи вниманието към идеологическата стратегия, използвана в „Историята“ на Леон Дякон за делегитимацията на българския цар Борис II от византийски́я император Йоан I Цимиски след превземането на Велики Преслав през 971 г. Бе направен преглед на две версии за хода на събитията. Първата следва разказа на Скилица, а втората – на Леон Дякон. М. Раев установи разлики между тях, като например употребата на титлата „κοίρανος τῶν Βουλγάρων“. Навсякъде в историографията е утвърдено, че този термин („κοίρανος“) е равнозначен на василевс. Според М. Раев паракимоменът Василий подсказва тази дума на Йоан Цимиски и изпраща писма до Цариград, които вероятно после стават един от източниците на Леон Дякон.

Последва доклад на Евелина Минева от Атински́я национален университет „Йоанис Каподистриас“, която показва ролята и мястото на Самуил и града Охрид в новогръцката книжнина (XIX – началото на XX в.). Бяха представени богословски издания, като това на Атанасий Пароски – „Небесният

съд“, второ издание от 1850 г. и на Х. Димопулос – „Преглед на източните народи“ 2. Българи. Браила 1866 г. Е. Минева посочи, че гръцките историографи не са се занимавали много с историята на цар Самуил, като на него са посветени няколко страници, представящи Самуил в негативна светлина като поробител. Друго съчинение от това време принадлежи на Н. Й. Коко-нис „История на българите“, Атина, 1877. Характеризирани бяха творбите на Йон Драгумис (1878 – 1920) и гъркинята Пинелопи Делта (1874 – 1941), която посвещава три романа за географската област Македония. И двамата автори пишат на димотики, като Й. Драгумис в своето произведение „Кръв на мъченици и герои“ ясно показва двубоя между Василий и Самуил като една унищожителна за двете страни война. В произведенията на П. Делта „За родината“ и „Във времената на Българоубиеца“ в бележките се вижда, че авторката се ползва от научните трудове на Шлюмберже.

Петото заседание бе открито от доклада на Методи Златков от Националния археологически институт с музей при БАН на тема *Политическите граници в района на Средна Струма през IX – началото на XI в.* Той вижда промяната на граничната система в тази област още в края на VII в., като първата единица клисура Стримон е създадена в края VII в. През 842 – 843 г. тя става тема Стримон, като след 899 г. също е записана така. Според М. Златков границите на Стримон не обхващат териториите северно от Рупел. По времето на хан Пресиан има промени в граничната линия, но мненията сред учените на противоположни. Авторът се съгласява с мнението на Иван Божилов, че нови Стримон трябва да се търси между Струма и Места, защото няма сведение по време на похода си от 971 г. византийският император Йоан Цимиски да воюва в географската област Македония.

Доклад, свързан с темата за въоръжението по времето на Самуилова България, представи Валери Йотов от Общинския културен институт в гр. Бяла. Той разгледа въпроса за средновековния меч и начина на носенето му. В. Йотов използва сведенията от стенописи на храмове, скални рисунки и графити. Представени бяха достиженията на чуждестранни изследователи по проблематиката. Според него богатата информация за темата дават изображенията във византийските ръкописи, а също така и стенописната украса на редица средновековни църкви. Това са нови сведения за изследователите по този неизяснен все още въпрос.

В края на петото заседание бе прочетено резюме на доклада на Тома Томов от Нов български университет, отнасящ се за произхода на името Кракра. В него накратко се разгледаха мненията в науката, като според Т. Томов произходът на името идва от звука „гра-гра“, издаван от птицата гарван.

Дискусиите по представените доклади продължиха и след закриването на конференцията. Научното събитие, освен че отбеляза паметта на един от най-великите владетели от средновековната българска история, показва раз-

1869

лични исторически и културни аспекти от времето на цар Самуил и неговите наследници. Изследователите от българската и международната научна общност за пореден път се обединиха и доказаха характера и същността на Самуилова България и нейното време, превърнало се в една епопея от златните страници на българското минало.

**Явор Митов,
Исторически факултет,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“**

Международна конференция „Континуитет, единство, културно и езиково разнообразие в Югоизточна Европа“

Институтът за балканистика с Център по тракология (ИБЦТ – БАН) организира международна конференция „Континуитет, единство, културно и езиково разнообразие в Югоизточна Европа“, която се проведе на 9 октомври 2024 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Събитието е част от едноименния българо-румънски проект, осъществяван в рамките на двустранна спогодба между Българската академия на науките и Румънската академия. Освен учени от партньорските институти – ИБЦТ при БАН и Института за югоизточноевропейски изследвания при Румънската академия (ISSEE – RA) – във форума взеха участие и изследователи от СУ „Св. Климент Охридски“, Университета „Ка Фоскари“ във Венеция и Университета в Инсбрук, които обсъдиха разнообразни теми в сферите на филологията и историята.

От името на организаторите събитието откри проф. Лора Тасева (ИБЦТ – БАН), а първият панел започна с доклада на доц. Дарина Младенова (СУ „Св. Климент Охридски“) *Названията за 'боб' (Phaseolus vulgaris) 'в българските говори в Румъния*. Тя разгледа различните лексеми за именуване на растението в българските говори в Румъния по данни от *Отвъддунавския електронен корпус* (<http://www.corpusbdr.info/?lang=bg>). Те бяха съпоставени с названията на тази култура на територията на съвременна България и с румънските диалектни думи за нея. Потърсено бе обяснение за очерталите се изоглоси в светлината на навлизането и разпространението на растението на Балканите, а също и на междуетническите контакти и миграционните движения.

Следващите няколко доклада бяха ориентирани към рецепцията на византийски текстове сред южните славяни и румънците. Изследването на д-р Михаил-Джордже Хънку (ISSEE – RA) *Parens semper incertus: On Genealogical Fluctuations in the Greek, Slavonic, and Romanian Versions of the Palaea Historica* осветли пътя на *Историческата палея* – византийски апокрифен текст от IX в., обобщаващ събитията в Стария завет до царуването на цар Давид и известен в два славянски и един румънски превод. Колебанията при предаването на някои библейски генеалогии бяха анализирани като аргументи за зависимостта между отделните преводни версии.

Паола Грасо (Ca' Foscari University of Venice), специалист в ИБЦТ по НПП „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“, в доклада си *Translation strategies for deverbal adjectives in the Old Bulgarian versions of*

Orations 38 and 39 by Gregory of Nazianzus систематизира начините на предаване на наставките -τός, -τέος и -τικός в превода им от IX – X в. Нейният анализ показва и сходства, и различия в техниките на превод в двете слова, което се обяснява с ранния етап от развитието на старобългарския книжовен език, когато нормите са все още в процес на изграждане.

В презентацията *cu Mistake or Decision? On Some Erroneous Parallels in the Two South-Slavonic Translations of the Synaxarial Verses* доц. Екатерина Дикова (ИБЦТ – БАН/Universität Innsbruck) се спря на някои гръцко-славянски паралели в календарните стихове на Христофор Митиленски, които извън контекста изглеждат погрешни, но могат да бъдат обяснени със стремежа на преводачите да следват сложната стихотворна система на оригинала и неговата стилистика на компресиране на информация в кратки послания. Коментирани бяха и някои варианти в преписите на българския и сръбския превод, за да се илюстрира как понякога в процеса на битуване на текстовете се изменят предаваните послания.

На проблемите при рецепцията на местни имена в славянските преводи на три византийски синаксарни сборки се спря Лора Тасева (ИБЦТ – БАН). В доклада ѝ *Erkennung und Wiedergabe von Ortsnamen aus byzantinischen Synaxarien in südslavischen Übersetzungen* с богат илюстративен материал от общо осем техни славянски версии бяха осветлени казуси на разпознаване и неразпознаване на топонимите, а също и двата основни начина за предаването им – транскрипция или транслитерация. Специално внимание бе отделено на няколко интересни случая на семантична адаптация и бяха загатнати тенденции, типични за отделни преводи.

Историческият ракурс бе застъпен в няколко доклада. В своето изследване *The Medieval Balkans in the Chronicles of Veit Arnpeck* докторант Милен Петров (ИБЦТ – БАН) се спря върху въпроса как културният трансфер на информация е повлиял върху оформянето на произведенията на баварския историк Вайт Арнпек и анализира методите, които късносредновековният хронист е използвал, за да комбинира различни налични текстове в описанията си на битката при Никопол от 1396 г.

Темата за историята на гр. Никопол и региона бе продължена в презентацията на д-р Кристина Кодарча (ISSEE – RA). В доклада ѝ *Éducation ecclésiastique et missions apostoliques dans la Péninsule Balkanique au XVIIe siècle. Le diocèse de Nikopol* бяха разгледани някои важни аспекти от политиката на Светия престол към Балканите, свързана с образованието на младежи от Югоизточна Европа в италианските колежи през седемнадесетото столетие. Изводът бе, че създадената през 1648 г. Никополска епархия споделя някои общи тенденции с останалите католически епархии на Балканите, но има и специфични характеристики, които я отличават от албанските анклавни или дори от българския около град Чипровци.

Проучване на миграциите между Влахия и Северна България предложи проф. Орлин Събев (ИБЦТ – БАН) в доклада *18th-Century Ottoman Documents about the Wallachian Boyars Settled in Arbanassi, Bulgaria*. Той изнесе нови данни от непубликувани досега османски документи от Националната библиотека в Букурещ за преселването на болярски семейства от Влахия в балканските територии на Османската империя през XVIII в., като фокусът бе поставен върху общността им в Арбанаси. Така с конкретни факти бе обогатена представата за този бурен период от румънската история, в който са били въвлечени и българските земи.

Последният доклад на конференцията *The story of a farce that became a prophecy. Or about the literary miniature „Emil Gayk“ by Romanian absurdist Urmuz* изнесе гл. ас. д-р Маламир Спасов (ИБЦТ – БАН). В него беше анализирано краткото произведение „Емил Гайк“ от румънския абсурдист Урмуз (1883 – 1923), написано в навечерието на Първата световна война. Изследователят го характеризира като пародия на войнствената и войнстваща деменция, в която всичко е абсурдно, безсмислено и гротескно. Подчертано беше, че произведението е в тон с модернизма в литературата, макар авторът да не е част от това течение, а също и че то представлява уникален художествен феномен, пречупващ по специфичен начин безсмислието на войната, пред прага на която стои и самата Румъния през 1914 – 1915 г.

В програмата на конференцията бяха включени още три доклада, чиито автори, за съжаление, на успеха да присъстват на форума, но изявиха желание да предадат своите статии за подготвяния сборник: Каталина Ваташеску (ISSEE – RA) *Concordances entre les langues de l'Europe du Sud-est, concernant les coutumes printanières communes ayant pour rôle d'assurer le bien-être*; Симона Николае (ISSEE – RA/University of Bucharest) *Avatarurile unei traducerii: epigrama palatină XII 162* и Оана Уца Барбулеску (ISSEE – RA/University of Oxford/University of Bucharest) *The Morphosyntax of Istro-Romanian Possessives*.

Може да се обобщи, че на едnodневната конференция бяха разгледани разнообразни теми на културния трансфер, езиковите и книжовни контакти, миграциите и литературната история. В пространните дискусии след всеки доклад специалистите от различни области имаха възможност да обменят мнения, знания и опит, да генерират идеи за своята по-нататъшна работа. Събитието доказва несъмнената полза от провеждането на интердисциплинарни научни форуми с програма, позволяваща продължителни разисквания по съответните теми.

Милен Петров
Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

Научна конференция „Разказващият човек и светът на фолклора“

В началото на 2024 г. ни напусна проф. дфн Албена Георгиева – изтъкнат учен, преподавател и вдъхновител за академичната общност в областта на българската фолклористика и етнология. Голямата следа, която проф. Георгиева остави в своите студенти, колеги и приятели, стана повод за организиране на конференция в нейна чест. На 24 и 25 октомври 2024 г. секция „Антропология на словесните традиции“ към ИЕФЕМ – БАН, където тя измина по-голямата част от своя академичен път, почете приноса ѝ към развитието на българската наука с конференция, озаглавена „Разказващият човек и светът на фолклора“. Форумът, обхващащ разнообразие от теми, привлече широк кръг изследователи, докоснали се до творчеството и наследството на проф. Георгиева.

Събитието бе открито от проф. Владимир Пенчев, директор на Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей към Българската академия на науките, и доц. Ангелина Илиева от секция „Антропология на словесните традиции“, които приветстваха присъстващите с встъпителни думи и поздравления. Почетен гост беше и доц. Ирина Седакова, която подчерта значимото творческо влияние на проф. Георгиева и сподели спомени от съвместната им работа. В рамките на шестнадесет панела, разпределени в два паралелни блока, участие взеха 51 учени от България, Словения, Полша и Русия. Темите в отделните сесии бяха внимателно подбрани, съобразно дългогодишните научни интереси на Албена Георгиева.

Първият панел, „Фолклорната словесност“, предложи анализи на различни аспекти от българския фолклор. Ирина Седакова разгледа разказ от Албена Георгиева, изследващ мотиви за съдба и намесата на св. Архангел Михаил. Ангел Ангелов се фокусира върху методиката на А. Георгиева в интерпретацията на епическата песен. Деляна Димитрова анализира фолклорни приказки, предаващи морални ценности, а Бехрин Шопова обсъди жанра маней в тюркоезичните народи и неговото значение в обредите. Панелът показва разнообразието на подходите към българската фолклорна словесност.

Вторият панел, „Разказване и религиозност“, разгледа чудотворни явления и наративи. Георги Минчев изследва разкази за чудеса, свързани с икони и пренасяне на християни в беда, а Вихра Баева анализира два разказа за чудотворната икона на св. Богородица Троеручица, разкривайки комбинацията от исторически факти, религиозни топоси и фолклорни мотиви. Катя Станева обсъди словесността като архив за съхранение на вяра и национална идентичност, фокусирайки се върху наративи за селищна история и Българското възраждане. Темите в тези два панела са сред главните интереси в творчеството на Георгиева.

По-нататък последва пъстро разнообразие от аспекти на разказването: при кризисни ситуации, по отношение на градски пространства, на другостта, на мигрантския опит, дори по линия на храненето. Някои от авторите в общо осемте панела през първия ден представиха доклади, посветени на: образи на другостта в житието на св. Николай Софийски (Мая Иванова); клетвата в традициите и фолклора на българите (Снежанка Генчева); реконструиране представите за телесността на дявола в българския разказен фолклор (Борислава Петкова); фолклорната и книжовна история през легендите за смъртта на цар Иван Шишман (Константин Рангочев). Пак в този контекст Ваня Лозанова-Станчева представи пример между устно и писмено слово чрез анализ на песента „Дервене Василиски“, а Николай Ненов анализира летописна книга, акцентираща върху комунистическата власт и чудесата, които се възприемат като възмездие за посегателства срещу религията. В посъвременен план бяха докладите, посветени на неповествователни текстове като мнения, коментари и слухове, използвани за овладяване на страх и несигурност при кризисни ситуации (Валентина Ганева-Райчева), заедно с разгледани и анализирани лични разкази за загуба от COVID-19 в социалните мрежи и как те се свързват с конспиративни теории (Ангелина Илиева).

Градските пространства и разказването бяха разгледани в няколко доклада. Росен Малчев и Биляна Жабова представиха софийския площад „Славейков“, а Вихра Барова анализира субкултурните употреби на градското пространство чрез сетивността и сензорната етнография. Тема в доклада на Николай Папучиев беше „мълчанието“ на музея, разгледано в контекста на музей за детски играчки в Гданск. Социалното значение на храната, свързано със спомени и празници, коментира Ирена Бокова, а създаването на словесни и перформативни наративи по примера на шарената сол, бе тема от общия доклад на Меглена Златкова, Десислава Димитрова и Теодора Иванова. Търсенето на алтернативни начини за лечение и апитерапията представи Миглена Петкова. В панела „Разказване и мигрантски опит“ Диана Радойнова отрази разкази на бургаските гърци за принудителното им изселване в първите десетилетия на XX век. Мрежовостта и консолидирането в българските училища зад граница коментира Мариянка Борисова, а българо-македонските срещи в мултикултурна среда бяха тема в доклада на Владимир Пенчев.

Вторият ден от конференцията продължи да поднася любопитна тематика, свързана отново с наративен опит, но и с текстовост, музикално и танцово фолклорно наследство, култови практики и литература. Презентаторите в този ден разгърнаха теми като фолклорната музика и електронни клавишни инструменти (Петьо Кръстев); музикални практики в българската божия църква – „Песни за Светия дух“ (Галина Луканова); дигитални разкази за слепота (Мария Славчева); непремълчаното и премълчаното в разказа (Мария Маринова) и образите на другостта – концепции за етнически, социален и виртуален „друг“ (Мария Димитрова). Писмеността, литературата и въобще текстът като „разказвач“ получиха своето внимание в две сесии, където се откриха теми от фолклорните мотиви в творчеството на Елисавета Багря-

1869

на (Людмила Малинова) през легендите и приказките в книгата „Небесният войн“ на Георги Райчев (Емилия Алексиева) до зловещите японски истории кайдан и съвременните им прояви (Велемир Димитров).

Във всеки панел от втория ден бяха представени различни форми на наративност. Николай Вуков анализира фолклорните публикации в списание „Знание“. Николай Аретов представи необичаен запис от 1878 г., свързан с поп Минчо Кънчев. Таня Бучкова акцентира върху ролята на вестника като разказвач, разглеждайки материали от „Цариградски вестник“. Локални и култови практики бяха представени с доклади за чешми тип селсебил в контекста на християнството и исляма от Любомир Миков, а Милена Любенова обсъди влиянието на празника на св. Харалампий по отношение на традиции и съвременни културни практики. Образът на Паисий Хилендарски бе фокус в доклада на Емил Димитров, а Валентин Воскресенски представи случай от теренната си работа в Аржентина и историята на фолклоризирания образ на Найденов Иван в провинция Чако. Мила Банкова обърна поглед към темата за менструацията в началото на XX век през дискурсите на българските здравни издания.

В сесия „Разказващият човек“ Начо Димитров анализира влиянието на „теоремата на Томас“ и теорията за речевите актове на Остин върху разбирането на поведението и комуникацията, основавайки се на идеите на Чарлс Пърс. Владимир Домозетски разгледа разказите на Ернан Кортес и Бернал Диас дел Кастильо за испанското завладяване на Мексико, които формират колониален дискурс и митологизират събитията от този период. Преплитането на християнската вяра и игровите аспекти на спорта с ежедневните ритуали и практики бе фокус в доклада на Невена Димитрова.

Живите практики на разказването бяха в центъра на последния панел, който се състоя в онлайн формат. Венета Янкова избра да представи културата на кафенето в наративния репертоар „на един разказвач“, а Юлия Попчева се включи от провеждащ се в момента терен, разказвайки за поклонническия път Камино де Сантяго – между културното наследство, вярата и туризма. Яна Янчева затвори този панел с доклад за разказване и спомени от детството.

Двудневната конференция „Разказващият човек и светът на фолклора“ даде възможност на колеги, студенти и състуденти на проф. Албена Георгиева да покажат както своето дълбоко уважение към личността ѝ, така и значението на научния ѝ принос върху работата на всеки един от участниците. Конференцията завърши с оживени и ползотворни дискусии, които демонстрираха ангажираността на научната общност в обсъждането на темите, по които Албена Георгиева работи близо три десетилетия. В началото на следващата година се очаква да излезе сборник с представените доклади.

Анелия Манова

**Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей
Българска академия на науките**

Международен симпозиум „Българите католици и Италия през вековете“

На 28 и 29 октомври 2024 г. в монументалния комплекс San Severo al Pendino в Неапол се проведе международен симпозиум, посветен на 350-годишнината от смъртта на тримата български католически прелати Петър Богдан Бакшич, Петър Парчевич и Филип Станиславов. В симпозиума, организиран от Неаполския университет L'Orientale със съдействието и под патронажа на Неаполската община и Посолството на Република България към Светия престол и Суверенния военен орден на Малта, участваха дванадесет изтъкнати специалисти от България и Италия.

В пленарния доклад на Красимир Станчев (Рим, академик на „Амброзиана“) бе очертана картината на „златния век“ на католицизма в България и бе направена характеристика на дейността на четиримата висши католически духовници българи, починали в рамките на една година: Марцианополския архиепископ Петър Парчевич († 23.07.1674), Никополския епископ Филип Станиславов († 8.08.1674), Софийския архиепископ Петър Богдан Бакшич († нач. на септември същата година) и отишлия си през октомври предната година Охридски архиепископ Франческо Соимирович. Бяха проследени и техните невинаги идилични взаимоотношения.

Франческо Дал'Альо (Институт за история при БАН) разгледа различни аспекти на унията на Българската църква с Рим от Калоян до Иван Асен II (1204 – 1235) на базата на документи от епохата, като очерта и общата картина на отношенията между папството и Югоизточна Европа през този период. Също на документи, в случая непубликувани, се базираше докладът на Ива Манова (Институт по философия и социология при БАН и Югозападен университет „Неофит Рилски“), посветен на слабо познатата биография на Софийския архиепископ от нач. на XVIII в. Павел Йосич.

Докладът на Анна Влаевска (Рим) бе посветен на поемата „Покръстена България“ на бароковия поет Франческо Брачолини, отпечатана през 1637 г., в контекста на политиката на прозелитизъм на Конгрегацията за разпространение на вярата (Propaganda fide). Радослав Спасов (Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и НБКМ) разгледа проблема за визуализацията на историята на българите католици в трудовете, посветени на темата още от края на XIX в., като демонстрира някои от възможностите на съвременните технологии в това отношение.

В края на първия ден бяха представени две издания – *Lettere dai confini d'Europa 1776 – 1813. La Diocesi di Nicopoli e il Vicariato di Valacchia durante l'episcopato dei mons. Pavel Duvanlia e mons. Francesco Ferreri* (Belene, 2022) и

съдържащото избрани текстове от него в превод на български „Епистоларното наследство на Павел Дуванлията (Гайдаджийски), католически епископ на Никопол“ (София, 2024).

Вторият ден започна с доклада на Цветан Василев (Катедра „Класическа филология“ на СУ „Св. Климент Охридски“) „Историческият трактат на Петър Богдан и редактираната версия на Иван Пащрич: сравнителен анализ“, в който чрез красноречиви примери бе показано, че хърватският книжовник и функционер на Propaganda fide не се е задоволил да редактира текста на П. Богдан и да го подготви за печат, както му е било възложено, а се е заел да го преработва, превръщайки го от история на родния край и на католицизма в него в история на България, но спирайки на четвърта глава.

Дистанционно бяха представени докладите на Вася Велинова (Център за славяно-византийски проучвания) „Върху проблема за характера на книжнината на българските павликяни през XVIII – XIX в.“, който бе илюстриран и с примери от ръкописи, съхранявани в ЦСВП; на Марияна Цибранска-Костова (Институт за български език при БАН) „Ръкописната павликянска книга в рода и общността: за един текст от НБКМ № 1313, XIX в.“ и на Магдалена Абаджиева (Институт за български език при БАН) „Банатската книжнина като част от книжнината на българите католици“. И трите доклада хвърлиха нова светлина върху книжовно-литературната традиция на българските павликяни през епохата на Възраждането. Докладът на Светлана Караджова (Институт за литература при БАН) „Монсеньор Евгений Босилков и историческата памет на българите“ бе изпратен на организаторите и предоставен на участниците.

Татяна Лекова (Неаполски университет L'Orientale), координатор на Организационния комитет на Симпозиума, представи интересни материали от архивите на Университета, отнасящи се до българските студенти католици в предшественика на L'Orientale – Китайския колеж в Неапол (1765 – 1775). След това Венета Ненкова (Рим, президент на Асоциация „Паралел 43“) показа документалния филм „Усещане за принадлежност“ (реж. Ирена Даскалова), посветен на българите католици от XVII в. и техните връзки с Рим, в който е отделено специално внимание на основаното преди 400 г. (1624 г.) в Чипровци първо градско училище в българските земи.

В състоялата се заключителна дискусия бе подчертано, че темата „Българите католици и Италия“ далеч не се изчерпва с представените на този симпозиум изследвания, а разкрива широко поле за бъдеща научно-изследователска (а и научно-популяризаторска) дейност, за да се хвърли по-обилна светлина върху една често пренебрегвана или премълчавана по идеологически причини глава от историята на българската култура.

Красимир Станчев (Рим)

Научна конференция „Острови на неблажените. Неконвенционалната българска литература от 1944 до 1989“

На 30 и 31 октомври 2024 г. в Големия салон на Института за литература при БАН се състоя конференция по проекта „Острови на неблажените. История на неконвенционалната българска литература от 1944 до 1989 г. в нейния социокултурен контекст“, финансиран от ФНИ – МОН (дог. № КП-06-Н60/1 от 16.11.2021). Форумът бе открит от ръководителя на проекта доц. Елка Димитрова, която произнесе встъпително слово и разказа повече за този етап на проекта. Тя също така уточни, че това е втората конференция, която е организирана с екипа по този проект.

Людмила Миндова (Институт за балканистика с Център по тракология при БАН) изнесе доклада *Островите на Радичков (Опит върху островната тема в книгата „Неосветените дворове“)*. Това произведение е определено от авторката като „сибирски лисичи пътепис“, а в текста ѝ звучеше резонният въпрос имат ли нещо общо тези Радичкови „острови“ с онези до 1989 г. предимно „неосветени острови“ от историята на Комунистическия интернационал.

Докладът на Татяна Ичевска (ПУ „Паисий Хилендарски“) бе фокусиран върху въпроса *Да бъдеш стар ерген в годините на соца (Наблюдения върху комедията на Георги Марков „Кафе с претенция“)*. В текста си авторката търси причините за краткия сценичен живот на комедията, една от тях свързана с образа на стария ерген, който може да има вредно въздействие за читателите, принадлежащи към времето на социалистическия строй.

В доклада на Михаил Неделчев (Нов български университет) бяха представени *Отхвърляните, забраняваните, пренебрегваните неканонични очерци с „производствена“ тематика (От Генчо Стоев и Георги Марков до Георги Божинов – жанрови специфики на литературата от соца)*. Изследователят разгърна темата за неканоничните текстове и съдбата на дисидентите, неписващи се в социалистическия канон, за различни литературни скандали, свързани с очерците и последствията от тях за писателите.

Представената от Мария Русева (СУ „Св. Климент Охридски“) тема *Интелектуалецът зад решетките. Книгата „3000 ноци в затвора“ (1991) на Христо Бръзицов – непубликувана приживе книга със спомени* анализира неразработен досега проблем за гледната точка на интелектуалеца, който е застанал на подсъдимата скамейка, а също и връзката между интелектуализма и маргинализацията.

Темата на докторантката Мария Русева (Институт за балканистика с Център по тракология при БАН) бе съсредоточена върху творчеството на Блага Димитрова в доклада *Островът на думите. Как Блага Димитрова преодолява смъртта в едно забранено време*. Текстът на Мария Русева се фокусира върху това как в много тежък житейски момент поетесата се справя с мисълта за превратностите на живота и смъртта чрез думите в стихосбирката „Как“ и в поемата „Забранено море“. Лирическият текст, в който се чувства диханието на морето, обхваща вечните въпроси за човешката съдба и тяхното звучене.

Мая Горчева (Университет по библиотекознание и информационни технологии) представи доклада си *Политическите ефекти на една литературна съпротива (Експерименталната проза на Борис Априлов и жестът на неприемането)*. В текста си изследователката се насочи към конфликта между творческия субект и тосподстващия режим и как той е конструиран в текста.

Михаела Илиева (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) изнесе доклада *По стъпките на емигранта из чуждите земи. Или как Илко Илиев се превърна в Джералд Дорсет*. В работата си изследователката прави опит да реконструира биографичния и творческия път на емигрирания Илко Илиев, който твори поезия и проза с национално-утопична тематика и критика към комунистическата идеология. Проследена е и промяната в неговото творчество и разработването на темата за космополитния свят и мястото на човека в него.

Изнесенният доклад от Елена Борисова (Институт за литература при БАН) бе на тема *Поява и развитие на клубовете по фантастика и прогностика у нас през 70-те и 80-те години на XX век*. В него е осветена клубната дейност в България през посочения период, а също и появата на фензини.

В доклада на Мария Огойска (Нов български университет) *Божият народ в post mortem издадения двучастен роман на Яна Язова „Соления залив“*. Образът на твореца Яна Язова е разгледан комплексно като личност и като автор, живеещ във времената на социалистическия реализъм, а създаването на романа е поставено в противоречивите тенденции на времето си.

Любопитен бе докладът на Мариета Гиргинова (Институт за литература при БАН), който бе на тема *Автобиографичният остров на Цветан Марангозов – сближаването със себе си като дистанция*. Авторката се фокусира върху автобиографията на Цветан Марангозов и характерни акценти в творчеството му, и по-конкретно пиесата „Гъбата“ и романът „Безразличният“.

Темата на докторант Иван Савов (Институт за литература при БАН) бе озаглавена *От „Шапка на тояга“ до „Момчето си отива“: метаморфозите на едно заглавие*. В текста си изследователят се спря върху историята около промяната на заглавието и влиянието на цензурата през периода от 60-те и 70-те години.

Биляна Курташева (Нов български университет) говори на тема „Матриархат“ и „Дами канят“ – *Георги-Мишевият остров на подривната жен-*

скост в българската литература и кино. Изследователката направи паралелен прочит на текстовете на Георги Мишев „Матриархат“ и „Дами канят“ и техните екранни версии.

Представеният доклад на Теодора Кашилска (Институт за литература при БАН) *Динамичен процес на изследването на писателски мемоари от 40-те години на XX век до днес*. Два ръкописа за чекмедже бе фокусиран върху динамичния процес на издаване на писателска мемоарна литература след 40-те години. Тя разгледа два мемоарни текста: „Зад завесата на театъра, литературата и обществения живот. Спомени за събития и личности (1905 – 1945)“ от Владимир Полянов и „Срещи през годините“ от Христо Огнянов.

Темата на Елка Димитрова (Институт за литература при БАН) *Сатирата като близък и далечен прочит* (За „Чайки далеч от брега“ на Евгени Кузманов и други прочити) представляваше задълбочен анализ на сатирата като рефлексия, както и нейната двойна перспектива.

Марианна Георгиева (Институт за литература при БАН) изнесе доклада *Цеко Торбов и неговата критика на насилието*. В него изследователката разгледа няколко текста на юриста и философа Цеко Торбов и техния двоен фокус, насочен към насилието през кантианска решетка.

В доклада на Надежда Цочева (ШУ „Епископ Константин Преславски“) *Димитър Аврамов – неконвенционалният изследовател на модерното изкуство* бяха очертани характеристики на научните приноси на автора. Текстът бе пряко свързан с осмислянето на естетиката на модернизма и рецепцията на авангарда от Д. Аврамов.

Темата на доклада на Георги Господинов (Институт за литература при БАН) *Изчерпване на ентусиазма. Идеология, всекидневие и литература (Приписки)* привлече вниманието на участниците. В доклада се разгледаха уловими и неуловими връзки между поезия и изобразително изкуство, както и темите за самотата, тъгата и умората в поезията на Ив. Теофилов, Б. Христов, К. Павлов, В. Пасков и др.

Конференцията разшири проблемното поле на проекта, постави нови акценти в творчеството на отделни автори, очерта процеси и явления в историята на новата българска литература, постави и разисква непроучени проблеми в тяхното теоретично осмисляне.

Боряна Владимирова
Институт за литература,
Българска академия на науките

Международна научна конференция „Чуждестранната хуманитаристика за България и българите“

Между 11 и 13 ноември 2024 г. под егидата на Института за исторически изследвания при Българската академия на науките и Българо-унгарската историческа комисия бе проведена международна научна конференция „Чуждестранната хуманитаристика за България и българите“/Foreign Humanities Studying Bulgaria and the Bulgarians.

Събитието започна с проведената на 11 ноември лекция на проф. дин Антал Молнар, директор на Института за история при Изследователския център по хуманитаристика в Будапеща на тема „Българската католическа църква в света на балканския католицизъм. Идентичност, мисия и организация на източната граница на Западната църква през XVII век“. Срещата се състоя в Унгарския културен институт в София.

Конференцията бе официално открита на 12 ноември от доц. д-р Елка Трайкова, научен секретар на БАН на направление „Културно-историческо наследство и национална идентичност“ и национален координатор на Национална научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“. Тя представи накратко програмата, поздрави участниците в научния форум и изрази надеждата, че заседанията ще предизвикат научен интерес и ще провокират ползотворни дискусии. Поздравление към участниците отправи и директорът на Института за исторически изследвания при БАН проф. д-р Даниел Вачков.

Първият панел бе озаглавен „Развитие на българистиката в отделни страни – общ поглед“. Рая Заимова от Института за балканистика с Център по тракология – БАН разказа за пътя на българистиката във Франция, като се спря на няколко знакови представители, ангажирани с проблематиката – Жорж Ато, Леон Булийо, Роже Бернар, Андре Ваян, отец Ален Сергерерт. Теодоричка Готовска-Хенце от Института за исторически изследвания – БАН се фокусира върху българистичните постижения на хабсбургската славистична школа до средата на XIX в., като представи академичните центрове във Виена и Прага и откри някои от най-изявените им представители – Бартоломей/Йергий Копитар, Вук Караджич, Павел Йозеф Шафарик. Пенка Пейковска от Института за исторически изследвания – БАН изнесе доклад за българистичната научноизследователска дейност в унгарската хуманитаристика, като запозна аудиторията с различни представители на унгарската научна школа. Симона Самуилова от Института за исторически изследвания – БАН обърна внимание на историческата българистика в САЩ през Студената война,

която започва своето развитие след възстановяването на дипломатическите двустранни отношения през 1959 г. и води до възникването и реализирането на различни програми за обмен на учени.

Вторият панел на Конференцията бе посветен на българистичните средища. Илияна Марчева от Института за исторически изследвания – БАН посвети доклада си на историята на българо-руските научни връзки, разказа за дейността на Комисията на историците от двете страни и обърна внимание върху някои издания, плод на това двустранно сътрудничество. Франческо Дал'Альо от Института за исторически изследвания – БАН сподели своите наблюдения за настоящето и бъдещето на българистиката в Италия и поспециално казуса на университетски институт L'Orientale в Неапол. Обобщението му бе, че интересът към българистичните изследвания значително е намалял и се опита да обясни причините за драстичния отлив на студенти от това направление. Кристина Менихарт от Университет „Лоранд Йотвьош“, Унгария, разказа за „Наука и изкуство“ – интердисциплинарната научната поредица на Дружество „Български културен форум“ и специалността „Българска филология“ в Университета. Ина Вишоградска от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ представи сегедските „Българистични четения“ като унгарско средище на българистиката.

Панел 3 бе посветен на личните приноси в чуждестранната българистика – историческа перспектива. Александра Димитрова от Университетския архив на Нов български университет говори за проекта на чешкия българолоб д-р Алфред Рудолф „България в думи и образи“. Томаш Будаи от Института за исторически изследвания – БАН представи заниманията на Антон Пелц, съратник на Георги Прошек, изследовател на Родопи и Тракия (1869 – 1879 г.) Михаил Ковалов от Института по обща история на Руската академия на науките анализира руско-българските научни връзки въз основа на материали от архива на Антоний Василиевич Флоровски в Москва и Прага. Пенка Данова от Института за исторически изследвания – БАН посвети своя доклад на италианския българист Енрико Дамиани и разказа за преподавателската му дейност в Софийския университет. Даниела Вичкова-Нушева от Института за исторически изследвания – БАН запозна аудиторията с Петре Константинеску-Яш и неговите изследвания за българската история. Мила Сантова от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН обрисова биографията на френския етнолог и антрополог Жан Кюизение и дейността му в България. Илия Илиев от Института за исторически изследвания – БАН говори за германския византолог проф. Гюнтер Принцинг и българската тема в медиевистиката. Алека Стрезова от Института за исторически изследвания – БАН представи книгата на американския изследовател проф. Уил Сиймор Мънроу „България и нейният народ“. Александър Златанов от Института за исторически изследвания – БАН изнесе доклад за България и българите в трудовете на полските изследователи Людвик Видер-

шал и Йежи Сковронек. Лиляна Лесничкова от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ описва мястото на България и българите в стихотворния цикъл на унгарския поет Дюла Ййеш.

Панел 4 бе отреден на българистичните приноси на съвременните хуманитаристи. Александру Чиочилтан от Историческия институт „Николае Йорга“ в Румъния откри чуждестранната колекция микрофилми в Държавна агенция „Архиви“ и важноста им за проучването на католическата активност във Влахия (XVII – XVIII в.). Юдит Гал от Института по история на Унгарската академия на науките посвети доклада си на българо-унгарските отношения по Адриатическото крайбрежие и по-специално се спря на случая със Захумлие (Захълмие) през XIII в. Виницие Лупис от Института за социални изследвания „Иво Пилар“, Регионален център Дубровник, Хърватия, представи два примера на готическо златарство от българските земи. Габор Деметер от Института по история на Унгарската академия на науките представи любопитни данни за дейността на двама унгарски учени Адолф Щраус и Лайош Талоци, които използват научната си работа като прикритие за шпионска дейност. Каталин Шрек от Университета в Дебрецен, Унгария, спря своето внимание на железопътния инцидент в Белово от 1888 г. и неговите международни измерения. Чаба Жебок от Университета „Кароли Гаспар“ на Реформираната църква в Будапеща разказа за развитието на македонския въпрос в България между 1921 и 1934 г. през погледа на унгарската дипломация в София, Белград и Атина. Кшищов Попек от Ягелонския университет в Полша представи сведения за поляците и националното българско движение през 60-те години на XIX век. Нергис Имамоглу, стипендиант на Института за исторически изследвания по Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“, говори за българските еснафски организации и ролята им като социални сдружения през XIX век. Никита Гусев от Института по славяноведение към Руската академия на науките се спря на образа на княз Фердинанд в донесенията на руския дипломат Дмитрий Константинович Сементовски-Курило. Фабио Бего, стипендиант на Института за исторически изследвания по Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“, представи работата си по развитието на албанско-българските дипломатически отношения след края на Първата световна война. Миглена Дикова-Миланова от Гентския университет в Белгия посвети изложението си на Паметника на съветската армия и обществения дебат около неговото демонтиране. В съвместен доклад Галин Георгиев и Милена Маринова от Института по етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН разказаха за сватбената обрядност и придружаващите я песни от с. Терновка и други български села в Украйна в творчеството на изследователя Сергей Цветко.

Последният панел 5 на Конференцията съдържа доклад за чуждестранната българистика през призмата на историографията. Дмитрий Поли-

вяни от Ивановския държавен университет проследи изследванията по Българското средновековие и говори за проблемите в съвременното изучаване на историята на славянския свят. Константин Голев от Института за исторически изследвания – БАН обобщи изследванията на чуждестранните учени за етническият произход на Асеновци и представи осемте основни версии за него. Дженгиз Йолджу от Университета „29 май“ в Истанбул направи обзор на турската историография по българския въпрос в Османската империя. Ивайло Найденов от Института за исторически изследвания – БАН говори за румънския историк Константин Велики и темата за българските търговци през XVIII – XIX в. в неговото творчество. Михаил Станчев от Института за исторически изследвания – БАН посвети своя доклад на българите в Руската империя, СССР, балтийските страни и страните от ОНД в светлината на руската статистика. Бисер Петров от Института за балканистика с Център по тракология – БАН даде политически и историографски шрихи около посещението на академик Николай Державин в България през 1945 г.

Конференцията завърши с ползотворни дискусии. Предстои да излезе сборник със статии, основани на представените доклади.

Алека Стрезова
Институт за исторически изследвания,
Българска академия на науките

ПРОФИЛИ

Вера Стойчевска-Антич на 85 години

Видният македонски литературовед, медиевист, културолог и фолклорист Вера Стойчевска-Антич е родена в Битоля през 1939 г. Завършва гимназиалното си образование в Битоля, а през 1963 г. завършва история на литературите на народите в Югославия във Философския факултет на Скопския университет. По време на следването си проявява интерес към средновековната книжнина и започва да се занимава с издирване на извори и техния анализ. През 1968 г. е избрана за асистент по средновековна литература във Философския факултет на същия университет (сега Филологически факултет „Блаже Конески“), където по-късно става доцент и професор и преподава в продължение на десетилетия. Ръководи Катедрата по стара македонска литература и е пръв директор на Института за македонска литература. Заместник-ректор по международната дейност на Скопския университет. Участва в редколегиите на няколко периодични издания – „Литературен збор“, „Спектар“, „Годишен зборник на Филолошкият факултет – Скопје“ и в съставянето на антологии, на сборници от научни изследвания, енциклопедични издания и преводи с коментар.

Научните ѝ занимания се насочват към апокрифната книжнина – преводните неканонични текстове от византийски гръцки, техните преработки на славянска почва и особено следите от апокрифни мотиви в народната словесност. Защищава (1974) докторска дисертация „Тиквешкият зборник и неговият одраз во народното творештво“. Тя разкрива датировката на сборника, като изследва водните знаци и оформлението на ръкописа, запознавайки се с него в Народната библиотека в София („Околу датирањето на Тиквешкиот зборник“ – Македонски јазик, Скопје, 1971). Научният интерес към апокрифите бележи поредица от нейни публикации – монографии и студии в научната периодика. Известност и висока оценка в медиевистиката получават сборниците „Пораки од дамнаина“ (1988) и „Апокрифи“ (1996), обобщаващи резултатите от нейните изследвания. Проучва разпространението на апокрифни мотиви и образи както в писмената традиция, така и в устното творчество, съхранени в локални легенди и предания. Инициатор и участник е

в няколко проекта по темата. Тя разработва широкото проблемно поле на историята на старите южнославянски литератури, на сравнителното проучване на литература и фолклор, на средновековната книжнина в контекста на балканските култури.

Вера Стойчевска-Антич е автор на над 850 публикации, монографии и статии в научната периодика. Една от приоритетните ѝ теми в продължение на години е за дуалистичната ерес на богомилите с оглед разкриване реалния балкански социокултурен принос на богомилското учение в европейски контекст. Развивайки се като наднационален културен, а не само религиозен феномен, богомилското учение се определя от авторката като пример за широка и продължаваща през вековете културна приемственост. Участва в проекта „Богомилското движение и богомилската литература“, който се реализира между МАНУ и БАН (2014 – 2016). Ръководител на проекта от страна на БАН е акад. Васил Гюзелев, а от страна на МАНУ – акад. Блаже Ристовски. В рамките на проекта са осъществени международна научна конференция в Охрид и изложбата „Сведения за богомилите в Република Македония“, която бе представена в Централната сграда на БАН на 13 април (сряда) 2016 г.

Трудовете на Стойчевска-Антич по история на писмената традиция в Република Македония в контекста на ръкописното наследство на Югоизточна Европа бележат ключови постижения в областта на медиевистиката. Тя е добре известен учен в чужбина – участва с лекции в университетите в Европа и извън нея: в Букурещ, Атина, Солун, Варна, Благоевград, Киев, Москва, Санкт Петербург, Брюксел, Рим, Неапол, Чикаго, Ню Йорк, Лос Анджелис, Сан Франциско, Детройт, Ан Арбор, Торонто и др. Нейните приноси в изследването и издаването на средновековни славянски текстове на оригиналната и преводната литература получават широко признание. Присъдени са ѝ наградите на Република Македония „Климент Охридски“ и „Гоце Делчев“.

Анисава Милтенова
Институт за литература,
Българска академия на науките

Избрана библиографија

1. Црноризец Храбар и неговото дело „За буквите“. – *Културен живот*, 14, 1969, № 4–5.
2. За методологијата на средновековната литературна историја. – *Литературен збор*, Скопје, 1969, 4–5, 41–46.
3. Од апокрифите на Афродитијан Персијанец. – *Развиток*, 1969, № 4, 289–296.
4. За мотивот на родоскрвната љубов во фолкорот на някои балкански народи (со осврт на македонскиот фолклор). – В: *Развиток*, 1970, № 1, 49–61.
5. Мотиви што се среќаваат во апокрифната и во народната литература. – В: *Македонски фолклор*, 1970, 3–4, 195–208.
6. Некои религиозни мотиви во современото народно раскажување. – *Македонски фолклор*, 1970, 5–6, 35–42.
7. Богомилството, средновековната традиција и народната традиција. – *Современост*, 1971 (XX), 5, 535–548.
8. Символиката на „Физиологот“ и нашето народно творештво. – *Македонски фолклор*, 1971 (XX), 7–8, 47–67.
9. Хагиографската личност на Св. Ѓорѓи и мегданот со ламјата. – *Современост*, 1972 (XXI), 4, 347–368.
10. Две необјавени писма од Коста Групчевиќ во врска со Охридскиот заговор и Григор Прличев. – *Гласник на ИНИ*, Скопје, 17, 1973, 1, 245–257.
11. Една необјавена творба од Григор Прличев. – *Прилози*, 1973, 1, 71–83.
12. Hrabar and his Work „On Letters“. – *Macedonian Review*, 4, 1974, № 1, 11–17.
13. Мотивот за продавањето душа на ѓаволот на човечката во средновековната книжевност и во фолклорот. – *Македонски фолклор*, 1974, 14, 67–77.
14. Еден апокрифен состав во јужнословенската и во романската средновековна книжевност. – *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Скопје*, 1975, 1, 163–174.
15. Богомилскиот дуализм и фолклорот. – *Современост*, 26, 1976, № 7–8, 58–85.
16. Кон средновековната книжевност. – *Разгледи*, 18, 1976, № 8, 1005–1016.
17. Од средновековната книжевност. Скопје, 1976.
18. Низ страниците на јжнословенските книжевности. Скопје, 1977.
19. Локални хагиографии во Македонија. Скопје: Просветно дело, 1977.
20. Богомилството во средновековната изворна граѓа. Скопје, 1978. (сџавт. Д. Драгојловиќ).
21. Средновековните текстови и фолклорот. Скопје: Мисла, 1978.
22. Од црковното богомилско и псевдо-богомилско наследство. – *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, 1978, 4, 275–288.
23. За некои книжевни мотиви од средновековната книжевност присутни и во книжевноста од XIX век. – *Школство, просвета и култура во Македонскија во времето на преродбата*. Скопје, 1979, 143–150.
24. Неколку книжевни извори за богомилството од XIII и XIV век. – *Литературен збор*, 1979 (XXV), 3, 89–103.
25. Од историја до легенда – Климент и Наум Охридски низ преданијата и легендите. – *Современост*, 1980 (XXX), 8–9, 89–110.

26. Дуалистичких елементи во македонскиот фолклор. – В: *Богомилството на Балканот в светлината на најновите изразувања*. Скопје, 1982.
27. Климент и Наум Охридски во народната традиција. Скопје, 1982.
28. Апокрифите во Македонија. – *Спектар*, 1985, 5, 5–23.
29. Меѓу книжевниот текст и фолклорот. Скопје, 1987.
30. Од ракописното наследство. Скопје, 1987.
31. Тиквешки зборник. Превод и предговор Блаже Конески; коментари Вера Стојчевска-Антиќ. Скопје: Мисла, 1987.
32. Пораки од дамнаина. Скопје, 1988.
33. Апокрифи. Скопје, 1996.
34. Историја на македонската книжевност. Средновековна книжевност. Скопје, 1997.
35. Средновековни книжевни жанри. Скопје, 2000 (с колектив).
36. Драголевиот зборник. – *Зборник на Српскиот конзулат во Битола*. Битола, 2010, 135–141.
37. Македонистиката во странската славистика. Скопје: Еуропа 92, 2014.
38. Вековит светилник. Скопје, 2020.
39. Допирот на зборот. Скопје: Панили, 2021.

Александър Наумов на 75 години

Проф. Александър Наумов (Aleksander Naumow) е роден на 6 юли 1949 г. в гр. Орнета (Orneta), Североизточна Полша, някогашна Източна Пруссия, където баща му, протоиерей Евгений (1905 – 1990), е бил изпратен да устройва православни енории в тези земи, присъединени към Полша след края на Втората световна война. Но корените на фамилията са много по-на изток, близо до сегашната полско-белоруска граница, в района на Бялисток (Białystok), сега главен град на Подляското воеводство¹. С други думи, говорим за една зона, средишна за Европа – неслучайно разположеното на 50 км на север от Бялисток селище Суховола (Suchowola) е сочено като един от възможните географски центрове на континента – и част от територията на славянската прародина, средновековната Рутения.

Пиша всичко това, защото традиционното определение „полски българист и палеославист“ е крайно ограничено и не дава представа за реалните научни и културни измерения на личността Александър Евгениевич Наумов, белязана с един общославянски усет и един европейски поглед върху явленията, доста различен от понякога прекалено стеснения балкански хоризонт. Завършва славянска филология с профил „Български език и литература“ в Ягелонския университет в Краков през 1971 г. Специализира в Софийския университет през учебната 1969/1970 г. под ръководството на проф. Петър Динеков. Между 1978 и 1988 г. посещава няколко пъти в годината България, участва в многобройни българистични и палеославистични научни срещи, както и в научни проекти по линията на БАН и на Софийския университет.

Алик (за полските си колеги и приятели), Сашо (за всички нас в България) расте в една многоезична среда: у дома се говори руски („руськи“, който земляците му ясно различават от московския „российски“), в училище – полски, в православната църква, където от малък прислужва на о. Евгений, звучи църковнославянски. Районът, в който расте и учи, е последният оцелял остров на рутенската култура (да не се бърка с русинската!), чиито носители в някогашната Жечпосполита са били значително по-многобройни и откъдето са тръгнали днешните белоруска и украинска културни традиции. Една

¹ И по-точно Белск Подляски (Bielsk Podlasky), Мелник (Mielnik) на река Буг, в който Наумов учи в прогимназиалния курс, и Дрохичин (Drohiczyn), център на Подляското воеводство по времето на Жечпосполита (Полско-Литовската конфедерация, 1569–1795 г.), в който той завършва гимназия.

култура, която – както ще покажат по-късните изследвания на проф. Ал. Наумов – е била тясно свързана с църковно-книжовната традиция на Балканите. Така че неговият интерес към България и по-късно към Сърбия не е случаен. Както не е случаен и фактът, че той разглежда средновековната литературна традиция в тези две страни в един много по-широк православнославянски контекст. За мен той е истинско възплъщение на идеята за славянско и в частност православнославянско единство. И макар да ме нарича „батко“ поради това, че е с 4 месеца по-малък от мен, аз съм този, който е научил много от него именно като подход към славянските култури, към православиято, към взаимоотношенията „Изток – Запад“ и „свое – чуждо“ в християнския свят.

За преподавателската и научно-организаторската кариера на Александър Наумов е писано неведнъж, затова тук само бегло ще я скицирам за по-младите колеги в България, които са израсли далеч от личното му обаяние.

Веднага след дипломирането си през 1971 г. той постъпва като асистент по българска литература до Освобождението в Ягелонския университет. През 1974 г. защитава докторска дисертация върху апокрифите в системата на църковнославянската литература (издадена през 1976 г.), в която вниманието му е съсредоточено повече върху *системата*, отколкото върху самите апокрифи. През 1974 – 1977 г. е лектор по полски език в Белградския университет. През 1978 г. за пръв път след специализацията си се връща в България за участие в Летния семинар по български език и култура и в Първия международен колоквиум по старобългаристика и оттогава, както споменах, започва едно десетилетие на изключително интензивен контакт с български колеги и научни институции. През 1982 г. защитава хабилизационния си труд върху Библията в художествената структура на църковнославянските произведения, издаден през 1983 г. В периода 1981 – 1984 г. работи като лектор по полски език и култура в Университета в Пиза, а през учебната 1984/1985 г. е гост-професор по славянска филология в Университета в Генуа. След завръщането си в Полша се хабилизира като доцент в Ягелонския университет, където през 1992 г. става извънреден, а през 1997 г. редовен професор. Преподава и в Университета в Познан, както и в неговия филиал в Гнезно, като междувременно е канен за различни периоди като гост-професор в САЩ: Йейл (1988) и Калифорния – Бъркли (1991 и 2000). През този период на преподавателската си дейност той, като научен ръководител или само със съвети и идеи, влияе върху формирането на цялата следваща генерация полски българисти. И им оставя в наследство поредиците *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne* и *Biblioteka duchowości europejskiej*

От 1 февруари 2003 г. до пенсионирането си през есента на 2019 г. Александър Наумов е редовен професор по славистика в Университета „Ка Фоскари“ (Ca' Foscari) във Венеция и взема активно участие в научния живот в Италия. Не мога да не отбележа специално ролята му като съосновател на Интердисциплинарния център за балканистични изследвания към

„Ка Фоскари“ и на славистичния клас на Академия „Амброзиана“ (Милано), както и активното му участие в планирането и провеждането на Кирило-Методиевските научни дни в Рим от 2004 до 2019 г. Разбира се, връзките му с Полша през този период не прекъсват – може би най-ярък пример за това са замислените и организирани от него с помощта на по-млади краковски колеги (сред които е неговият наследник в Ягелонския университет Ян Страдомски) ежегодни международни Галицийски славистични срещи (2013 – 2018 г.) в Нови Сонч (Nowy Sącz) в Карпатите, на които отново, този път не в рутенски, а в русински контекст, се дискутират проблемите на взаимодействията между славянските култури и между тях и околния свят. Много усилия вложи Ал. Наумов и за функционирането на международната научна мрежа *Pax byzantino-slava* (създадена през 2015 г.), в която участват научни институции от България, Грузия, Гърция, Италия, Полша, Русия, Сърбия, Швейцария. Все по негова инициатива от 2015 г. „Ка Фоскари“ стана домакин на Кирило-Методиевски срещи, замислени да се провеждат на всеки две години. За третата (последна) през 2019 г. бе подготвен и издаден юбилеен том по случай 70-годишнината му, включващ негов био-библиографски профил, статии от 23 колеги, работещи в Италия, и хронологическа библиография на публикациите му от 1971 до началото на 2019 г.² Ако преподавателската и научно-организаторска дейност на Ал. Наумов все пак може да се синтезира на една страница, за научната му продукция, която до този момент наброява почти 400 заглавия, това е просто невъзможно. Тя впечатлява с широкия обхват на интересите и компетенциите му в съчетание със задълбоченост на изследването и нерядко с новаторство в подхода.

Първите му приноси публикации са свързани с теоретични проблеми, особено актуални в литературознанието и в частност в палеославистиката през 60-те – 70-те години на XX век, на тях са посветени и първите му две монографии – за апокрифите и за Библията в старославянската художествена система. Не липсват и екскурси в модерната българска литература – напр. статията му от 1973 г. за библейския мит в поезията на българските модернисти (*Mit biblijny w poezji modernistów bułgarskich*). Вълнуват го както средновековните възгледи за превода, така и проблемите, свързани с превода на средновековни текстове на съвременни езици – в това отношение дава и значителни практически приноси чрез публикуването на антологии със средновековни текстове, голяма част от които са преведени от него на

² Banjanin, L., Lazarević Di Giacomomo, P., Stantchev, K. *Per Aleksander Naumow. Studi in suo onore*. Aleksandria, 2019, 419 pp. Хронологическа библиография на публикациите му на стр. 377–400. Предходни негови библиографии, подредени на друг принцип, са публикувани в *Старобългарска литература* 41–42/2009 и 59–60/2019.

полски език. Специално внимание отделя на старобългарската поезия, чието съществуване тогава все още се оспорва; интересуват го проблемите на взаимоотношенията между ръкописен и печатен текст. Издаването на една подборка от най-важните му приноси към изучаването на теоретичните проблеми на старобългарската и изобщо православнославянската литературна традиция бе замислено към средата на 80-те години в България, но идеята бе реализирана едва в началото на новото хилядолетие с издаване на книгата му „Идея – образ – текст“ в Италия³, която излезе и на руски език през 2020 г.⁴ А през 2009 г. се появи друга подборка от негови студии – както теоретични, така и посветени на конкретни творци и теми от старата сръбска литература⁵.

През 80-те – 90-те години в научната продукция на Ал. Наумов намират все по-широко място публикации, свързани с проучването на православнославянското книжовно наследство в полските книгохранилища, като проучвателската му дейност в тази насока се увенчава с издаването на каталога на църковнославянските ръкописи в Полша през 2002 г. (II изд. 2004). Археографските проучвания дават нов материал и за книгите му „Вяра и история“ (Краков, 1996) и „Разделеният дом“ (Краков, 2002), в които авторът хвърля нова, обилна светлина върху книжовно-литературната традиция в старите рутенски земи и нейната връзка с православнославянската култура на Балканите. В такава перспектива замисля и серията „Краковско-вилненски славистични студии“, реализирана заедно с литовския колега Сергеус Темчинас.

Трайно място в научната и в преводаческо-издателската дейност на Ал. Наумов заемат и проблемите на кирилометодиевистиката: като се започне от преводите на полски език на средновековни произведения, посветени на Солунските братя (антологията „Пастири на верните славяни“, 1985 г.; двутомникът „Светите Константин-Кирил и Методий – патрони на Изтока и Запада“, 2013), и се стигне до проблема за съдбата на мощите на св. Кирил, обсъждан в статии на различни езици. Многобройни са и публикациите му, посветени на Кирило-Методиевите ученици св. Климент и св. Наум. Един проблем, на който други изследователи почти не са се спирали, е този за Кирил и Методий в съвременното творчество на църковнославянски език, както и изобщо за това творчество в най-ново време. Една от най-новите му студии (2022) е посветена на изображенията на св. св. Кирил и Методий като епископи в славянската църковно-художествена традиция.

³ Naumow, A. *Idea – immagine – testo. Studi sulla letteratura slavo-ecclesiastica*. Alessandria, 2004, 224 pp.

⁴ Наумов, А. *Идея – образ – текст. Исследования по церковнославянской литературе*. Москва, 2020, 246 стр.

⁵ Наумов, А. *Старо и ново. Студии о книжности православных Словена*, Ниш, 2009, 207 стр.

На различни аспекти (предимно литературни) на култовете към други светци, почитани и на Изток, и на Запад, са посветени както негови студии, така и изследвания, вдъхновени и ръководени от него и свързани със св. Николай Мирликийски, св. Климент Римски, св. Амвросий Медиолански, св. Бенедикт Нурсийски, св. Франциск от Асизи и францисканството. С проблема за отношенията между източната и западната традиции в християнския свят е свързан и интересът му към фигурите и делото на Григорий Цамблак, Петър Могила, Франциск Скорина, Божидар Вукович, Йосиф Щросмайер. Понякога интересът му към литературните и художествени произведения, свързани с култа към светците, изненадва с неочакваността на ракурса – напр. статиите му на полски „Химнография и политика“ (1991), „Иконите в старата и в новата руска политика“ (2007) и „Свещецът като убиец“ (2014), а на български – „Семейният живот на православните славянски светци според балканската агиография“ (*Старобългарска литература*, 48, 2013).

Житийната литература, химнографията – стара и най-нова, ролята на Атон и неговите отшелници за православнославянската традиция, преходът от Средновековие към Ново време в тази традиция – това са само част от тематичните кръгове на научната му продукция, в които приносите му са не по-малко значими.

Както вече стана дума, от края на 90-те години и най-вече през новото хилядолетие важно място в публикациите на Ал. Наумов заема рутенската тематика, която става израз на едно връщане към корените, което той осъществява и физически. През есента на 2019 г., след пенсионирането си, той се сбогува с Венеция и се пресели в православния манастир „Благовещение Богородично“ в Супрасъл (на 15 км североизточно от Бяlistок) – разбира се, не като монах, а като завеждащ библиотеката на Супрасълската академия, в чиято дейност участва активно още от създаването ѝ през 2004 г. От 2010 г. Академията издава свои „Летописи“ (*Latopisy Akademii Supraskiej*) и А. Наумов не само е член на техния научен съвет, но и един от основните генератори на идеи за тематичната ориентация на годишника. Последните му томове са своеобразен научен триптих, посветен на православния художествения живот в Жечпосполита. Достатъчно е да се видят заглавията им – „Образ – слово – буква“ (т. 12/2021), „Химнография и църковно пеење в Жечпосполита“ (т. 13/2022) и „Форми на паметта: места, постройки, знаци“ (т. 14/2023) – за да стане ясно, че зад конкретните им съставители и редактори стои фигурата на Алик-Сашо, както обикновено притаил се по-далеч от светлините на подиума и с внимание и дискретна усмивка наблюдаващ дали всичко върви както трябва. Да дава идеи и всячески да се старае те да вдъхновят и други, за да стане реализацията им колективно дело, е една от най-характерните черти на Александър Наумов като вдъхновител и организатор на научни срещи и издания.

През есента на 2023 г. по негова инициатива и практически под негово ръководство (без да се подценява в никакъв случай ролята на канцлера на Академията, о. Ярослав Южвик) бе проведена *Година на Супрасълския сборник*, която включи редица инициативи (издание на полски превод на този старобългарски ръкопис, намерен в Супрасълския манастир, детска книжка, разказваща историята на кодекса, музикални записи и пр.). Научна кулминация на годината бе проведената през м. септември в Супрасълската академия полско-българска конференция. Вечерта след откриването ѝ в Бялосток се състоя официално тържество и когато водещият назова името на Александър Наумов, в залата се разнесоха спонтанни и дълго нестихващи ръкопляскания, които го принудиха два пъти да се поклони и да се изчерви от неудобство: ярък израз на уважението, почитта и любовта, с които го обгражда културната общност в региона и типичен пример за неговото желание да стои извън блясъка на прожекторите.

И понеже той не обича суетата, макар че приема с вътрешна удовлетвореност знаците на внимание към делото си, няма да изброявам тук всички отличия – полски, сръбски, белоруски, украински – на които е носител, ще отбележа само, че през 2009 г. бе удостоен с почетния знак „Марин Дринов“ на БАН, а през 2014 г. бе провъзгласен за почетен доктор на Софийския университет „Св. Климент Охридски“: признание за това, че независимо от широтата на интересите и многопосочността на приносите му в славистиката, той носи в сърцето си от студентски години и до ден днешен една истинска любов към българската литература и култура, средновековна и не само.

Да му даде Бог да може още дълги години да оре тази благодатна нива и да ни радва със сочните плодове на труда си!

Красимир Станчев (Рим)

Избрана библиография

1. Мисли върху старославянската и старобългарска теория на превода. – *Език и литература*, 1979, XXXIV/5, 13–19.
2. По въпросите на най-старата славянска поезия. – *Старобългарска литература*, 8, 1980, 37–45.
3. Апокрифите в системата на старата славянска литература. – *Palaeobulgarica*, IV/2, 1980, 71–74.
4. Biblia w strukturze artystycznej utworów cerkiewnosłowiańskich (Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Jagiellońskiego 75), Kraków, 1983.
5. Глаголь благовествующийиъ. О średniowiecznym kulcie słowa. – *Литературознание и фолклористика. В чест на 70-годишнината на академик Петър Динев*, 1983, София, 140–144.
6. Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej. Łódź, 1984.

7. За литературно-естетическите възгледи на Григорий Цамблак. – *Търновската книжовна школа 3: Григорий Цамблак. Живот и творчество. Трети международен симпозиум В. Търново, 12–15 ноември 1980*, София, 1984, 51–56.
8. *Pasterze wiernych Słowian. Święci Cyryl i Metody*, Kraków, 1985.
9. Нови сведения за кирилски ръкописи в Полша. Берлинската сбирка в Краков. – *Palaeobulgarica*, X/1, 1986, 73–75.
10. Славянските ръкописи в Полша и някои терминологични проблеми при описването им. – *Кирило-Методиевски студии* 3, София, 1986, 280–283.
11. Предварителен списък на славянските кирилически и глаголически ръкописи в Полша до края на XV век. – *CIBAL – Информационен бюлетин / Bulletin d'information*, 11, 1987, 29–37.
12. Служба као жанр. – *Научни састанак слависта у Вукове дане*, XVI/2, 1987, 5–18.
13. Hymnografia i polityka. – *Slavia*, LX/2, 1991, 8–11.
14. За спецификата на църковнославянската литература в Жеч посполита. – *Palaeobulgarica*, XVI/2, 1992, 82–87.
15. Търновската традиция в кирилските ръкописи, съхранявани в Полша. – *Търновската книжовна школа 5: Паметници. Поетика. Историография*, Търново, 1994, 377–382.
16. Wiara i historia. Z dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polskoliteńskich (Krakowsko-wileńskie studia slawistyczne. Seria poświęcona starożytnościom słowiańskim 1), Kraków, 1996.
17. Функции на библейските елементи в художествената структура на Йоан Екзарховите слова. – *Преславска книжовна школа*, 1, съст. М. Тихова, П. Димитров, София, 1996, 131–137.
18. *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej (Biblioteka Tradycji Literackich, XVIII)*, Kraków, 2002.
19. *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog*. Kraków, 2002 (съавт. А. Кашлей, Е. Наумов, Я. Страдомски).
20. Библейская поэзия и литургическая поэзия. In: *La poesia liturgica slava antica. XIII Congresso Internazionale degli Slavisti (Lubiana, 15–21 Agosto 2003)*. Roma-Sofia, 2003, 23–29.
21. *Idea – Immagine – Testo. Studi sulla letteratura slavo-ecclesiastica*, a cura di K. Stantchev, Alessandria, 2004.
22. Мощите на св. Кирил и тяхната прослава през вековете. – *Филологически изследвания в чест на Климентина Иванова за нейната 65-годишнина*, София, 2005, 126–144.
23. Руската служба за равноапостолните Методий и Кирил, учители славянски. – *Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX–X в.*, София, 2007, 496–504.
24. Старо и ново. Студии о книжевности православних Словена. Ниш, 2009.
25. Особености на местната богослужебна традиция в православната книжнина на Полско-литовската държава. – *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“*, 96 (15), 2009, 93–98.

26. La presenza di sant'Ambrogio nella tradizione slava ortodossa. – M. Ch. Pesenti, K. Stantchev, *Slavica Ambrosiana* 1: *Sant'Ambrogio e i Santi Cirillo e Metodio. Le radici greco-latine della civiltà scrittoria slava*, 1, Milano, 3–17, 2010 (съавт. К. Станчев).
27. La figura di s. Pietro l'Athonita nei testi liturgici. – *Црквене студије*, VII, 2010, 191–200.
28. Церковнославянская служба равноапостольному Науму Охридскому: Index hymnorum. – *Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир „Свети Наум Охридски и словенската духовна, културна и писмена традиција“ (организиран по повод 1100-годишнината од смртта на св. Наум Охридски)*, Охрид, 4–7 ноември 2010, ред. И. Велев, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2011, 93–104.
29. Кирило-Методиевските традиции в църковнославянските ръкописи в Полша. – *Кирило-Методиевски студии*, 20: *Кирило-Методиевското културно наследство и националната идентичност*, София, 2011, 150–165 (съавт. Я. Страдомски).
30. Il culto di san Clemente di Roma nell'antica Rus'. – *Multa et varia. Studi offerti a Maria Marcella Ferraccioli e Gianfranco Giraudo*, a cura di F. Creț Ciure, V. Nosilia, A. Pavan, Milano, 2012, 85–96.
31. Нови черковнославянски творби в чест на св. мъч. Людмила. – *Словеса пречудная. Юбилеен сборник в чест на проф. Иван Буюклиев (по случай неговата 75-годишнина)*, съст. А.-М. Тотоманова, Р. Влахова-Руйкова, София, 2012, 86–92.
32. I monasteri slavi del monte Athos. Centro d'integrazione etno-culturale ed epicentri di norme letterarie durante il medioevo. – *Kesarevo Kesarju. Scritti in onore di Cesare G. De Michelis*, a cura di M. Ciccarini, N. Marcialis, G. Ziffer, Firenze (Biblioteca di Studi slavistici 23), 2014, 399–410. (съавт. К. Станчев).
33. Święty jako zabójca (na materiale literatury cerkiewnosłowiańskiej Słowian południowych). – *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne 9: Słowiańska mozaika kultur wobec historii (nie)tolerancji i własni religijnych*, red. M. Kuczyńska, D. Gil, Kraków, 2014, 85–98.
34. Палеославистиката в служба на идеята. – *Кирило-Методиевски студии*, 25. *100 години кирилometодиевистика в България. Идентифициране на еврейски и християнски модели в литературата*. Отг. ред. С. Бърлиева, С. Рузер, Н. Ганчева, Г. Филипова, София, 2016, 40–49.
35. Свети Климент Охридски като душепастир. – *Свети Климент Охридски в културата на Европа*. Отг. ред. С. Куюмджиева, София, 2018, 505–512.
36. Божидар Вуковић и српска књига у Венецији. Тематски блок. – *Црквене студије*, 15, Ниш, 2018. (съавт. Д. Бојовић)
37. Папският благослов на славянските книги като полемичен аргумент. – *Старобългарска литература*, 2018, 57–58, 40–60.
38. Церковнославянская гимнография в Польско-Литовском государстве XVII в. – *Fontes Slavicae Orthodoxae*, 2, 2018, 53–63.
39. Образы святых Мефодия и Кирилла как епископов в славянской церковно-художественной традиции Востока и Запада. – *Slavica Ambrosiana, Dieci anni*

della Classe di slavistica. Vita, ricerche e sguardo sul futuro, a cura di M. Calusio e K. Stantchev, Milano, 10/2022, 143–166.

40. Franciszek Skoryna z Połocka – w służbie Bogu i dobru publicznemu. – *Franciszek Skoryna – Mała księga podróżna 1522–2022. Prawosławna hymnografia i euchografia*. Wybór, przekład, wstęp i opracowanie A. Naumow, Białystok, 2022, 8–47.
41. Светите Методий и Кирил в химнографията на Православната църква на Чешките земи и Словакия. – *Кирило-Методиевски студии*, 33. *Пътят на Кирил и Методий – пространствени и културно-исторически измерения*. Отг. ред. Сл. Бърлиева, В. Желязкова, К. Станев, София, 2023, 81–90.
42. Кирилицата в конфесионалната полемика през XIX век. – В: *Кирилицата, [Доклади от] Международен форум за кирилицата, 7 ноември 2022 г.* София, 2023, ред. М. Димитрова. 106–113.
43. [Red.] Codex Suprasliensis. Kodeks Supraski czyli Cyrylicka Księga Supraska w przekładzie na język polski, red. H. Paprocki, A. Naumow, J. Jóźwik, wyd. 1 i 2. Białystok, 2023.

За него:

Минчев, Г., Кр. Станчев. Принос за изучаване структурата на средновековното художествено произведение (Al. Naumow, Biblia w strukturze artystycznej utworów cerkiewnosłowiańskich). – *Palaeobulgarica*, VIII (1984), № 2, 128–130.

Станчев, Кр. Наумов, Александър. – *Кирило-Методиевска енциклопедия*, 2, И – О, 1995, 798–800.

Станчев, Кр. Ярмо присъствие в славистичната наука (Проф. Александър Наумов на 60 години). – *Palaeobulgarica*, XXXIII (2009), 2, 79–84.

Публикации на проф. д-р хабил. Александър Наумов за периода 1971–2009. – *Старобългарска литература*, 41–42, 2009, 19–32.

Скарпа, М. Александър Наумов, Красимир Станчев и италианската славистика 2009–2019. – *Старобългарска литература*, 59–60, 2019, 11–19.

Публикации на проф. д-р хабил. Александър Наумов за периода 2009–2019 – *Старобългарска литература*, 59–60, 2019, 20–27.

Ян Рихлик на 70 години

Ян Рихлик (Jan Rychlík) е съвременен чешки историк и етнолог, син на композитора Ян Рихлик (1916 – 1964). Роден е в Прага на 26 ноември 1954 г. Завършва етнография и история (1979) във Философския факултет на Карловия университет, Прага, където получава и докторат (1980). В следващите години е в България вече като аспирант в Института за фолклор – БАН и във Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ с научен ръководител проф. Тодор Иванов Живков. След успешна защита на дисертационния си труд на тема „Фолклорна и нефолклорна култура“ получава през 1985 г. тогавашната научна степен „кандидат на филологическите науки“ (дн. доктор).

След завръщането си в тогавашна Чехословакия започва работа като уредник в Захорския музей в гр. Скалица, Словакия (1984 – 1985) и в Земеделския музей в Прага (1985 – 1990). През 1991 г. постъпва в академичния Масариков институт в Прага (до 2018 г.) и същевременно от 1992 г. е във Философския факултет на Карловия университет в Прага най-напред като хоноруван, а от 1998 г. като редовен преподавател в катедрите по история и славистика. През 1997 г. е избран там за доцент по чехословашка история. На следващата 1998 г. става доктор на историческите науки, а от 2003 г. е професор. През периода 2003 – 2006 г. е заместник-декан по научните въпроси на Философския факултет на Карловия университет. От 2006 до 2012 г. е хоноруван преподавател в историческата катедра на Философския факултет на университета „Св. св. Кирил и Методий“ в Търнава, Словакия, през 2010 – 2011 преподава в Катедрата по литературна култура и славистика на Университета в Пардубице, Чехия, а от 2011 г. е в Катедрата по история на Техническият университет в Либерец, Чехия. През 1992 г. е съветник на тогавашния чехословашки премиер Петър Питхарт.

Изнася лекции в редица европейски университети, включително в Софийския „Св. Климент Охридски“, Пловдивския „Паисий Хилендарски“ и Югозападния „Неофит Рилски“ в България. През осемдесетте години е председател на Подкомисията за народни обичаи на Международната комисия за изследване на Карпатите и Балканите (МКИКБ), член е на Международното общество за етнология и фолклор (International Society for Ethnology and Folklore, SIEF), на Международната асоциация на аграрните музеи (International Association of Agricultural Museums, AIMA), на Фондацията „Земеделски форум за Средна и Източна Европа“, на Чешкото народописно дружество, на Чешкия комитет на славистите, на Чешкия национален комитет на балканистите, на Чешкото историческо дружество, на смесената Чехо-словашка историческа комисия (като председател на нейната чешка част), на Полско-чешкото научно дружество и др. Член е и на редица редакционни

колегии, сред които на научните списания „Българска етнология“, *Historický časopis SAV* и др.

Научните интереси на Ян Рихлик са насочени основно в областта на политическата, икономическата и социалната история на Средна и Източна Европа, както и на Балканите; той е и един от най-добрите специалисти по история на чешко-словашките отношения (1914 – 1992), както и на история на славянските народи. Вниманието му привлича също богата палитра от исторически и етнологички проблеми – от националнотворческите процеси на европейската територия, респ. създаването на европейските и славянските нации, през етническите процеси и конфликти до проблематиката на поземлените реформи и историята на транспорта и пътуванията в Хабсбургската империя и чешките и словашките земи. Участва в тази връзка в многобройни научни проекти. В последните години прави впечатление своеобразната специализация на Ян Рихлик в авторството и издаването на монографични истории на балканските страни (обикновено заедно със съавтори) в престижната чешка поредица „История на страните в света“ (*Dějiny států*), от която вече излязоха „История на България“ (2000, претърпяла три издания), „История на Македония“ (2003), „История на Сърбия“ (2005), „История на Хърватия“ (2007, 2 изд. 2011), „История на Словения“ (2011).

Сред другите му многобройни монографии се откроява „От миналото до днес. История на чешките земи“ (2014, 2 изд. 2018, в съавторство с Вл. Пенчев). Това е издание за чешкия читател, но оригиналът излиза на български през 2010 г. – „История на Чехия“. Бял свят виждат още македонско издание в два тома (2014, 2017 г.), както и полско (2020). Трябва да се отбележат още: „Чехи и словаци през XX век“ (Братислава, 1997), „Чехословакия в периода на социализма 1945 – 1989“ (2020), „Подкарпатска Рус в историята на Чехословакия“ (2016, в съавторство с М. Рихликова), „Пътувания до чужбина по време на Хабсбургската империя и Чехословакия“ (2007), „История, митове и жп разписания“ (2015), „История на Украйна“ (2015, в съавторство), „История на Словакия“ (2024, в съавторство) и др.

Пребиваването на Ян Рихлик в България през осемдесетте години на миналия век несъмнено слага отпечатък и върху формирането на негов характерен научен интерес към българистична проблематика. Приносите му в тази област са свързани най-вече с проблематиката на етнокултурните специфики във фолклора на българи и чехи, историографията на българо-чешките взаимни връзки през вековете, на българо-словашките взаимоотношения преди Втората световна война и др. Изключително показателно е, че той е автор на мащабната и популярна „История на България“ (Прага, 2000, 2 изд. 2002, 3 изд. 2016), малка част от която (по-конкретно – културната история) е написана в съавторство с български учени – Иван Павлов, Владимир Пенчев, Емилия Ангелова и Светлана Байчинска.

Видимите многобройни заслуги на Ян Рихлик за развитието на българо-чешките културни и научни взаимоотношения са оценени по достойнство у нас и той е награден с *Грамота за заслуги към българистиката* от Българ-

ската академия на науките (2003) и *Златна лаврова клонка* на Министерство на външните работи на Република България (2005), а в чест на неговия 60-годишен юбилей е избран за доктор хонорис кауза на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през ноември 2014 г.

Нека да пожелаем на юбиляря много здраве и още по-голямо творческо дълголетие!

Владимир Пенчев
Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей,
Българска академия на науките

Избрана библиография

1. Историческото време в българската народна епика. (В сравнение с епиката на западните славяни). – В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади*. Т. 15. София, 1988, 135–144.
2. България от 1939 г. в информацията на чехословашките тайни служби. – В: *Чехи в България. История и типология на една цивилизаторска роля*. Т. 1. С., 1995, 125–129, 156–172.
3. Етнос и фолклор. София, 1997.
4. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1940–1941 v správach bulharského diplomata Konstantina Šišmanova. – *Historický časopis*, 3, 1997, 540–559.
5. Politický vývoj v Protektorátě Čechy a Morava počátkem roku 1940 ve zprávách bulharského diplomata Christo Minkova. – *Český časopis historický*, 1, 1997, 140–164.
6. Češi a Slováci ve 20. století. (2 díly). I. díl AEP, Bratislava, 1997, II. díl AEP, Bratislava, 1998 (2. rozšířené vydání, Vyšehrad, Praha 2012).
7. Dějiny Bulharska, NLN, Praha, 2000 (съавтор, 2. vyd. 2002, 3. vyd. 2016).
8. Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992. AEP, Bratislava, 2002 (2. vydání Vyšehrad, Praha 2012).
9. Dějiny Makedonie. NLN, Praha, 2003 (съавтор, излиза и в Скопие през 2009 г.).
10. Dějiny Srbska. NLN, Praha, 2005.
11. Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2007.
12. Dějiny Chorvatska. NLN, 2007. (съавтор).
13. Mezi Vídní a Cařihradem. 1. Utváření balkánských národů. Praha, Vyšehrad, 2009 (съавтор).
14. История на Чехия. София: Парадигма, 2010.
15. Dějiny Slovinska, NLN Praha, 2011. (съавтор)
16. Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů. Vyšehrad, 2012.
17. Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace. ÚSD AV ČR, Praha, 2012.

18. Rozdělení Československa. 1989–1992. Praha, Vyšehrad 2012.
19. Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939, Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013. (съавтор).
20. Od minulosti k dnešku. Dějiny českých zemí. Vyšehrad, Praha, 2014, 2. vyd. 2018 (съавтор).
21. Историја на Чешка. Скопје, 2014. (съавтор).
22. Историја на чешката култура, 2017 (съавтор).
23. Migračné pohyby z krajín a medzi krajinami V4 v historickej perspektíve. Belianum, 2017 (съавтор).
24. 1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa. Vyšehrad, 2018.
25. Československo v období socialismu 1945-1989. Vyšehrad, 2020.
26. Mezi Terstem a Istanbulem: Balkánské národy ve 20. století. Vyšehrad, 2020 (съавтор).
27. Historia Czech. Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, 2020.
28. Dějiny Slovenska. Vyšehrad, 2024.

In memoriam

Владимир Вавржинек (1930 – 2024)

През 2024 г. ни напусна вдъхновеният кирилometодиевист, византолог и изследовател на Славянското, Европейското и Балканското средновековие проф. Владимир Вавржинек. Той е роден на 5 август 1930 г. в Храдец Кралове, Чехия. През 1953 год. завършва история и класическа филология в Карловия университет в Прага, а през 1961 г. защитава дисертация върху християнизиранието на Велика Моравия, в която обстойно се занимава и с Кирило-Методиевата мисия във Велика Моравия. Един от най-видните специалисти по средновековна история на Централна и Източна Европа и по-специално по делото на солунските братя св. Кирил и св. Методий, той е всепризнат капацитет в областта на славяно-византийските отношения. През 1959 – 1966 г. е научен сътрудник в Института за история, от 1966 г. работи в Института за история на Източна Европа. Тогава става и член на редакционната колегия на интердисциплинарното списание *Byzantinoslavica*, а по-късно и дългогодишен негов главен редактор. Благодарение на него списанието си извоюва безспорен авторитет в областта на византинистиката и палеославистиката, в него са публикувани едни от най-важните открития и анализи в тези научни области. През 70-те и 80-те години на XX в. Вл. Вавржинек работи в Института за гръцки, романски и латински изследвания, а от 1992 г. – в Славянския институт в Прага. От 1993 г. до 1998 г. е председател на Научния съвет на този институт, а от 1998 г. до 2006 г. е директор на Института – период, в който там процъфтява работата по издаването на Старославянския речник и анализите на изворите за Кирило-Методиевото дело. Оттогава се организират и престижни научни форуми по византинистика и палеославистика.

Вл. Вавржинек е завладяващ преподавател, стремящ се обективно, но същевременно увлекателно да представи пред студентите си информацията от изворите и да я контекстуализира в широката платформа на европейската история. От 1992 г. той чете лекции по византийска и средновековна славянска история в Карловия университет, в Масариковия университет в Бърно, в Централноевропейския университет в Будапеща.

Основните научни приноси на Вл. Вавржинек са в областта на античната и европейската средновековна история с подчертан интерес към Византия и западните и южните славяни. Той разглежда различни аспекти на културата и книжнината, на архитектурата, богослужението, агиографските мо-

дели, езиковите контакти, политическите амбиции в средновековна Европа, за да анализира в широк исторически аспект процесите на християнизация на западните славяни (след внимателен анализ на извори, съхранени на латински и гръцки, сред които *Франкските кралски анали*, *Фулденските анали*, *Жалбата на франкските епископи*, известна като *De conversione Bagoariorum et Carantanorum*) и да осветли редица спорни въпроси относно Кирило-Методиевото дело, като го разглежда в контекста на епохата, в която се осъществява, на нейните тежнения, нагласи, представи. Отличителна черта на научния подход на Вл. Вавржинек е задълбоченото вглеждане в средновековните извори, включително в пространните жития на св. Кирил и св. Методий, и намирането на обяснение за редица елементи и детайли в тях в парадигми, образи, топоси на късноантичната и византийската литература и култура. Характерен за диренията на чешкия историк е цялостният подход към Кирило-Методиевата мисия и дело – той използва разнообразни подходи, разкрива политическите ходове и амбиции на византийските и славянските владетели, осмисля особености на църковната политика и богослужение, интерпретира литературни модели, взема предвид постиженията на археологията и езикознанието, за да нарисува цялостна картина на процесите през втората половина на IX в. в Централна и Южна Европа и за да осмисли културното наследство на онова време за по-сетнешната култура. Многоаспектността на неговия творчески профил ясно личи от разнообразната тематика на публикациите му, сред които има посветени на древните културни традиции в Централна Европа, на политиката на Византия спрямо различни народи, на отношенията между Византия и славяните, на византийските агиографски модели и пространните жития на св. Кирил и св. Методий, на отношенията между Византия и Запада и историята на славянската култура, на отражението ѝ в средновековните славянски извори и др. Вл. Вавржинек е отличен познавач на византийската политика и култура през IX в. и в неговите работи се открояват основните проблеми на византийските управници по това време, в решаването на които се намесват и Солунските братя. Той анализира политическите превратности, последиците от безбройните победи и поражения, противоречивия процес на промени в господството над отделните части на някогашната Римска империя, съжителството и взаимното изтласкване между латинския и гръцкия език, намесата на „варварските“ племена и езици, нахлуването им в Европа, което засяга и териториите на империята. Особено внимание обръща на образователна система във Византия, предопределяща блестяща политическа кариера на ученолюбивите младежи, сред които изпъкват способностите на младия Константин-Кирил.

Връх в синтезирането на постигнатото от науката в тази област е книгата му *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem* (Praha, 2013), в която разглежда последователно неизяснените събития и редица спорни въпроси

около *Панонските легенди* и предлага нови хипотези. В изследванията си на Кирило-Методиевата мисия в Моравия той се опира на най-широк кръг интердисциплинарни данни и сведения, включително археологически, което му помага да запази обективността и строго научния характер на изследванията си. Специално внимание отделя и на разпространението на Кирило-Методиевото наследство в славянските страни. Изследователят предлага нови хипотези например по отношение на широко дискутирания въпрос на какъв език са били *Евангелието* и *Псалтира*, които Константин намира на Херсон. Вл. Вавржинек подкрепя мнението, че т.нар. „рушки“ букви трябва да се разбират като „сурски“, т.е. сирийски букви. Това обаче не е пречка да формулира и нова хипотеза. По негово мнение е напълно възможно съставителят на *Житието* да се е поддал на слабостта си към библейските числа 3 и 7 и да им е подчинил броя на новите езици, които Константин-Кирил е изучил за няколко месеца, прекарани в Херсон. Опирайки се на *Италианската легенда*, Вл. Вавржинек предполага, че езикът, който славянският първоучител несъмнено е изучавал в Херсон, е преди всичко хазарският, докато за останалите трудно може да се твърди нещо определено.

Основно място в изследванията на Вл. Вавржинек заема Кирило-Методиевата мисия в Моравия. Той подчертава, че наистина във Византия е имало толерантно отношение към народностните езици в богослужението, но според него това се е отнасяло за древните християнски писмености като сирийската, коптската, арменската и грузинската. Официалната политика на империята обаче ни най-малко не е била подчинена на идеята за създаване на нови писмени системи и книжнина, а напротив – стремежът към елинизация на новодошлите варварски народи е бил главното средство за тяхното умиротворяване и трайно подчиняване на властта ѝ. Следователно според изследователя преводите на библейски и богослужебни текстове, които правят Константин Философ, брат му и учениците им, са безпрецедентен акт, който е влизал в противоречие с възгледите на повечето съвременници на двамата братя.

Приносен за науката е научният подход на Вл. Вавржинек при анализа на достъпните данни за изследваната епоха. Той съпоставя множество извори, писмени и археологически находки, за да разкаже историята на Панония след падането на Аварския хаганат: съперничеството на франкските архиепископи от Залцбург с Аквилейския патриархат за приобщаване на колкото се може по-големи части от бившите територии на хаганата към техните диоцези, участието на папата в този спор, острото недоволство от намесата на Кирило-Методиевата мисия, особено от страна на архиепископството в Пасау, което от няколко десетилетия е смятало Моравия за своя мисионерска зона. Специално внимание отделя на мисионерската дейност на латиноезични монаси от областта на Аквилейския патриархат, която не е специално проучена от повечето автори, занимавали се с Кирило-Методиевото дело.

Един от многото неизяснени кирило-методиевски проблеми е протичането на Мисията в Моравия и посещението на двамата братя, заедно с известен брой техни ученици, при блатненския княз Коцел. Вл. Вавржинек го разглежда и анализира на фона на промените в управлението в Цариград и отношенията с папата. Той дискутира въпроса за епископската катедра на св. Методий, като се опира на известното от археологическите извори, които свидетелстват, че по времето на Методиевото епископство в Сирмиум не е имало дори достатъчно добра църква, да не говорим за църковна организация. Въз основа на цялостната логика на политическата дейност на папа Адриан II и по-късно на Йоан VIII той убедително показва, че главен залог във възстановяването на несъществуващия от три столетия някогашен диоцез на св. Андроник е приобщаването на новите славянски княжества – както тези на Рагислав, Светополк и Коцел, така и по-голямата от тях българска държава на Борис-Михаил – към пряката юрисдикция на папата в рамките на продължителното съперничество с Константинопол, а и за ограничаване на франкското господство в новопокръстените земи. Трагичните за Методий събития около 870 г., когато той попада в ръцете на своите франкски противници и е заточен в манастира в Елванген в резултат на взаимодействието на противоречивите политически сили, Вл. Вавржинек анализира в съпоставка с решенията на Константинополския събор, до който достига запитването на Борис-Михаил под чия юрисдикция спада България. Сложните политически взаимоотношения оставят България, голямата част от диоцеза на Методий, извън неговата сфера на действие, определена от папата.

Опирайки се на публикациите на моравските археолози, включително от последните десетилетия, Вл. Вавржинек свързва находището край с. Микулчице със „старата неизразима крепост на Рагислав“ от *Фулденските анали*, в която според него е преминал първоначалният период на Моравската мисия, докато находището в Сади – Старе место край Ухерске Храдище определя като резиденция на Методий в качеството му на моравски архиепископ след завръщането му през 872 г.

Вл. Вавржинек не подлага на съмнение съобщението за покръстването на чешкия княз Борживой от Методий при двора на Светополк, както и сведението за изпращането с него на свещеника Каих (почерпано от хрониката на Козма Пражки) и за вероятността известен брой от учениците на Солунските братя да са намерили в Чешкото княжество убежище от преследванията на Вихинг. Той предполага, че в течение на целия X в. в Чехия не заглъхват напълно Кирило-Методиевите книжовни традиции, за което свидетелства според него *Първото славянско житие на св. Вацлав*. За ученик и последовател на моравските свещеници през XI в. в Чехия той смята и основателя на Сазавския манастир св. Прокоп, а с книжовната дейност в този манастир той свързва създаването на *Реймското евангелие*.

Вл. Вавржинек посвещава анализ и на разпространението на Кирило-Методиевото наследство в славянските страни. Като главен наследник на Кирило-Методиевото дело той изтъква България. Съгласно неговия коментар нейното място в европейската история през IX в. е обект на съперничество между Рим и Константинопол за господство в новия голям диоцез, обхващащ значителни територии и северно от р. Дунав, където никога преди това не е имало римска църковна организация. Той разкрива как България става и една от причините за т.нар. „Фотиева схизма“ и допуска, че в България са намерили убежище редица ученици на Методий, изгонени от Моравия, за които не знаем нищо, защото житието на Климент Охридски от Теофилакт се интересува само от своята главна тема – съдбата на св. Климент и неколкоцината му съмишленици, с които успява да се добере до България. Посочено е и пристигането в България на откупените от пратеник на византийския император моравски ученици, което не е изключено да е било вдъхновено или опосредствано от младия Симеон преди неговото собствено завръщане, за да поеме властта в България.

В своите научни разработки Вл. Вавржинек много компетентно и с дълбоко познаване на изворите и археологическите находки запазва позицията едновременно на ентузиазирани изследовател и на трезв анализатор, чиято лична позиция е изключително балансираното максимално обективно мнение, опиращо се на най-големия възможен брой източници, без увлечения и хиперинтерпретации и без игнориране на „неподходящи“ за теорията му факти. Дълбокото познаване на епохата и скрупулъзното търсене на колкото се може по-голям брой оригинални текстове, които дават макар и минимална информация за онази отдалечена от нас епоха, в съчетание със способността да се вживее във вижданията на тогавашните хора, бележат подхода му още от началото на научната му кариера. Те са трайна характеристика на всичките му произведения и досега. На всички негови колеги и последователи ще липсват неговите компетентни и добронамерени консултации и напътствия и духът на благотворното колегиално общуване, който носеше.

Поклон пред паметта му!

Маргарита Младенова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Избрана библиография

Книги

1. *La révolte d'Aristonikos* (= *Rozpravy Československé akademie věd [ČSAV]*, ser. SV 67/2). Praha, 1957.
2. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha, 1963.
3. *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje*. (= *Rozpravy ČSAV*, ser. SV 73/7). Praha, 1963.
4. *Alexandr Veliký*. Praha, 1967.
5. *Dějiny Byzance*. Praha, 1992, reprint 1994 (заедно с Milan Loos и Bohumila Zástěrová).
6. *Illustrated Czech History*. Vol. I: *The Slavic Settlement of the Czech Lands and the Great Moravian Empire*. Beograd, Prague, 1995 (заедно с J. Sláma).
7. *Dějiny Řecka*. Praha, 1998 (в съавторство).
8. *Řecko (Greece)*. Prague 2002 (в съавторство).
9. *Encyklopedie Byzance*. Praha, 2011.
10. *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*. Praha, 2013.

Научни издания на текстове

1. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV*. Tomus II: *Archivum capituli ecclesiae Wissegradensis*. Praha, 1968.

Съставителство на сборници с научни статии

1. *Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9.–11. Jahrhundert*. Praha 1978.
2. *Antické tradice na Velké Moravě* (= *Listy filologické* 101/3). Praha 1978.
3. *From Late Antiquity to Early Byzantium. Proceedings of the Byzantinological Symposium within the 16th Eirene Conference*. Praha 1985.
4. *Byzantium and its Neighbours from the mid-9th till the 12th Centuries* (= *Byzantinoslavica* 54, fasc. 1) Praha, 1993.
5. *Current State and Further Perspectives of Slavonic Studies in Central Europe. Proceedings of the International Workshop, Prague 11th – 12th November 1998*. Praha, 2000.
6. *Josef Dobrovský – Fundator studiorum slavicarum. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference v Praze 10.–13. června 2003*. Praha 2005 (съвместно с Хана Гладкова и Каролина Скварска).
7. *Ekphrasis. La représentation des monuments dans les literatures Byzantine et byzantino-slaves. Réalités et imaginaires* (= *Byzantinoslavica* 69, fasc. 3 – supplementum). Prague 2011. (съвместно с Паоло Одорико и Владимир Дърбал).

Статии и студии

1. К otázce počatků christianizace Velké Moravy. – *Listy filologické*, 82, 1959, 217–224.
2. Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje a panegyriky Řehoře z Nazianzu. – *Listy filologické*, 85, 1962, 96–122.

3. Die Christianisierung und Kirchenorganisation Grossmährens. – *Historica*, 7, 1963, 5–56.
4. Předcyrilometodějské misie na Velké Moravě. – *Slavia*, 32, 1963, 465–480.
5. *Ugьrьskьyi korolь* dans la Vie vieux-slave de Méthode. – *Byzantinoslavica*, 25, 1964, 288–301.
6. Study of the Church Architecture from the Period of Great Moravian Empire. – *Byzantinoslavica*, 25, 1964, 261–264.
7. Die Bedeutung der byzantinischen Mission bei der Christianisierung Grossmährens. – *Das Grossmährische Reich*. (Tagung der wissenschaftlichen Konferenz in Brno und Nitra 1.–4.10.1963), hrsg. von Fr. Graus u.a. Praha, 1966, 221–226.
8. Chárónův obolus na Velké Moravě. – *Numismatické listy*, 25, 1970, 33–41.
9. Antické tradice na Velké Moravě. – *Listy filologické*, 101, 1978, 129–138.
10. The Role of the Slavonic Liturgy in Byzantine Missionary Policy. – *Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9.-11. Jahrhundert*. Ed. V. Vavřínek. Praha, 1978, 255–281.
11. Raněbyzantské město. Přehled současného stavu bádání. – *Výbrané problémy současné byzantologie*. Praha, 1978, 34–49.
12. Nálezky velkomoravské církevní architektury jako historický pramen. – *Slovane 6. – 10. Století*. Ed. B. Dostál a J. Vignatiová. Brno, 1980, 277–280.
13. Význam byzantské misie na Velké Moravě pro christianizaci dalších slovanských národů. – *Polskie kontakty s piśmienictwem cerkiewno-słowiańskim do końca wieku XV*. Gdańsk, 1982, 25–34.
14. Byzantium's Role in the Formation of Great Moravian Culture. *Byzantinoslavica*, 43, 1982, 161–188. (заедно с B. Zástěrová).
15. The Eastern Roman Empire or Early Byzantium? A Society in Transition. – *From Late Antiquity to Early Byzantium*. Prague 1985, 9–20.
16. Války s barbary a jejich historik. – *Prokopios z Kaisareie, Válka s Peršany a Vandaly, Válka s Góty*. Praha, 1985, 416–438.
17. Historický význam byzantské misie na Velké Moravě. – *Velká Morava a počátky československé státnosti*. Ed. J. Poulík a B. Chropovský. Praha, Bratislava, 1985, 215–243.
18. Die historische Bedeutung der byzantinischen Mission in Grossmähren. – *Grossmähren und die Anfänge der tschechoslowakischen Staatlichkeit*, hrsg. J. Poulík and B. Chropovský. Praha, 1986, 245–279.
19. Cyrille et Méthode; Venceslas et Ludmille. – *Histoire des Saints*, ed. P. Riché, Paris: Hachette 1986, tome V, pp. 209–222, 248–255, resp.
20. Культурные и церковно-политические предпосылки возникновения славянской литургии. – *Кирило-Методиевски студии* 4. София, 1987, 130–137.
21. Původnost a historický význam kulturního díla cyrilometodějské misie. – In: *Odkaz soluňských bratří*. Vyd. L. Pokorný. Praha, 1987, 136–144.
22. Byzantský model a původní prvky v nejstarší slovanské hagiografii. – *Československá slavistika* 1988. Praha, 1988, 15–26.
23. Altkirchenslawische Hagiographie. – *Quellen zur Geschichte des frühen Byzanz* (= *Berliner byzantinistische Arbeiten*, 55). Hrsg. Fr. Winkelmann und W. Brandes. Berlin, 1990, 297–304.
24. Bisanzio e gli Slavi: L'opera della missione di Cirillo e di Metodio come momento cruciale nei loro rapporti culturali. – *Atti del Convegno „Itinerari di idee, uomini e cose fra Est ed Ovest europeo“*. Udine, 1992, 51–60.

25. Cyrilometodějská misie v kulturním kontextu soudobé Evropy. – *Česká slavistika*, 1993 (= *Slavia*, 62, 1993, fasc. 3). Praha, 1993, 235–240.
26. Byzance et les Slaves. – *Europe, revue littéraire mensuelle*, 75, no. 822, 1997, 136–146.
27. On the discussions concerning the location of „Great Moravia“. – *Slavia* 66, 1997, 541–542.
28. Great Moravia between Byzantium and the Latin West. – *Gennadios. K 70-летию академика Г. Г. Литаврина*. Москва, 1999, 36–55.
29. Počítání času v Byzanci. – *Dějiny a současnost* 22, fasc. 2, 2000, 13–15.
30. A Byzantine Polemic against Islam in Old Slavonic Hagiography. – *Graeco-Arabica VII-VIII*. Proceedings of the Sixth International Congress of Graeco-Oriental and African Studies. Ed. by V. Christides and Th. Papadopoulos. Nicosia, 2000, 535–542.
31. Mission in Mähren: Zwischen dem lateinischen Westen und Byzanz. – *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie*. Hrsg. von A. Wieczorek und H.-M. Hinz. Bd. I. Stuttgart, 2000, 304–310.
32. Cyril and Methodius. – *Encyclopaedia of the Middle Ages*. Ed. A. Vauches. Vol. I. Cambridge, 2000, 402.
33. Velká Morava mezi Byzanci a latinským Západem. – *Velká Morava mezi Východem a Západem*. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference. Vyd. L. Galuška, P. Kouřil a Z. Měřinský, Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 17. Brno 2001, 413–419.
34. Slovanský panovník jako „Nový Konstantin“. Boris Bulharský – Rastislav Moravský – Vladimír Kyjevský. – *Cyrillo-Methodiana. In honorem Aemiliae Bláhové et Venceslai Konzal*. Praha, 2001, 507–516.
35. The First Christian Slav Rulers as „New Constantines“. – *XXe Congrès International des Études Byzantines, Pré-Actes*. Tome III: *Communicationes libres*. Paris, 2001, 255–256.
36. The Adriatic Sea as the Connecting Route between Byzantium and the Slavic Regions North of the Danube. – *Graeco-Arabica IX-X* (= *Festschrift in Honour of V. Christides*). Ed. by G. K. Livadas. Athens, 2004, 389–402.
37. Der Brief des mährischen Fürsten Rastislav an den Kaiser Michael III. und die Umstände der Einladung der byzantinischen Mission nach Grossmähren. – *Methodios und Kyrillos in ihrer europäischen Dimension*. Hrsg. von E. Konstantinou. Frankfurt/Main, 2005, 329–343.
38. Učil se svatý Cyril na Krymu latinsky? (Did St. Cyrillus Learn Latin in Crimea?). – *Slavia*, 74, fasc. 2–3 (2005), 141–148.
39. Кирилло-Методиевская традиция в развитии чешского общества. – *Преславска книжовна школа*, 9. Шумен, 2006, 9–20.
40. „Russische Buchstaben“ im byzantinischen Cherson. – *Byzantina Mediterranea. Festschrift für Johannes Koder zu 65. Geburtstag*. Hrsg. von Kl. Belke et al. Wien, Köln, Weimar, 2007, 693–703.
41. The Encounter of the West and the East in the Formation of Early Slavonic Literary Culture. – *Die Ost-West Problematik in den europäischen Kulturen und Literaturen*. Hrsg. von S. Ulbrecht und H. Ulbrechtová. Praha, Dresden, 2009, 135–164.
42. The Question of the Legendary Welegrad (Veligrad) as the Alleged Seat of the Moravian Archbishop Methodius. – *Slovo*, 60, 2010, 771–790.
43. Cyrilometodějská misie na Velké Moravě / The Cyrillo-Methodian Misión in Great Moravia. – *Cyril a Metoděj – doba, život, dílo / Cyril and Methodius – Their Era, Lives and Work*. Ed. by J. Mitáček. Brno, 2013, 27–54.

In memoriam

Дан Замфиреску (1933 – 2024)

На 16 юли 2024 г. напусна този свят известният румънски византолог и старобългарист, член на Румънската академия на учените, проф. Дан Замфиреску, определян в румънската преса като „последния голям румънски книжовник“¹ заради богатото му научно, литературно и публицистично творчество, както и заради изключителната му ерудиция.

Проф. Дан Замфиреску е роден на 21 декември 1933 г. в Кътияска де Арджеш. Завършва гимназия в Букурещ, а след това последователно следва теология и славянска филология (профил руски език и литература). Получава докторска степен по филология през 1971 г. Работил е като библиотекар, редактор на издания на Румънската православна църква, на списание *Romanoslavica* (орган на Асоциацията на славистите в Румъния), както и на различни публицистични издания, бил е преподавател по история на румънската литература в Университета „Валахия“ в Търговище. През 1990 г. създава издателство *Roza Vânturilor*, чийто директор е до 2004 г. Силно политически ангажиран, в периода 2004 – 2008 г. е депутат, избран с листата на партия „Велика Румъния“ (*Partidul România Mare*). Пише пламенни статии в различни политически издания и нерядко е критикуван за своя протохронизъм.

Научното наследство на проф. Замфиреску е огромно – множество книги, подготвени за печат издания, студии и статии в страната и в чужбина, някои от които събрани по-късно в книги. Най-съществените му научни приноси са в областта на старата румънска литература и средновековната румънска култура. Широките му познания му дават възможност да открива сходства, пътища на влияния, оригинални идеи и да търси мястото на старата румънска литература в контекста на европейската. Особено място сред неговите публикации заемат изданията и анализите на *Поученията на Нягое Басараб към неговия син Теодосий*², паметник, на който е посветена и докторската му дисертация, защитена през 1971 г. Проф. Замфиреску изследва

¹ <https://impact-est.ro/nevoia-de-oxigen/ultimul-mare-carturar-roman-dan-zamfirescu-a-plecat-la-domnul/> [прегледано на 25.10.2024]

² Оригиналът е на среднобългарски от началото на XVI в., частично запазен, съхраняван в НБКМ в София. Текстът е преведен през следващия век на румънски. Съществува и версия на гръцки език от XVII в.

текста на *Поученията*, които нарича „велика книга на румънската идентичност в Европейското възраждане и в световната култура“³, сравнявайки го с други средновековни паметници на паренетичната литература и откроявайки оригиналните моменти в него⁴.

Голяма част от статиите му, посветени на румънската култура и на видни нейни представители (между които Нягое Басараб, Димитрие Кантемир, Михай Еминеску, скулптора Брънкуш, Тристан Цара, Николае Йорга, Лучиан Блага и др.), са тематично обединени и преиздадени след 1995 г. в редица книги. Една от тях е *Cultura Română, o mare cultură cu destin universal* („Румънската култура, голяма култура със световна съдба“). București: Roza Vânturilor, 1996. Във всички свои изследвания проф. Замфиреску търси оригиналното в румънската литература и култура, сравнявайки нещо, с много познания, нейните върхови постижения с тези на други европейски култури и литератури.

Проф. Дан Замфиреску е почетен доктор на Великотърновския университет. Званието му е присъдено през февруари 2015 г. „за особено големия му принос в защита на изключителната роля на Търновската книжовна школа за развитието на духовната култура в Югоизточна Европа през XIV – XVIII век“⁵. За възможността да участва в международни симпозиуми във Велико Търново и да публикува в поредицата *Търновска книжовна школа* той изказва искрената си благодарност към проф. Василка Тъпкова-Заимова⁶, която много цени. За него ролята на Търновската книжовна школа в Югоизточна Европа е изключителна. В едно интервю за в. *Телеграф* проф. Замфиреску казва: „Никой преди Патриарх Евтимий – нито в културата на Византия, нито в някоя от другите славянски култури, не е направил това, което е създала Търновската книжовна школа. Когато България пада под турско робство, ние съхранихме творби от Търновската книжовна школа. Обемното творчество

³ Заглавие на увода в следното издание: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Versiunea originală*. București: Roza Vânturilor, 1996.

⁴ Вж. още издания на този паметник, осъществени от проф. Замфиреску, и някои негови трудове: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Text ales de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. București: Minerva, 1970; Zamfirescu, Dan. *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Probleme controversate*. București: Minerva, Colecția Universitas, 1973; *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Ed. Dan Zamfirescu, Ileana Mihăilă. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, 2020.

⁵ <https://www.bta.bg/bg/news/bulgaria/178946-Rumanskiyat-starobalgarist-prof-Dan-Zamfirescu-e-noviyat-pocheten-doktor-na-V> [прегледано на 24.10.2024]

⁶ Вж. спомен за нея в: *Балканистиката е моят живот. (Не)познатата проф. Василка-Тъпкова Заимова*. Ред. Рая Заимова. София, 2020, стр. 245. [Studia balcanica, 34]

на Патриарх Евтимий бе пренесено на север от Дунава – в т.ч. и в манастира Драгомирна в Северна Молдова, по времето на владетеля Александър Добрия и съхранявано там в продължение на шест века... Такова велико творчество, толкова важно за българската и за световната култура!⁷

За проф. Замфиреску високото отличие на Великотърновския университет е повод за гордост и дори е пожелал да бъде погребан с тогата от Университета, желание, което съпругата му, проф. Иляна Михъила, изпълнила⁸.

Особено интересни за старобългаристиката у нас са две неговии книги от последните десетилетия. Първата от тях, *O nouă viziune asupra istoriei culturii bulgare din secolele XIV – XVIII* („Нов поглед върху историята на българската култура през XIV – XVIII в.“). București: Editura Roza Vânturilor, 2013, включва няколко статии, публикувани от автора преди години, посветени предимно на значението на Търновската книжовна школа и на делото на Патриарх Евтимий. Книгата е рецензирана и високо оценена у нас⁹.

Втората е едно изключително ценно издание на Евтимиевите чети-минеи от молдовските манастири Драгомирна и Путна: *Marile Minee de lectură de la Târnovo ale Patriarhului Eftimie. Ediție facsimilată de pe manuscrisele de la Dragomirna și Putna*. Vol. 1. București: Rosa Vânturilor, 2015, 858 pp. За съжаление, издателят не успя да реализира замисления от него втори том на фототипното издание, но дори само за този първи том той заслужава искрената благодарност на изследователите на Търновската книжовна школа.

Със своето ярко присъствие в научния и културния живот в Румъния проф. Дан Замфиреску оставя името си във времето сред имената на всички дълбоко почитани от него представители на румънската наука и култура.

Василка Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

⁷ <https://telegraph.bg/telegraphplus/bylgariia-i-rumyniia-sa-v-duhovno-rodstvo-47137> [прегледано на 24.10.2024]

⁸ Информация, получена от проф. дин Рая Заимова.

⁹ Вж. Цибранска-Костова, Марияна. Дан Замфиреску. Нов поглед върху историята на българската култура от XIV – XVIII в. – *Българистика*, 29, 2014, 111–115.

In memoriam

Албена Хранова (1962 – 2024)

Проф. д-р Албена Хранова, с която се разделихме през октомври, беше и остава учен, литератор и културолог с много широк профил. Тя се оформя в родния Пловдив, където завършва гимназия с преподаване на английски език (1980) и Пловдивския университет, специалност „Славянска филология“ (1985). Още като студентка подготвя и публикува стихосбирката *До отвъд* (Пловдив: Христо Г. Данов, 1984), последвана от втората ѝ и последна поетична книга *Жена в сянката* (Пловдив: Христо Г. Данов, 1990). И двете привлякоха вниманието и бяха оценени високо от младите литератори, които откриха в тях усет към детайла и философска интерпретация на темите за самотата, живота, смъртта и любовта. Но изненадващо за мнозина, Албена категорично се разграничи от поетическите си опити. По-късно, с характерната си усмивка тя подхвърляше, че подобно на Пенчо Славейков и други големи имена, събирала и едва ли не унищожавала екземплярите от тези книги, днес библиографска рядкост. Някъде през тези години се запознах с нея, колегиалното ни приятелство се запази през годините, подкрепено от близките ни виждания не само за литературата.

Междувременно Албена Хранова се насочва към литературознанието и публикува *Двете български литератури. Граници на лирическия контекст* (Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 1992), която спечели наградата за литературна критика на СБП. По това време започват и изявите ѝ на литературен критик.

През 1995 г. Албена Хранова защитава дисертация на тема *Към въпроса за спецификата на българската лирика за деца до Втората световна война в литературно-исторически ракурс*. Заглавието на този труд, формулирано напълно в духа на академичната традиция, насочва към едно от важните проблемни полета, към които тя ще се насочи през следващите години. Ретроспективно в него може да се провиди и бъдещият ѝ интерес към връзките на литературата със съвременния ѝ политически живот.

Междувременно Албена Хранова е избрана за асистент в катедра „Българска литература“ на Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (1996), през 1998 г. вече е доцент по българска литература. Десетина години по-късно университетската ѝ кариера прави завои и след защитата на докторска дисертация (2010) тя става професор по со-

циология, антропология и науки за културата (2011) в Пловдивския университет (2011). За кратко преподава в Нов български университет, последните години е активен член на редколегията на списание „Критика и хуманизъм“.

Струва ми се, че формулировката на кандидатската дисертация ѝ е звучала малко сухо и тя подготвя труд с по-различно заглавие, едновременно академично и артистично – *Подстъпи към приказката (Пепеляшка – Cendrillon и Aschenputtel)* (Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 1996). С тези първа монография Албена Хранова определено предложи, а в някакъв смисъл и наложи в български контекст драстично различно отношение към приказката и „детската“ литература. Използваният аналитичен инструментариум и поставянето на разглежданите явления в един по-широк европейски контекст свидетелства за сериозна ерудиция и води до преобръщане на познати и наивни представи. Това съчетание на модерен аналитичен инструментариум и подриването на клишираните представи, допълнено с невероятна памет за непрестижни, но важни за осмислянето на литературните процеси детайли, остава постоянно за последвалите нейни научни трудове.

По същото време Хранова работи върху две други изследвания: *Литературният човек и неговите български езици* (Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 1995) и *Езикът и неговите речи* (София: Фигура, 2000) – книга, към която, мисля, не само аз често се връщам, най-често към наблюденията ѝ върху представянето на *История славянобългарска* в по-новите издания на Паисиевия ръкопис. Или към ироничната ѝ реплика за фолклора, който „мълчи“ или, когато говори за важните исторически събития, „казва някакви дълбоко неправилни неща“. В тези две монографии продължава разгръщането на контекстите, в които се разглеждат познати творби (от фолклора и Ботев до Генчо Стоев и Вера Мутафчиева) и явления в българската културна и политическа история. С тях на литературната сцена категорично излиза и полемистът Албена Хранова, чиито несъгласия са вече познати на публиката от научните и критическите ѝ публикации в периодиката.

Умелото изграждане на сложни междутекстови връзки на класически български творби се разгръща в монографията *Български интертекстове* (София: Просвета, 2002), в центъра на която са поставени Иван Вазов и Пенчо Славейков, видени в нова светлина и от различен ъгъл. Разгърнатите монографични книги на Хранова са допълнени от публикуваните като книги нейни студии: *Яворов. Диалектики и алхимии* (Пловдив: Жанет 45, 1999) и *Георги Господинов: Разроявания* (Пловдив: Жанет 45, 2004).

Несъмнено събитие в българската хуманитаристика представлява двутомният труд на Албена Хранова *Историография и литература. За социалното конструиране на исторически понятия и Големи разкази в българската култура XIX – XX век* (София: Просвета, 2011). Първият том носи подза-

главието *Литература. Историография. Социология: теории, кризи, казуси*, а вторият – *Животът на три понятия в българската култура: Възраждане. Средновековие. Робство*. Първата част представлява нейната дисертация за получаване на научната степен доктор по социология, антропология и науки за културата, като в книгата са добавени и някои нови текстове за Вера Мутафчиева и др. Този труд на А. Хранова, състипил върху респектираща теоретична база, е много съществен елемент от една радикална промяна на парадигмата, през която се мисли българската нация, българската култура и българската литература. Други изследователи също имат принос в този процес (Румен Даскалов, Иван Еленков, Александър Кьосев, Александър Везенков, Чавдар Маринов, Тодор Христов...), но ролята на Албена Хранова е подчертано важна. Характерно за нея и за възприемането на този труд е и това, че Хранова търси дебата и с изследователите, с които мисли по сходен начин; сходна е и тяхната винаги напълно позитивна реакция. Разбира се, подобни изследвания неизбежно пораждаат и възражения, но техните аргументи остават неубедителни за непредубедените читатели.

Много са полемичните възли в този труд, който лансира нови идеи. В първия том акцентът пада върху представянето на Априлското въстание в историографията, литературата и конструкцията, определяна като „народна памет“. За мен много важна е и главата за Фани Попова-Мутафова, в която на безпощадна критика са подложени както левите, така и десните клишета за тази забележителна и много популярна и до днес писателка. Неизбежно с леко раздразнение се връщам към анализа на Албена, когато чета по-новите изследвания за авторката на *Дъщерята на Калояна*, някои от които са задълбочени и богато документирани, но по липса на аргументи, предпочитат да игнорират установеното от Хранова.

Вторият том на труда разглежда от различни страни и проблематизира три ключови понятия, през които българите мислят себе си: Възраждане, Средновековие, робство. И по трите спорове продължават и до днес, но написаното от Албена Хранова няма как да бъде заобиколено. Като приложение в труда е вместена и забележителната студия *Родно, дясно и ляво: Антон Дончев*. Много е казвано и от адептите, и от критиците на този автор. За мен написаното от Албена Хранова за него е не просто най-доброто, но и отлична изходна точка за осмислянето на важни културни процеси, които невинаги и не от всички се забелязват.

Албена Хранова е автор на над 150 отделни научни публикации на български, английски, немски, френски и руски език и участник в множество колективни национални и международни проекти. От друга страна, тя последователно се стреми да доведе наблюденията в академичните си изследвания върху българската литература и култура до, в известен смисъл, най-важната аудитория. Албена Хранова е автор също на множество учебници, христо-

матии и помагала (повечето в съавторство с Инна Пелева и други) от 5 до 12 клас, активен участник и организатор на дискусии за преподаването на литература в училищата (вж. напр. Хранова, А. Сюжети и предикати, отново за учебниците по история. – В: *Критика и хуманизъм*, кн. 21, бр. 1, 2006). Убеден съм, че и в бъдеще ще се връщаме към идеите на Албена Хранова за българската култура и за начина, по който тя трябва да бъде представяна.

Поклон пред светлата ѝ памет!

Николай Аретов
Институт за литература
Българска академия на науките

In memoriam
Мирослав Йежи Лешка
(1963 – 2024)

На 24 август 2024 г. сутринта след кратко боледуване почина проф. д-р Мирослав Йежи Лешка, изключителен учен и академичен преподавател от Център *Церанеум* и Катедрата по византийска история към Философско-историческия факултет на Университета в Лодз.

Роден на 4 април 1963 г. в Згеж (Лодзко воеводство, Полша), Мирослав Йежи Лешка е един от учениците на проф. Валдемар Церан (1936 – 2009) – основателя на византоложката школа в Лодз. Затова началото на научния му път се свързва именно с тази специалност, разбирана като изследване на историята на Източната Римска и на Византийската империя от периода на Късната античност и Ранното средновековие. М. Й. Лешка получава магистърска степен по история на 30 юни 1987 г., като разработената от него тема е посветена на интронизацията на ранновизантийските императори. В следващите години работи върху докторската си дисертация на тема *Узурпации във Византийската империя в периода от IV до средата на IX в.* (*Uzurpacje w cesarstwie bizantyńskim w okresie od IV do połowy IX w.*). След като придобива докторска степен (14 декември 1995 г.), той е назначен в научното звено по история на Византия към Университета в Лодз, което през 2003 г. е трансформирано в катедра. През цялото това време, чак до смъртта си, проф. М. Й. Лешка е свързан с тази университетска институция, оставайки верен на класическото разбиране за византологията като наука. Своите изследвания той посвещава на редица въпроси с изключително широк времеви диапазон. Между тях заслужава да бъдат отбелязани проучванията му върху византийските империатрици, историята на Константинопол и неговите жители през IV – VII в. и военните елити на империята през V в.

Българските нишки започват да се появяват в изследванията на М. Й. Лешка в периода, в който той работи върху своя хабилитационен труд на тема *Образът на владетелите на Първата българска държава във византийските писмени извори (VIII – първата половина на XII в.)* (*Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII – pierwsza połowa XII w.)*). Тя е публикувана като монография от издателството на Лодзкия университет през 2003 г. – том седми от поредицата *Byzantina Lodziensia*, създадена от проф. Валдемар Церан през 1997 г., и става основание за хабилитирането му, с което на 19 февруари 2004 г. получава званието хабилитиран доктор, а в по-дългосрочен план допринася за изди-

гането му до позицията на професор на Лодзкия университет (15.09.2006). Тази дисертация, подобно на повечето научни трудове на М. Й. Лешка, се отличава с изключително широк поглед върху темата – в нея се представят образите на българските владетели според византийските източници както от предхристиянската епоха (от Аспарух до Пресиян, с по-специален акцент върху фигурата на Крум), така и от годините след официалното християнизирание (Борис-Михаил, Симеон и Петър).

Заслужава да се подчертае, че през 2001 г. М. Й. Лешка установява научно сътрудничество с хабилитирания доктор Кирил Маринов, професор на Лодзкия университет (по онова време той работи върху докторската си дисертация), който се превръща в инициатор на многобройните им съвместни разработки и проекти, посветени на историята на средновековна България *sensu stricto*, в основата на които те поставят византийските извори, съгласувани с археологическия материал и домашните славянски източници.

По същото време проф. М. Й. Лешка в преподавателската си дейност започва да се занимава със славянството – чете лекции по история на славяните пред студентите първокурсници от специалността „Южнославянска филология“ на Филологическия факултет на Университета в Лодз. По странно стечение на обстоятелствата именно там – а не по време на следването ми по история – през 2006 г. аз го срещнах за първи път. Днес, след много години, имам възможността да водя същите тези часове в рамките на лодзката славистика и продължавам да работя по подготвената от него програма.

През следващите години в център на научните интереси на проф. М. Й. Лешка се превърна личността на Симеон I Велики (893 – 927), един от най-забележителните владетели на средновековна България, чието управление е белязано с многостранен разцвет на старобългарската култура, включително и на литературата на (старо)църковнославянски език. Внимателното проучване на биографията на този владетел – към когото професорът изпитваше особена привързаност, както и очертаването на положението на българската държава от граничния период между IX и X в., със специален акцент върху отношенията ѝ с Византийската империя, той представи в монографията, озаглавена *Симеон I Велики и Византия. Из историята на българо-византийските отношения през 893 – 927 г.* (Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893 – 927). Тя е публикувана през 2013 г. като част от обновената поредица *Byzantina Lodziensia* (поредицата е ръководена от проф. М. Й. Лешка в периода 2012 – 2024 и е изведена от него на забележително високо равнище, включително и в количествено отношение: тя съдържа общо 34 тома, издадени през периода). Именно тази поредица проправя пътя на проф. М. Й. Лешка към званието редовен професор (22.01.2016). В посочения период той публикува активно свои изследвания, включително и колективни монографии, работи и като редактор на немалък брой томове, научни статии и рецензии, участва с доклади в конфе-

ренции. Заслужава да се отбележи, че посочената книга беше изключително положително приета и сред специалистите на Балканите, като бе преведена на български език от Галина Филипова и издадена от престижното научно издателство „Агата-А“ в София (*Симеон Велики и Византия. Из историята на българо-византийските отношения през 893 – 927 г.* София, 2017). Резултатите от изследванията си върху епохата на цар Симеон I Велики проф. М. Й. Лешка представяше системно и в своите научни статии.

Преломен момент за византинистиката в Лодз беше 2011 г. – тогава в рамките на организационната структура на Университета, на името на проф. Валдемар Церан, бе създаден интердисциплинарен Център за изследване на историята и културата на Средиземноморието и Югоизточна Европа, известен като Център *Ceraneum*. М. Й. Лешка беше един от най-активните му съоснователи, които се ангажираха предимно с неговата издателска дейност, а именно създаването на международно научно периодично издание *Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe* и научна поредица *Series Ceranea*. Нещо повече, заедно с д-р Кирил Маринов проф. М. Й. Лешка създаде екип от няколко души в рамките на Център *Ceraneum* на Университета в Лодз, който се зае с провеждането на изследвания върху византийско-славянските отношения в по-широк диапазон, но до голяма степен фокусирани върху средновековна България. Първата по-важна инициатива на тази група беше подготовката на изследване върху историята на Първото българско царство от покръстването до края на неговото съществуване: *Българското царство. Политика, общество, икономика, култура. 866 – 971* (*Carstwo bułgarskie. Polityka, społeczeństwo, gospodarka, kultura. 866 – 971*). Трудът е издаден от престижното варшавско издателство за научна литература PWN (Варшава, 2015). Двама млади изследователи, тогава все още докторанти или току-що защитили доктори по история, а едновременно с това и дипломирани слависти, също успяха да дадат своя скромнен принос в работата по тази монография като съавтори на М. Й. Лешка и К. Маринов. Това са: Ян М. Волски, който днес работи в Център *Ceraneum*, и моя милост като представител на Катедрата по славянска филология на Филологическия факултет – две важни звена на Лодзкия университет.

Периодът 2015 – 2018 г. бе посветен на усилената работа по най-амбициозното начинание на споменатата група, а именно изпълнението на международния научен проект със заглавие *Българската държава през 927 – 969 г. Епохата на цар Петър I Благочестиви* (*Państwo bułgarskie w latach 927 – 969. Epoka cara Piotra I Pobożnego*), финансиран от полския Националният център за наука. Ръководител на проекта беше проф. М. Й. Лешка, а негов създател и инициатор – д-р Кирил Маринов. Като участници в него бяхме привлечени Ян М. Волски и аз. Екипът включваше също български учени от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (проф. д-р Милияна

Каймакамова, проф. д-р Георги Н. Николов, доц. д-р Ангел Николов) и от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ (доц. д-р Николай Хрисимов). За нас, двамата млади адепти на науката, участието в този проект беше свързано с първата ни работа в Университета в Лодз като специалисти и разкри пред нас перспективата да продължим изследователската си работа след придобиването на нашите докторски степени. Винаги ще бъда благодарна на професора, че ми даде тази възможност. Присъединяването ни към екипа обаче му позволи да разшири още повече спектъра на изследванията: като палеослависти, ние можехме да работим с източници (включително и с ръкописи) на старобългарски език.

По време на проекта бяха написани и отпечатани три монографии и над двадесет статии. Най-важната публикация несъмнено е колективната монография на всички членове на екипа по проекта, под редакцията на М. Й. Лешка и К. Маринов, озаглавена *Българската държава през 927 – 969 г. Епохата на цар Петър I* (The Bulgarian State in 927 – 969. The Epoch of Tsar Peter I). Публикувана през 2018 г. съвместно с Университетското издателство на Ягелонския университет, което осигури международното ѝ разпространение чрез Columbia University Press, тя и до днес остава най-обширният том от поредицата *Byzantina Lodziensia*. На близо 700 страници се разглеждат политическите и военни събития от 927 – 969 г., както и редица въпроси, свързани с географското положение на България по това време, икономиката, битата, администрацията, системата на властта, армията, официалната Църква и разпространението на богомилството на Балканите през Х в., а така също и културата в широк аспект. Отделна част от монографията представляват анализите на образа на цар Петър според средновековните извори и съвременната историография, неговият култ като светец и изворовият образ на византийско-българския мирен договор от 927 г. Съкратена версия на това изследване е публикувана на полски език в известната биографична поредица на краковското издателство Avalon през 2018 г.: Бжозовска, З. А., М. Й. Лешка, К. Маринов. *Свети Петър I, цар български (ок. 912 – 969). Мария Лакапина, царица българска (ок. 912 – 963)* (Brzozowska, Z. A., M. J. Leszka, K. Marinow. *Piotr I Święty, car bułgarski (ok. 912 – 969). Maria Lekapena, carysta bułgarska (ok. 912 – 963)*). Kraków, 2018). В съавторство с мен професорът издаде и отделна биография на съпругата на Петър, царица Мария (Ирина) Лакапина: *Мария Лакапина, императрица на българите. Не светица и не злосторница* (Maria Lekapene, Empress of the Bulgarians. Neither a Saint nor a Malefactor. Łódź, 2017), отнасяйки към българското пространство своите по-ранни концепции, съзрели в хода на изследванията му върху мястото на жените императрици във византийската политическа система.

До края на дните си проф. М. Й. Лешка остана верен както на българската тематика, така и на византоложките изследвания. Освен със споменатите по-горе въпроси, професорът се занимаваше и с редица аспекти, свързани с

предхристиянския езически период в българската история, както и с царуването на цар Самуил и неговите наследници, предшествашо края на българската държавност през 1018 г. Нещо повече, професорът старателно следеше научната литература за Византия и славянския свят, като посвещаваше много свои рецензии, публикувани в различни научни центрове по света, на издаваните по темата монографии.

През следващите години трябваше да работим заедно като част от проекта на полския Национален център за наука, ръководен от професора, върху преводите на византийски историографски текстове на (старо)църковнославянски и тяхното влияние върху историографията на южните и източните славяни през Средновековието. Сред идеите, които предстои да се осъществят в бъдеще, той особено често споменаваха една: синтетично разработване на историята на България от предхристиянския период. Той вече няма да може да реализира тези две идеи. Със сигурност – не на този свят. Може би в друг, по-добър.

Зофия А. Бжозовска
Катедра по славянска филология,
Филологически факултет, Университет в Лодз

Превод на български: Мая Иванова,
Кирило-Методиевски научен център,
Българска академия на науките

ОТЗИВИ

Библиотека „Атониада“: оригинален научен прочит на иконографската традиция

Създаването на библиотека „Атониада“ е резултат от реализацията на един значим проект на Центъра за семиотични и културни изследвания, свързан с изучаването, интерпретацията и популяризирането на християнското културно-историческо наследство. Поредицата стартира през 2015 година и към момента се състои от девет монографични издания с научен профил, посветени съответно на: „Свети Георги: великомъченик, победоносец и чудотворец“ (2015, том 1, публикуван с благословия от манастира „Зограф“), „Свети Никола: светител, спасител и чудотворец“ (2016, том 2, с благословия от манастира „Преподобни Григорий“), „Свети Иоан: Господен предтеча и кръстител“ (2016, том 3, с благословия от манастира „Дионисий“), „Света Мария Магдалина“ (2017, том 4, с благословия от манастира „Симонопетра“), „Светите апостоли Петър и Павел“ (2018, том 5, с благословия от манастира „Каракал“), „Свети Георги: иконография“ (2019, том 6, по случай юбилея на Зографския манастир), „Богородичен Акатист: слово и образ“ (2020, том 7), „Богородична иконография“ (2022, том 8), „Богородични чудотворни икони от Света гора“ (2023, том 9).

Идейно-тематичният фокус на поредицата е ясно формулиран от нейния създател проф. дфн Мирослав Дачев, а именно – да приобщава към ценностите на християнството, да изучава и съхранява културната памет и да доближава читателя до осмислянето на текстове и образи, които имат форматиращо въздействие върху колективния светоглед и идентичност. Едва ли бихме разбрали обаче реалните измерения на подобна изследователска перспектива, без да познаваме логиката на нейната предистория и оригиналния научен подход на нейния автор.

Мирослав Дачев е ректор на НАТФИЗ „Кр. Сарафов“ (2024), където е реномиран професор по семиотика на изкуството (от 2003) в катедра „Световна култура“, доктор на филологическите науки (1997), член-кореспондент на БАН по семиотика на изкуството (2021). Автор е на множество книги, статии и студии, които заслужено са му извоювали признанието на един от най-оригиналните български теоретици в сферата на семиотиката. След

публикуването на приносната му монография „Семиотика на цвета“ (1997) неговият стил се налага като своеобразен „стандарт“ за интердисциплинарни изследвания, при това в област, в която въвеждането на всеки дискурсивно нов прочит с право се счита за постижение.

През 2012 г., заедно с известния художник Андрей Янев, Мирослав Дачев създава Центъра за семиотични и културни изследвания. В продължение на повече от десетилетие Центърът представя етапите на един удивителен творчески и изследователски диалог помежду им. В основата на непрестанно протичащия обмен на идеи стоят десетките им съвместни поклоннически и изследователски експедиции до Света гора (Атон), Светите земи, манастири и църкви в Гърция, Грузия, Сърбия, Северна Македония, Черна гора, Италия, Турция, Албания, Косово, Етиопия, България и други места.

Част от този постепенно консолидиран огромен архив от изображения и изследователски наблюдения е в основата и на библиотека „Атониада“. Тематичното посвещение на „Атониада“ е резултат от поставяне на ударението именно върху Атонската духовна традиция и връзките ѝ с българската средновековна култура, поради което на коментара и репродуцирането на паметниците от Света гора е отделено приоритетно място. Всяка една от книгите излиза с благословията на Атон. Включените в отделните томове благодарности към игумените и обитателите на светогорските манастири „Ксенофонт“, „Зограф“, „Преподобни Григорий“, „Дионисий“, „Симонопетра“, „Каракал“, „Ватопед“, „Ивиرون“, „Кутлумуш“, „Пантократор“, „Дохиар“, „Свети Павел“, „Ставреникита“ и др., свидетелстват не само за размах на извършената проучвателна дейност, но и за укрепналото във времето благодарно сътрудничество от страна на атонската общност.

Написването на книгите е духовно подкрепено от Светия Синод на БПЦ, от Светата Епистасия в Карея и благословено от Негово Светейшество Неофит, Патриарх български. Далеч съм от амбицията за изчерпателност в представянето на приносите на забележителни личности и организации в дългогодишното дело по осъществяването на тази забележителна поредица, но е невъзможно да не бъде открито безкористната помощ и на г-н Иван Златинов за публикуването на библиотеката в днешния ѝ представителен вид и цялост, както и за организацията на всички атонски експедиции, както и на тези из Балканите и Светите земи.

По същностните си характеристики, всички издания от „Атониада“ принадлежат към категорията на комплексните трудове и изграждат принципни постановки в крайно разнородната и понякога трудно дефинируема област на иконографските изследвания. Без да имам възможността да аргументирам тук изцяло новаторския според мен характер на разглежданите книги, които структурно и в общите си подходи следват единната архитектурника на библиотеката, ще отбележа само някои особено съществени техни достойнства.

Първите пет тома от поредицата тематично акцентират върху връзката между канонични текстове и апокрифи и върху анализите на поклоннически

пътеписи. Шестият том диалогизира с едно изследване върху средновековните текстове върху свети Георги, въз основа на което проследява формирането и развитието на иконографските програми, посветени на светеца. В следващите токове преобладава иконографската проблематика.

Така поставеният кръг от въпроси се разполага в пограничната територия между изкуствознание, богословие, социология на изкуството и други фактори от различен порядък, като в анализите определено преобладава научният инструментариум на семиотиката на културата. Подобен изследователски хоризонт изисква ерудиция и интерпретативна изобретателност, очевидно присъщи на оригиналния стил на Мирослав Дачев, автор на изследователския текст, фотографиите, бележките и показалците във всеки отделен том, както и на концепцията за самата поредица „Атониада“. Сам по себе си монографичният тип на книгите, при това в надграждаща се последователност, внушава още по-голям респект във време, когато в българската хуманистика определено преобладават проучванията с частен характер.

Всички книги на „Атониада“ съдържат изследователска и самостоятелно обособена албумна част с високо качество на репродуцираните фотографии (икони, стенописи, миниатюри, гравюри, барелефи, мощи и т.н.). Основна ценност на текстовете е именно фактът, че въвеждат в една ясно структурирана координатна система разнородната проблематика с исторически и теоретичен характер, подкрепена от богат изворов материал.

В центъра на този модел е поставен същинският „модус вивенди“ на изследователската дейност на М. Дачев – темата за възможните кодификации между вербалното и визуалното. Тяхното проследяване изисква по дефиниция широк, контекстуален поглед в областта на литературата, историята, музиката, културните и социални аспекти на времето, които идентифицират специфичното мислене на автора като оригинално явление в културното пространство.

С неспирна интелектуална провокативност той променя подвижната си „камера“ за наблюдение, свободно артикулира с методите на семиотиката, изкуствознанието и богословието, използва възможностите на формалния, иконографския и иконологичния анализ. При опит за обща оценка на приносите на поредицата бих посочила диалогичното засичане между слово и изображение в контекста на теорията на речевите актове, адаптирани към светогорската тематика. Особено красноречиви в това отношение са „Богородичен Акатист: слово и образ“ (2020, том 7) и „Богородична иконография“ (2022, том 8), в които иконографските типове са пречупени през теорията за интенционалните състояния на Джон Сърл. В книгата „Богородични чудотворни икони от Света гора“ (2023, том 9) за първи път чудотворните икони на Атон се разглеждат не според преданията и принадлежността им към даден манастир, а според семиотизиранияте парадигми на гласа, името, мястото и времето и в този смисъл за пръв път се предлага изцяло семиотичен подход в техния прочит и изследване.

Като всяко сериозно и обобщаващо проучване, текстовете създават хипотези, като проследяват в релация и по видове отделните иконографски решения на светите образи. Като цяло, библиотеката отбелязва развитието на една различна и перспективна стратегия за изучаването на популярен материал, пренесен обаче в нова изследователска плоскост. Вярвам, че читателят ще бъде спечелен от модерния и научнопродуктивен, бих го нарекла „автодиалогичен“ стил на автора, който, освен всичко друго, умее да пише леко и увлекателно върху твърде сложната проблематика, ценен талант дори за филолог¹.

Убедено мога да твърдя, че повечето от книгите в поредицата представляват единствен, и то мащабен опит да се систематизира и изследва пълната иконография на разглежданите свети образи, при това синхронно в контекста на християнската идеология и на историко-културния им фон. Само това обстоятелство е напълно достатъчно, за да превърне библиотеката във важен факт за специализираната литература, а появата на всеки нов том – в събитие на книжния пазар. Това обаче не е единственото достойнство на монографиите.

Използваният изобразителен материал, включен в албумната част на книгите, се явява приносен елемент сам по себе си. Всички фотографии в настоящата поредица са дело на автора Мирослав Дачев. За неизкушения наблюдател същинският подвиг при документирането на паметници от манастирите на Света гора и от Източна Европа вероятно остава „зад кадър“. Осъществяването на подобно заснемане обаче, при това в непознат до момента обем, е възможно само при осигуряване на крайно добронамереното сътрудничество на монашеските общности и се извършва най-често в аскетични условия, далеч от оптималните за конкретната ситуация и цели. В ограничаващото действие на тези фактори изобразителният материал поразява сетивата с умелия подбор на разнообразни панорами, редки и непознати изображения, сцени и гледни точки. Поразява и с техническия професионализъм, с остротата и качеството на фотографското изображение и в този смисъл има самостоятелно значение.

За популярността и престижа на библиотека „Антонида“ допринася и триезичността на книгите, чиито текстове са отпечатани паралелно на български и английски език, с предговор на гръцки език, което улеснява разпространението им на Атон.

Можем да добавим, че с естетиката на класическия си дизайн, с оригиналното решение на кориците, с луксозната хартия и печат, корпулентната библиотека се нарежда сред елитарните издания в книжните колекции. Днес тя е част от сбирките на всички големи библиотеки в България, на универси-

¹ В този контекст е интересно да се отбележи, че поради значимостта на темите в поредицата и други лични съображения М. Дачев изрично настоява името му да присъства само в издателското каре, което има своите библиографски последствия и книгите често битуват като безименни.

тетски библиотеки по света, както и от книжния фонд на манастирите в Света гора, като присъства в колекциите на всички атонски манастири, на голяма част от скитовете и келиите на полуострова. Присъства и във Ватиканската библиотека, както и в библиотеките на Латеранския и Грегорианския университет към Ватикана.

По време на писането и издаването на поредица „Атониада“ Мирослав Дачев и художникът Андрей Янев представят под формата на изложби успореден проект „Атон в рисунки и фотографии“ (2012 – 2024), последната от които бе проведена в Латеранския университет във Ватикана (май, 2024). През 2022 г. под същото име бе публикувано и юбилейно издание на изложбите, в което са включени над 150 произведения на двете изкуства, създадени от авторите по време на многобройните им експедиции до Света гора. В този своеобразен „пътеводител“ на едно споделено духовно пътуване се срещаме с една друга страна на Мирослав Дачев – този път като творец фотограф. Не по-малко разпознаваемият в света на изкуството Андрей Янев често е определен от критиката като „майстор на мистицизма в православието“. Темата за Атон, за емоционалната рефлексия от срещата със светата обител, е основна и за двамата автори, които успешно я извеждат на различно изследователско и творческо равнище. И независимо че всеки използва специфичен език – своя собствен, между тях има и немалко контактни точки. Изображенията неусетно потапят читателя в част от „голямото време“, „времето на преживяванията“, далеч от ежедневието. Време, което тук се измерва с мащаба на драматични или странно притихнали пейзажи, на потопени в имажинерно съзерцание свети места, на вдъхновени личности и символични образи, запечатани в паметта на рисунки и фотографии. Образи от извечното битие на един духовен свят, възможен единствено през погледа на художник. Авторите предават своята версия за извечни истории, припомнят екзистенциални послания, чертаят пред нас универсална проекция за силата на вярата и на надеждата.

До 2028 г. се очаква завършването на библиотека „Атониада“ до пълния ѝ обем с отпечатването на 10 том „Богородични празници“, на два тома, посветени на Иисус Христос (иконография на Спасителя и „Страстите Христови“), и на други два тома, свързани с иконографията на светите архангели и с темата „Апокалипсис“. Във времева перспектива Мирослав Дачев предвижда публикуването на два отделни тома само със стенописи и икони от Света гора. През следващата година предстои изложба във Византийския музей в Атина, а по-късно и в други европейски столици. Подобни инициативи несъмнено притежават популяризаторски характер, но и спомагат за изграждането на един по-цялостен образ за Света гора и изобщо за православието в „настояще време“.

Бойка Донева
Национална художествена академия

Явор Милтенев. Преславските лексикални маркери. София: Авалон пблшиинг, 2024, 232 с. ISBN 978-954-9704-47-1.

„Преславските лексикални маркери“ е последната книга на рано напусналия ни палеославист и филолог проф. д-р Явор Милтенев (1978 – 2023). В нея са обединени публикувани¹ и нови материали от дългогодишните занимания на автора с лексиката на произведения и преводи, възникнали през Златния век на българската книжнина.

Изследването се обръща към един въпрос, занимаващ славистичната наука от десетилетия – надеждното установяване на лексика, характерна за преславските книжовници, и използването ѝ като датиращ и локализиращ критерий. Тази проблематика първоначално е разглеждана в науката в контекста на т.нар. „преславска редакция на библиейските книги“, при което с течение на времето учените² установяват десетки двойки синонимни разночетения, от които единият член от двойката е бил характерен за част от ръкописната традиция на Евангелието, Апостола, Осмокнижието, Псалтира, както и за други произведения със сигурен преславски произход, и тези синоними са определяни в множество изследвания като „преславизми“.

В първата глава („Опит за въведение“, с. 7–37) Милтенев задава теоретичната рамка на разглеждания въпрос, като последователно коментира всяка една от трите думи в заглавието на книгата. Преди всичко обръща внимание на понятието „преславски“, като подчертава, че във филологически-

¹ Вж. Преславските лексикални маркери. 1. Опит за въведение. – В: *Palaeobulgarica*, 44, 2020, 2, 54–79; Съвпадащи лексикални решения в преписи на Осмокнижието и на Тълковните пророчески книги. – В: *Sub specie aeternitatis*. Сборник научных статей к 60-летию Вадима Борисовича Крысько. Москва, 2021, 403–415; Лексиката в хомилетичните текстове на Константин Преславски в „преславски“ контекст. – В: *Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX – XIII в.)*. Филологически и интердисциплинарни ракурси. Доклади от Международната научна конференция в София 25 – 27 април 2023 г. Под редакцията на Лора Тасева, Ахим Рабус, Иван П. Петров (*Studia Balcanica* 37). София, 2024, 181–214.

² Сред основополагащите изследвания в това отношение са напр. **Jagić, V.** Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin, 1913; **Добрев, Ив.** Гръцките думи в Супрасълския сборник и втората редакция на старобългарските богослужбени книги. – В: *Български език*, 28, 1978, 2, 89–98; **Славова, Т.** Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. – В: *Кирило-Методиевски студии*. Кн. 6. София, 1989, 15–129; **Христова-Шомова, И.** Служебният апостол в славянската ръкописна традиция. 1. София, 2004, наред с много други.

те изследвания то не би трябвало да се възприема буквално и да се отнася конкретно само към втората столица на Първата българска държава Преслав. „Преславски“ не е преславски, а има по-широк географски обхват, тъй като съществуват богати археологически и епиграфски данни за книжовна дейност и грамотност извън столицата. В това отношение по-нататък в книгата авторът разширява понятието „преславски лексикални маркери“ още повече, като уточнява, че то не бива да се възприема изцяло и „като термин от лингвистичната география“, а като „означение за принадлежност към кръг текстове“ (с. 138). Във въвеждащата глава се поставя на обсъждане и друг широко употребяван термин в славистичната наука – „преславска редакция“. Проблематизира се както многозначността на думата „редакция“ в палеославистиката, така и несъответстващата на действителността представа за целенасочена, организирана, последователна и всеобхватна замяна на голям лексикален масив. Всъщност данните показват, че замяната е спорадична, неравномерна в различните преводи и отделните им преписи и обхваща различен брой и състав думи, които на свой ред често съжителстват със своите „непреславски“ синоними. Накратко, това явление се отличава със своята вариативност и несистемност. Ето защо Милтенов подчертава, че се фокусира върху „наличното реално“ – „въвежданите от източнобългарските книжовници идентични в различните текстове синонимни замени и средства, които имат характер на маркери поради разпространението си в ограничен кръг произведения или техни преписи“ (с. 19). Въпреки че синонимна вариативност се открива в преводите и произведенията на един и същ преводач, в съчиненията от една епоха, от един преводачески кръг и т.н., несъмнено е повтарящото се в източнобългарските текстове от IX – X в. предпочитане на едни и същи лексеми, както и на „синонимни двойки, при които единият член е неутрален, а другият – маркиран“ (с. 25).

Силен акцент в книгата се поставя върху методологията за определянето на отделни лексеми като преславски маркери. Не всеки „преславизъм“ има маркираща функция, но с помощта на надеждни гръцки съответствия, критично използване на речниците и допълването им с данни от други издания, словници и индекси трябва да се отделят онези думи, които са „характерни единствено за източнобългарските преводни и оригинални съчинения“, редките и уникалните лексеми (с. 30–31). По този начин определянето на маркиращите лексеми върви ръка за ръка с определянето на кръга от текстове, за които те са характерни.

Втора глава („Изследване на извадка от езиковия материал“, с. 38–126) – най-обемна и подходяща за справочни цели – прилага на практика изведените преди това методологически принципи. Тук авторът дава още една дефиниция на преславските маркери – „това е лексика, която *съвпада*, и това е лексика, която *изчезва*“ (курс. авт., с. 38). От една страна, тези лексеми са общи за определен кръг старобългарски произведения (т.е. съвпадат), а

от друга страна, в по-късни преписи те целенасочено са отстранявани или избягвани (т.е. изчезват). Въпреки някои изключения, това е водещият принцип, по който в следващите над 80 страници са открити общо 133 лексеми. Този списък не е краен, а е до голяма степен отворен, като събира и разглежда „представителна част от интересувания ни лексикален масив“ (с. 40).

На всяка от лексемите е посветена отделна статия с информация за разпространението ѝ, основополагаща библиография за изданията, речниците и изследванията на съответните паметници и произведения, а в някои случаи има и допълнителни сведения за значението, произхода, конкурентните синоними и гръцките съответствия на коментираните думи. Материалът, който не е хомогенен, е организиран в три групи. В първата са включени само някои от най-типичните лексеми, посочвани в предишни изследвания като синонимни варианти, характерни за преславските книжовници. С изчерпателни данни за това в кои съчинения се срещат, са представени добре известни преславизми като: *алкати*, *дѣла*, *послоуѣ*, *пронѣривѣ*, *страна*, *ѣригѣ* и др. За тях Милтенев уточнява, че традиционното им възприемане като „маркирани членове от синонимна двойка е плодотворно за изследването на отношенията между *текст* и *негова редактирана версия*“, но може да е подвеждащо при „съпоставка между *два различни текста* или *два превода* на едно и също съчинение“ (с. 53–54). Втората група включва лексеми, които не се възприемат като част от двойка синоними, но имат широко разпространение в същия кръг съчинения. Тук присъстват *вѣхъ*/*вѣшинѣ*, *добра дѣтѣль*, *залагѣти*, *кѣзнѣ*, *ласкрѣдѣ*, *напѣда*, *небонѣ*, *непѣцевати*, *поимѣ*, *порода*, *срѣдобола*, *старѣшина*, *тризна*, *хлѣвина*, *чиститель* и др. Към тях са добавени и думи, които имат по-ограничена употреба, но не може да се определят като редки, напр.: *вѣшаштѣи*, *вѣзвѣтѣ*, *женѣма*, *зѣрокѣ*, *капѣ*, *колимѣгѣ*, *крѣзѣи*, *нарѣкѣ*, *облашѣ*, *самѣзѣи*, *сокаѣи*, *чѣванѣзѣи*, *ѣзѣно* и др. Редките думи (засвидетелствани в пет и по-малко текста) са отделени в третата група, която също не е изчерпателна, напр.: *грѣстоѣ*, *дѣалѣма*, *дохѣторѣ*, *изѣкрѣ*, *иноѣ* ‘сам, единствен’, *исклѣсмѣ*, *коуригѣ*, *лѣлоѣа*, *некошѣнѣ*, *покроутѣрѣ*, *сѣсѣгѣ*, *сѣагѣ*, *чѣготѣ*, *чѣпагѣ* и др. Общото между лексемите в тези три групи е, че независимо дали са широко разпространени, или са запазени в изолирани употреби, те съвпадат за определен кръг старобългарски съчинения и престават да се употребяват по-късно. Ядрото на тези произведения, възникнали между края на IX и XI в. и с доказано преславски произход, са напр.: Шестоднев и Богословие в превод на Йоан Екзарх, Симеоновият сборник, някои старозаветни библейски книги с тълкувания, сборниците със съчинения на Ефрем Сирин, Григорий Богослов, Методий Олимпийски, Йоан Златоуст, Лествицата на Йоан Синайски, Диалозите на Псевдо-Кесарий и редица други.

В изводите от тази важна в съдържателно и методологическо отношение глава Милтенев отново откроява функцията на тези маркирани лексеми – да установят „дали и доколко даден текст се присъединява, или не към определено културно пространство, сфера на влияние, излъчване на традиция,

дали принадлежи, или не към един или друг кръг текстове“ (с. 124). Тук той прецизира още веднъж своята дефиниция на „преславските лексикални маркери като изоглоси на картата на текстовете, а не на картата на диалектите и езиците“ (пак там).

Третата глава („Особен случай: лексеми, типични за ранен кръг паметници, срещащи се в съвременните диалекти“, с. 127–139) е един интересен експеримент, полагащ някои от изследваните думи именно на географската карта. Думи като *бѣлзѣоугъ*, *гъжа*, *дразга*, *засовъ*, *коштѣна*, *латъка*, *онъсица*, *подъвои*, *стволие*, *тевиѣ*, *търмъ*, *штоудъ* и др., освен в ранни източнобългарски текстове, се откриват и в съвременни български диалекти. С това се илюстрират два факта – първо, някои от преславските маркери може би изчезват от средновековните писмени паметници, но не изчезват от езика, и второ, в много случаи те са запазени в западни и югозападни говори, т.е. далеч от географското понятие „Преслав“. Ето защо е много трудно и несигурно (при многобройните миграции на населението, неколкотократно прекъсване на книжовната традиция и недостатъчните данни) съвременните диалекти да се използват за датиране и локализиране на средновековни съчинения.

Четвърта глава („Два примера за прилагане на изработената методология“, с. 140–187) е организирана около конкретни групи произведения и съдържа две вече публикувани изследвания на автора (вж. бел. 1 по-горе). Първо старобългарският превод на старозаветните пророчески книги с тълкувания е съпоставен с чети-превода на Осмокнижието – текстове, които имат независимо разпространение в средновековната ръкописна традиция. С помощта на речници и по-ранни изследвания са установени лексикални съвпадения, които позволяват да се предположи общ „преславски“ произход на двата превода. Сред споделените между двете групи текстове лексеми са напр.: *женима*, *зарокъ*, *капъ*, *колимогъ*, *напѣда*, *подъвои*, *рожањъць*, *самъѣни* и др., а някои думи са редки и общи почти само за тези преводи напр.: *воѣналица*, *засовъ*, *кроупа*, *латъка*, *притъкъ*, *пжъ* и др. На второ място е разгледана лексиката в хомилетичните текстове на Константин Преславски в „преславски“ контекст, като са открити конкретно думите, които по-горе вече са дефинирани като „маркери“, напр.: *бъшиѣ*, *бъшашти*, *дѣла*, *колимогъ*, *коурѣлъкъ*, *напѣда*, *поимъ*, *порода*, *цѣшта* и т.н. Поради структурата на книгата и подбора на материалите в нея неминуемо част от лексикалните описания се повтарят. Извеждането на преден план на част от коментираните лексеми с акцент върху определено произведение или автор обаче нагледно показва как този богат материал може да се използва и допълва в по-нататъшни палеославистични проучвания. От една страна, разработената методология показва, че самото изброяване на списъци от „преславизми“ не е достатъчно, а то трябва да бъде подкрепено от убедителни данни за тяхната дистрибуция и маркираност. От друга страна, изчерпателното описание на представените думи позволява бъдещи подобни списъци да се позовават на вече свършената работа от Я. Милтенов.

Книгата няма едно обобщаващо заключение, но в тази роля могат да влязат заключителните параграфи към всяка една от главите и особено тези към втора глава („Изводи“, с. 122–126). Съпътстващите служебни дялове също са изключително полезни за бъдещи занимания с тази тема. Освен 20 страници библиография с най-същественото от областта на историческата лексикология и продукцията на старобългарските книжовници, в удобен схематичен вид, като каталог на преславската книжнина, са представени споменатите в книгата преводни и оригинални съчинения. Накрая има индекс на 239 думи и съчетания, които са включени по един или друг начин в изследването.

В книгата „Преславските лексикални маркери“ тезите на Явор Милтенов са формулирани ясно, изразени са многократно с различни думи и с уточняващи формулировки и са подкрепени убедително както с аргументи, така и с конкретни примери. Авторът влиза в диалог не само с предхождащите го изследователи, но и със самия себе си, като понякога поставя под съмнение собствените си твърдения и търси обективни отговори на възникващите въпроси. Освен методологическо помагало и лексикален справочник, книгата е продължител на един дълъг научен диалог, провокирайки нови реакции в научната общност. В този продължаващ диалог гласът на автора е неговата богата научна продукция, която ни е завещал.

Анета Димитрова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Архивите говорят. 73. Епистоларното наследство на Павел Дуванлията (Гайдаджийски), католически епископ на Никопол. Превод от италиански на текстове, публикувани в изданието *Lettere dai confini d'Europa 1776 – 1813. A cura di r. Paolo Cortesi. cp. Belene, 2022. Съставители: Н. П. Паоло Кортези, проф. Красимир Станчев, доц. Радослав Спасов. Научна редакция: проф. Красимир Станчев, доц. Радослав Спасов. Превод, предговор и коментар проф. Красимир Станчев. София: Държавна агенция Архиви, 2024, 195 с. ISBN 978-619-7070-28-6.*

Публикуваният тази година том 73 на поредицата „Архивите говорят“ на ДА „Архиви“ обогати историята на българите през последната четвърт на XVIII и началото на XIX век с още един недобре познат досега извор. Изданието представя епистоларното наследство на Павел Дуванлията, католически епископ на Никопол през важен период, когато Османската империя води войни с Австрийската и Руската империя, бори се с вътрешен сепаратизъм и междусобици, залята е от разбойничество и епидемии, а усеща и първите трусове от значимите промени в Европа в резултат на Френската революция и похода на Наполеон I на континента. То показва още една различна от познатите гледни точки към така нареченото от Вера Мутафчиева „кърджалийско време“, а позицията, която заема авторът на документите в йерархията на католическото духовенство, открива възможност за паралели с другия голям автор от първо лице за тази епоха, православния му колега епископ Софроний Врачански. Така сравненията между двамата видни представители на малобройния български образован елит вече могат да се правят не само между книжовното им дело, не само между усилията им да творят на говорим български език, а и между поведението им в тези трудни времена и отношението им към селското им и слабообразовано паство.

Включените в тома документи са част от корпуса *Lettere dai confini d'Europa 1776 – 1813*. („Писма от границите на Европа 1776 – 1813“) на Н. П. Паоло Кортези, който има две последователни издания – от 2017 и от 2022 г. (Cortesi, P. *Lettere dai confine d'Europa. I primi Missionari Passionisti in Bulgaria e Valacchia durante d'episcopato di mons. Pavel Dovanlia (1781 – 1804)*. Belene, 2017; 2 ed. Belene, 2022, 602 pp). Българският превод и научният коментар на избраните от там 68 документа, които следват изданието от 2022 г., дължим на преводаческите усилия на проф. Красимир Станчев, който не само добре познава католическата традиция сред българите през XVII – XVIII в., но е автор и на някои от предходните и сравнително редки български изследвания за Павел Дуванлията. Това са най-вече писма, релации до префекта на Propaganda fide, пастирски послания и др., излезли изпод перото на Дуванлията само през периода, в който той заема никополската

епископска катедра, 2 други документа, писани от апостолическия нунций във Виена, засягащи неговото желание да се оттегли от заемания пост по здравословни причини, както и 7 текста, от които научаваме подробности за смъртта му и за тържествената церемония по погребението му в Букурещ.

Тези извори са, на първо място, важно градиво за биографията на този слабо познат прелат българин и дават възможност да се уточнят факти и подробности от личното му битие. Писмата и релациите освен това ни доближават до личността на епископ Павел Дуванлията – малко свит и сдържан, но твърд в отстояваните принципи, познаващ и обичащ паството си духовник, който се опитва да приближи до него и да подпомогне в трудната им задача и подчинените му йерархично мисионери, които пристигат да проповядват в непозната и враждебна към тях среда – и от страна на властите, и от страна на доминиращото православно население. Един проповедник, който държи да се акцентира върху практичното и всекидневните грижи и да се подхожда бавно и деликатно, „защото се налага да работим с хора невежи, корави, възпитани грубо“, „но достойни за всякакво съчувствие и много блага добронамерена помощ“ (с. 69), хора, към които следва да се подхожда „не с дълги и формални проповеди, а със задушевени разговори, подходящи за стомаха на грубоватия народ, който гледа по-скоро кои ръце му дават [хляба], отколкото какви думи го правят по-вкусен“ (с. 113). Духовник, който освен това много добре си дава сметка, че в сложното обкръжение, в което работи, трябва да действа с голяма дипломатичност и в никакъв случай и по никакъв повод да не привлича излишно вниманието на властите.

Документите свидетелстват както за живота и за проблемите на българите католици в „изтерзания“ по думите на епископ Павел Дуванлията негов диоцез, така и за трудностите, пред които се изправят проповядващите там католически мисионери. Те рисуват една тъжна картина, в която духовните лица и вярващите са принудени да славят всевишния в обори поради липса на църковни сгради (нещо като църковна сграда има само в с. Ореш), липсва им богослужебна утвар, непрестанно са обект на заплахи от заобикалящите ги, страдат от глад и болести, крият се в пещери и храсталаци от нападащите ги кърджалийски банди, а набезите на последните често ги лишават от живот или ги принуждават да бягат отвъд река Дунав. Те ни показват едно селско население, което едва свързва двата края, и дори в случаите, когато се занимава с търговия (например в Русе), играе дребна посредническа роля и не е достатъчно заможно, за да поддържа собствен свещеник. Представяйки отделни казуси, документите хвърлят светлина и върху брачните и родствени отношения – женитби, разводи, имуществени спорове между родственици, сключването на бракове било с православни, било с мюсюлмани (става дума за момичета), продължаващата традиция на курбаните, която мисионерите се опитват деликатно да прекратят, отношенията между млади и по-възрастни и пр.

Писмата и релациите на монсеньор Дуванлията са значим източник и за социалното положение, за административния статут, за правомощията и за йерархията на католическото духовенство в Османската империя. Изключително интересни са в тази връзка многократните негови коментари за целесъобразността мисионерите и самият епископ да не са османски поданици, а да упражняват активността си на базата на фермани, които им осигуряват по-голяма протекция, но и по-голяма независимост от местните и от централните власти.

Документите са преведени с респект към оригиналния текст, без да се прибегва до излишно архаизиране, тъй като, както пояснява проф. Станчев, не само епископ Павел Дуванлията перфектно владее италиански език, но и италианският език от онова време, използван в официалната кореспонденция, не е твърде отдалечен от съвременния език и в този смисъл привеждането им към някаква несъществуваща новобългарска книжовна норма от XVIII в. само би усложнило четенето им. Всички непознати за българския читател личности и места, споменати в текста са обяснени в бележки под линия. Други специфични за католическото богослужение и практики термини и названия, които се повтарят често в документите, са изведени в терминологичен глосарий в края на изданието. Изключително ценен за изследователите е и списъкът на католически мисионери в Никополския диоцез по време на епископството на Павел Дуванлията, в който проф. Станчев е обобщил досегашните му знания за тях.

Безспорен принос не само за изданието, но и по-общо за проучванията на българите католици и конкретно на личността на епископ Павел Дуванлията е предговорът на тома. В него проф. Станчев представя автора на документите, като обобщава всичко известно досега за него, а на места ревизира и предходни свои твърдения за Дуванлията.

Да се надяваме, че този прекрасен том ще бъде допълнен в бъдеще и с превода на останалите документи, включени от Н. П. Паоло Кортези в корпуса „Писма от границите на Европа“, и че издаването му като отделна книга ще продължи добрата традиция на публикуване на извори за българите католици.

Кети Мирчева
независим изследовател

Сирма Данова. Какъв ни е Паисий? Християнство и национализъм в културната биография на „История славянобългарска“. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2024. 244 с. ISBN 978-619-7433-96-8.

Краткият житейски път на Сирма Данова (1984 – 2023) не стигна за пълното разгръщане на нейния научен потенциал и за цялостното осъществяване на смелите ѝ идеи. Той прекъсна на крачка от завършването на хабилитационния ѝ труд, върху който тя работеше през последните си години със забележителна отдаденост и енергия, независимо от влошаването на здравословното ѝ състояние.

Чрез събирането на публикациите и наличните в архива на авторката файлове издаването на този труд е осъществено по-малко от година след смъртта ѝ благодарение на усилията на редакторката и съставителката Надежда Стоянова. Макар и недовършена напълно, монографията на Сирма Данова „Какъв ни е Паисий? Християнство и национализъм в културната биография на „История славянобългарска“ може да бъде реконструирана концептуално чрез добавените приложения, които включват проектосъдържание, конспект на една от главите, бележки и записки от упражнения, предоставени от студенти. Вглеждането в написаните и планираните страници показва различен от традиционните изследвания върху Паисий подход, съсредоточен върху идеологическите превратности, които неговата История преживява, разполовена между „христологичните“ си податки и националистическите (зло)употреби. В по-широк смисъл книгата на Сирма Данова е изследване за динамиката на българския национализъм в широк времеви диапазон – от късноренесансовия му и следосвобожденски период, през десния „митонационализъм“ между двете световни войни до насложените комунистически идеи в национализма след 60-те години на XX в. Историята на Паисий (или „секуляризираната“ ѝ версия „Царственик“) бележи разгръщането му, превръщайки се в символ на неговите възходи и кризи.

В методологическо отношение монографията залага на интердисциплинарното съчетаване на литературна история, текстология, рефлексивна историография (с която означавам оценката на написаното върху Паисиевата книга), културни изследвания и изследвания на национализма, като в отделните си глави се опира и на други подходи, сред които история на понятията, изследването на случаи и др. В нея е проследимо движение от т.нар. близко четене (на преписите и преправките на Паисиевото съчинение, на съдържателните и текстологичните му особености и по-късните преводи на отделни понятия от него) до излизането от полето на текста (чрез вглеждането във филма (1963) и в операта (1959) за Паисий) и представянето на политическите и социалните процеси, в които „История славянобългарска“ се озовава.

За осъществяването на този подход е използван широк набор от материали: историографски наративи, художествени произведения, философски съчинения, богослужебни текстове, архиви, писма, политически документи, сценарии, либрето, аудиозаписи, интервюта, игрални и документални филми и др. Разнообразието от източници допринася за по-цялостното разбиране на „културната биография“ на Паисий и неговия претоварен от интерпретации и идеологически употреби текст.

Следвайки (проекто)съдържанието на монографията, ще се спра на отделните ѝ глави, които в хронологическа последователност показват институционализирането на „История славянобългарска“ и вклиняването ѝ в официалните националистически контексти. Книгата е обърната изключително към „държавната утилизация“ на образа на Паисий, към това как той фигурира в „големия“ исторически разказ без да се занимава специално с популярните му осмисляния, вероятно водена от разбирането, че през разглежданите периоди (основно междувоенен и социалистически) дори развлекателната сфера е до голяма степен държавно регулирана.

Преди да стигне до тези времеви периоди обаче книгата на Сирма Данова започва с „началата“, както се вижда от заглавието на първата глава („Българското възраждане: жанрове на началото. Защо История?“). Встъпителната ѝ част, замислена като преглед на основните интерпретативни подходи към Паисиевия текст, остава ненаписана, но според приложения конспект, изпратен до студентите, на които авторката е преподавала, тези подходи са най-общо три: националистически, контранационалистически и христологичен.

Първият представлява доминиращата рецептивна нагласа, която е устойчива и във времето на държавното следосвобожденско строителство, и през 30-те години на XX в. (т.нар. Ново възраждане), и през периода на социализма, а и в посткомунистически условия, когато инерционните импулси надделяват над ревизиите. Този традиционен и най-продължителен прочит на Историята на свой ред се разгръща в няколко версии – културноисторическа (включваща автори от Марин Дринов, през Боян Пенев до Николай Генчев), литературна (най-типичен пример е Иван Вазов, с когото според замисъла – за съжаление, неосъществен – е трябвало да започне втората глава на монографията) и филологическа (съсредоточена в новобългарските преводи на съчинението и изследванията на езика на Паисий, изтъкващи неговото новаторство и в повечето случаи не лишени от патриотичен елемент).

Контранационалистическите или демитологизиращите подходи към „История славянобългарска“ са характерни за малка част от изследванията през последните тридесет години. Те проблематизират осмислянето на текста като „начало“ на българските национални процеси. Най-пълнен израз те получават в статиите на Владимир Трендафилов и Инна Пелева от 90-те години на XX в., виждащи в Паисий „не конструктор, а конструкт на Възраждането“ (Трендафилов 1996), а в неговото съчинение – рецептивна не-

осъщественост и недостатъчна публичност в собственото му време (Пелева 1999). Към подходите, не толкова „контра“, а по-скоро неутрални спрямо националистическата перспектива, авторката причислява и някои по-ранни концепции на Артуро Кроня и Рикардо Пикио; тук фигурира и подробният филологически анализ на определени понятия от преводите на Историята на новобългарски език, осъществен от Албена Хранова (вж. Cronia 1940, Пикио 1993, Хранова 2011).

Третият подход към Паисиевото съчинение е определен като „христологичен“, т.е. обърнат към „контекста на светостта“ (Данова 2004: 235). За негова илюстрация е посочен преводът на „История славянобългарска“ от Димитър Пеев, който е преиздаден на няколко пъти (вж. напр. Паисий 2017). Според Сирма Данова изданията на Зографската чернова с този превод са дистанцирани „от националистическите ѝ версии“, тъй като подходът им е „подчертано филологически и като такъв той демонстрира отказ от идеологическа обремененост“ (Данова 2024: 235). За „христологичната“ уплътненост допринася предисловието на иеродякон Атанасий (библиотекар в манастира Зограф), който разглежда текста на Паисий като модерен, но независимо от това не го откъсва от религиозните му значения.

След намерението си да очертае подходите към „История славянобългарска“ (които систематизирах според конспекта, поместен в приложение) Сирма Данова продължава – все във същата първа глава – с поглед върху „произхода и същността“ на книгата „Царственик“ (1844). Възприемана на популярно ниво като единотъждна с „История славянобългарска“, като нейно първо печатно издание – по своите съдържателни особености книгата на Христати Павлович е различен текст, възхождащ към т.нар. Рилска преправка от ученика на Спиридон Габровски – монаха Паисий Николаев Рилски. И тъкмо този текст, а не „История славянобългарска“, „по някаква историческа закономерност“ се превръща в „представителен национален наратив за българите от XIX в.“ (Данова 2024: 13). Търсейки отговор на въпроса защо „Царственик“ е предпочетеното историческо четиво през Възраждането, авторката изтъква следните причини: освен с по-съвременния език, различния разказ за Кирил и Методий, интегрираната илирийска идея и радикализирания образ на „турските поробители“, той се отличава и с по-секуляризирана визия за българската история в сравнение със съчинението на Паисий. А с акцента си върху владетелите и държавническото начало „има потенциала да генерира политическа сфера“ (Данова 2024: 22), което за времето си е знак за модерност.

Ако през възрожденския период, доминиран от книгата „Царственик“, Паисий изглежда до голяма степен отсъстващ, то след Освобождението ситуацията се променя. Тогава започва засиленото държавно строителство, което включва и конструирането на национален героичен пантеон, в който фигурата на „монаха тъмен“ заема ключово място. Неслучайно втората глава на

монографията, назована „Утвърждаване на символа“, е замислена с въстъпителна част, посветена на Иван-Вазовите усилия за институционализирането на Паисий в изграждания „голям“ исторически разказ. Включването на „История славянобългарска“ в него става и чрез средствата на художествената литература („Епопея на забравените“, „Песни за Македония“ и др.), която канонизира съчинението като „най-първата искра в народната свая“.

Останала като нереализиран замисъл, тази част е последвана от прецизен текстологичен анализ на употребите на думата „вина“ в Паисиевия ръкопис и в по-късните му преводи. Авторката допуска, че Паисий използва думата „вина“ некодифицирано (поради липсата на нормиран книжовен език), като синоним на „грях“, но и в значението на „липса на грижа“, „безхаберие“, а в някои случаи и като „причина с неблагоприятни последици“. В режима на това свободно редуване Сирма Данова все пак забелязва известна закономерност: отнесена към отделна личност, думата „вина“ има най-вече християнски смисъл на грях пред Бога, а с насочването си към общността тя придобива морално-правни конотации. Забележително е как последвалите преписи и преводи на Историята – тъкмо във връзка с референцията на думата към „народа“ – се опитват да неутрализират и смекчат нейното значение, да скрият агентите на „вината“ („българите“), а в най-драстичния случай – да я припишат на гърците. Не е изненадващо, че този случай на оневиняване на „народа“ е от междувоенния период – време на засилен национализъм и предефиниране на националния идеал.

Следващата подглава на монографията – „Паисий и десният митонационализъм между двете световни войни. Списание „Отец Паисий“ – вижда в тогавашното избуяване на националистически организации, включително и крайно десни, симптомите на криза (което дава основание на някои изследователи да говорят не за „разцвет“, а за „криза на национализма“ (вж. напр. Тодорова 2013) особено в сравнение със следосвобожденския държавно-строителен период). Чрез вглеждане в текстове на ключови интелектуалци от междувоенните години (Борис Йоцов, Спиридон Казанджиев) се представят тогавашните рефлексии за измеренията на кризата, усетена чрез множество липси: „на надеждна връзка между държава и интелигенция“, на „личности водачи“, „на символи, гарантиращи интегритета на нацията“ (Данова 2024: 47 – 48). От фигурата на Паисий се очаква да компенсира тези липси, затова и той се превръща в една от емблемите на междувоенния „митонационализъм“ – понятие, с което Сирма Данова означава „взаимопроникването и напреженията между културна памет и колективна памет, основани на често съревноваещи се символи и форми на благоговение пред родното, които целят да посочат изход от кризата, респ. перспектива за пълноценен и смислен общностен живот“ (Данова 2024: 50 – 51). Подробно се разглежда идеологическата платформа на основания Всебългарски съюз „Отец Паисий“, носещ името на хилендарския монах и заради свръхоценностяването на

Възраждането, за чийто „баща“ е сочен той, и заради новото остойностяване на Историята, мислена все повече „през връзката ѝ с актуалния живот“. През 30-те години на XX в. за първи път се чества организирано и празникът на Паисий, който влиза в конкуренция с Деня на будителите и в този смисъл според авторката е израз на задълбочаване на кризата на символите, но е знак и за персонално внимание към Паисий в качеството му на „емблема на българското етнокултурно единство“ (Данова 2024: 75).

През друго празнуване – на 200-годишнината от написването на „История славянобългарска“ – е интерпретирано присъствието на Паисий през социалистическите години, анализирани в обширната глава „Новият Паисий и новата комунистическа митология“, която на свой ред се разделя на четири подглави. Първата от тях разглежда конкретна година – 1962 – като знаменателна в две отношения – с мащабното отбелязване на споменатия юбилей и с идеологическия завой на режима от интернационализъм към национализъм, бележещ промени и в научния дискурс. Двестагодишнината на „История славянобългарска“ протича като всенароден празник с участието на всички институции за производство на знание: провежда се научна сесия, издава се сборник, посветен на Паисий, както и две симптоматични книги за личността и делото му – от марксисткия историк Владимир Топенчаров и от реабилитирания литературен историк Михаил Арнаудов. Издаването на втората книга е възможно тъкмо заради граничната ситуация, при която – след Априлския пленум и развенчаването на култа към личността – наред с все по-изпразнените от съдържание интернационални формули проникват и националистически реторики, и реставрирани „буржоазни“ тези.

В контекста на юбилея и „сплита между комунизъм и национализъм“ се появява като държавна поръчка и игралният филм „Легенда за Паисий“ на режисьора Стефан Сърчаджиев, на който е посветена следващата подглава на монографията. Чрез внимателен преглед на документи от фонда на Българската национална филмотека и Централния държавен архив, свързани с реализацията на филма, Сирма Данова търси отговор на ключови въпроси: как се компенсира оскъдната фактология за Паисий; по какъв начин е моделиран неговият образ и каква представа за историческото минало се изгражда; защо от двата конкуриращи се сценария – на Димитър Талев, от една страна, и на Надежда Драгова и Първан Стефанов, от друга – е предпочетен вторият; какви са съвпаденията и разминаванията между литературната основа и режисьорските решения; как образът на Паисий се употребява за целите на „новата комунистическа митология“ и др.

На архивни материали до голяма степен се опира и следващата подглава на книгата, която се занимава с операта „Паисий Хилендарски“ от композитора Найдено Геров – внук на известния възрожденски книжовник. Тя е представена за пръв и единствен досега път на варненска сцена през 1959 г. и макар и да изглежда обвързана с прословутото честване, всъщност е замислена

много по-рано и постфактум е вписана в юбилейния контекст. За разлика от филма на Стефан Сърчаджиев тя не представлява изпълнена държавна поръчка, а е личен порив на композитора „да създаде национална опера и по този начин да впише себе си в музикалния елит“ (Данова 2024: 129). Този порив обаче така и не се осъществява: операта не стига до други музикално-драматични театри, получава сериозна критика и е маргинализирана заедно с цялото творчество на Геров, който въпреки многобройните си обръщания към властта, така и не получава признание. Решена като изследване на случай, тази по мое мнение най-силна част на книгата проследява белязания „от фрустрация“ професионален път на композитора, който не сполучва не толкова поради идеологически, колкото поради чисто музикални причини.

Четвъртата подглава от „социалистическия“ цикъл на книгата се съсредоточава върху канонизацията на Паисий през същата юбилейна 1962 г. Тя е процедурно първата за Българската православна църква в статута ѝ на Патриаршия и съвпада „със затягането на атеистичния режим“ (Данова 2024: 146), който след канонизирането на Софроний две години по-късно на практика не „произвежда“ повече светци. Спирайки се както на държавните, така и на църковните мотиви за канонизацията, книгата обглежда внимателно и съставените богослужебни текстове за Паисий, които до този момент не са изследвани в цялост.

Последната глава на монографията – „Държавна сигурност, „История славянобългарска“ и демокрацията през 90-те: национализъм и национал-популизъм“, изхожда от постсоциалистически казус – „подхвърленият“ през 1996 г. пред кабинета на тогавашния директор на Националния исторически музей ръкопис на Паисий. В хода на изложението се припомня тоталитарната генеалогия на този казус, свързана с тайни служби и кражби на културно-историческо наследство, евфемистично оправдавани като „опазване“ и „спасяване“. Патриотичната реторика, унаследена от периода на комунистическия национализъм, се използва за манипулиране на общественото мнение, което според авторката се оказва не особено трудно след няколко десетилетия атеистична пропаганда и насаждане на представата, че манастирите са преди всичко хранилища на ценности, а не света обител.

Накрая – след този опит за обобщение на публикуваното и планираното за публикуване, след искреното съжаление за страниците, останали ненаписани (сред тях се откроява заглавието на заключението „Има ли такова нещо като национална съдба?“, което изглежда замислено в есеистичен порядък) – ще споделя и впечатлението си, че книгата на Сирма Данова е рядко смела, полемична и подчертано антикомунистическа и ненационалистическа книга. Тази нейна особеност изпъква във време, в което радикалните противопоставяния на репресивните режими изглеждат отминали, а изследователските подходи към миналото – все по-дистанцирани и лишени от емоционалност. Избрала да не бъде идеологически неутрална, монографията „Какъв ни е

Паисий? Християнство и национализъм в културната биография на „История славянобългарска“ си струва да бъде прочетена не само заради научната си стойност, но и заради безкомпромисната си почтеност и ярко изразена авторова позиция. Електронната версия на книгата може да бъде открита на свободен достъп на уебсайта на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“.

Литература

- Данова 2024: *Какъв ни е Паисий? Християнство и национализъм в културната биография на „История славянобългарска“*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2024. Достъпна на: <http://unilib-dspace.nasledstvo.bg/xmlui/handle/nls/40239>
- Паисий 2017: Паисий Хилендарски. *История славянобългарска. Критическо издание с превод и коментар*. Съст. Димитър Пеев, Маргарет Димитрова, Петко Петков. Прев. Димитър Пеев. София: Зографска света обител, Света гора Атон, 2017.
- Пелева 1999: Пелева, Инна. *Паисий – началото и края на разказването*. – *Възраждания. Българистични студии*. София: Литературен вестник, 1999.
- Пикио 1993: Пикио, Рикардо. *Православното славянство и старобългарската културна традиция*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1993.
- Тодорова 2013: Тодорова, Мария. *Курсът и дискурсите на българския национализъм*. – *Либерален преглед*, 04.02.2013. Достъпно на: <https://librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/1940-2013-02-04-11-13-35>
- Трендафилов 1996: Трендафилов, Владимир. *Паисий – не конструктор, а конструктор на Възраждането*. – *Култура*, № 51, 52, от 13 и 22.12.1996.
- Хранова 2011: Хранова, Албена. *Историография и литература. За социалното конструиране на исторически понятия и Големи разкази в българската култура XIX – XX век*. Т. 2. София: Просвета, 2011.
- Cronia 1940: Cronia, Arturo. *Il „Regno degli Slavi“ di Mauro Orbini (1601) e la „Istoriija Slavenobolgarskaja“ del Monaco Paisi (1762)*. Roma: Associazione Italo-Bulgara, 1940.

Анна Алексиева
Институт за литература
Българска академия на науките

Стефана Йорова. Самодивата в българския фолклор. Русе: Лени – Ан, 2024, 421 с. с илюстрации. ISBN 978-619-7616-48-4.

Излезе от печат един новаторски труд върху класическа фолклористична тема: „Самодивата в българския фолклор“ на младата изследователка д-р Стефана Йорова от Регионалния исторически музей в гр. Русе. Текстът е защитен успешно през 2020 г. като докторска дисертация към катедра „Етнология“ на Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ под научното ръководство на доц. д-р Вихра Баева, която е научен редактор и автор на предговора към изданието. След преработка изследването е публикувано от русенското издателство „Лени – Ан“ с внушителния обем от 421 страници, снабдено с приложение, което включва непубликувани теренни материали, списък на събеседниците и илюстрации.

Трудът на Стефана Йорова е радостно явление в нашата хуманитаристика, и то по няколко причини. Първо, той се вписва в една дългогодишна фолклористична традиция, която изглежда сякаш прекъсната от няколко десетилетия насам, изместена от „по-модерни“ дисциплини като етнология, културна и социална антропология, социология и пр. На пръсти се броят фолклористичните статии от последните години, да не говорим за монографии, и то във време, когато българското общество се обръща към своите традиции и „корени“ с нарастващ интерес и потребност. Наред с това текстът предлага и първото цялостно монографично изследване, посветено на образа на самодивата, който заема ключово място в системата на българската фолклорна култура, в митичната картина на света и в частност във фолклорната словесност. Книгата е и едно от малкото изследвания, които разглеждат фолклора не като монолитна цялост, а като динамична система. Авторката си поставя за цел да фиксира и анализира не само традиционните образи и представи, но и да проследи какво се случва с тях в наши дни, как те се развиват и трансформират в съвременността – в постмодерната епоха на технологичния напредък и на глобалното общество. В този смисъл появата на един млад изследовател със задълбочен интерес към фолклористичната проблематика и богати познания по нея, с научно любопитство и съвременен поглед към материята заслужава да се отбележи и приветства.

Книгата се състои от три големи части, всяка от които е разделена на няколко глави. Според правилата на научното писане текстът е рамкиран от увод и заключение и снабден с научен апарат и приложение. Така изработената структура следва своя вътрешна логика и успява да подреди огромния по обем и разнороден като характеристики фолклорен материал, свързан с образа на самодивата в нашия фолклор.

В увода авторката формулира основните си цели и задачи: да издири и представи различните аспекти на митичния образ на самодивата в българския словесен фолклор, като открие и систематизира неговите традиционни и съвременни аспекти и създаде типологична подредба на свързаните с този образ мотиви и функции. Поставя се и въпросът за причините, поради които едни аспекти от образа на самодивата се оказват устойчиви във времето, докато други биват забравени, а трети се появяват в по-ново време. Авторката въвежда и дефинира и основните понятия, с които ще работи в хода на анализа. От една страна, това са *мит* и *митичен образ*, интерпретирани в перспективата на митологизма на автори като Мирча Елиаде, Джоузеф Кембъл и Елеазар Мелетински, към която Стефана Йорова има научно пристрастие. Второто ключово понятие е *фолклор*, разбран като сложна динамична система от културни практики и представи, която се отличава както с известна консервативност, така и с непрекъснато развитие и трансформация. Що се отнася до фолклора, отношението традиция – съвременност се оказва по-скоро континуум, отколкото опозиция. Ето защо изследователката избира да прокара границата между традиционно и съвременно не по хронологичен принцип, а на базата на образите и мотивите във фолклорните текстове. Като традиционни са означени образи и мотиви, които се появяват в ранните записи, а впоследствие някои от тях отпадат от употреба, докато други продължават да се срещат на терен и до най-ново време. Като съвременни се открояват мотивите, които се появяват едва в по-късните записи главно в резултат от контаминации и парафолклорни влияния. Като всяко разграничение в областта на хуманитарните изследвания и това се оказва условно, доколкото отново има зони на преплитания и двойственост, но това също е характерна особеност на фолклорните явления, която следва да вземаме под внимание.

Отделено е място на методологията на изследването, подбора на емпиричните материали от архивни източници и публикувани сборници с текстове, както и на лично проведените теренни проучвания в с. Пирин, Санданско, гр. Елена и околните селища, гр. Велинград и близкото с. Костандово, с. Момково, Свиленградско, и др. Направен е и задължителният за всяко научно изследване преглед на съществуващите проучвания върху образа на самодивата, които очертават рамките на научното обговаряне на избраната тема и поставят добра основа за по-нататъшните дирения на изследователката.

Първа и втора част на труда, озаглавени съотв. „Традиционни представи и образи“ и „Традиционни мотиви“, представят задълбочено и детайлно традиционни превъплъщения и прояви в сложния и многопластов образ на самодивата. Тези две части обобщават изводи и интерпретации на различни изследователи, както и направените от авторката наблюдения върху мащабен корпус от фолклорни материали. Прави впечатление умението на Стефана Йорова да издири, структурира и коментира обширен масив от разнородна информация, като предложи собствена гледна точка и нестандартни тълку-

вания и съпоставки. И макар че читателят може невинно да е съгласен с предложените хипотези, със сигурност ще бъде провокиран към въпроси и размисли.

Интересни и приноси са например направените наблюдения върху многобройните названия на митичното същество (*самодива, дива, самовила, юда, веда, видяфка* и др.) и разнообразните тълкувания, предложени от различните изследователи през годините, както и от самите събеседници, с които авторката е разговаряла. Оригинален принос откривам също и в направените митологични интерпретации на ключови мотиви като *самодивски градеж, самодива – враг и двубой със самодива*, троичния женски персонаж (*три жени, три самодиви*) и др. Любопитно е тълкуването на ламята във фолклора като персонификация на времето, макар за мен да остава недостатъчно убедително. Бих отбелязала също и вниманието към динамиката на отделните аспекти на фолклорния образ: в хода на анализа авторката проследява кои от тях се запазват в съвременността и кои губят актуалност и излизат от употреба.

Ценно и въздействащо поднесено е и заключението, направено в края на втора част, което обобщава разнообразните превъплъщения и „роли“ на самодивата като фолклорен персонаж:

Откриваме градящата самодива като демиург, тъкачка на вселената, работеща с нишките на човешките души, които е изпрела и ще среже. Тя е създала космическия ред, който трябва да поддържа. Наказва тези, които не го спазват, като им праща болест предупреждение или като ги погубва. Тя може да се открие в ролята на враг на герои, но по-често изпитва техните сили и готовност за брак. Самодивата съпруга е наградата, постигнатото знание, небесната помощ, заслужена от героя. Тя е свръхестествената помощница, закриляща го по време на бой, а също и грижовната посестрима, лекуваща раните му. Самодивата е владетелката на извора на живота, която може да пуска или спира природните води по своя воля. Тя е и своенравната владетелка над съдбата. Пакостлива, игрива и вечно млада, тя е едновременно и стара, вечна, неумолима (с. 223).

Важен и приносен е и изводът за сложната и динамична природа на фолклорния образ, което обуславя и неговия потенциал да се съхранява и адаптира в различни исторически епохи:

Във всеки отделен текст, разработващ конкретен аспект от нейния образ, можем да откриваме множество културни напластявания и взаимодействия. Това се дължи на факта, че фолклорът е жива и интегративна система, която, въпреки че се променя постоянно, успява да съхрани структурата си (с. 221).

В духа на тези изводи е разработена и третата част, посветена на „новите“ елементи в образа на самодивата, която има изцяло новаторски характер, доколкото се опира на лични теренни наблюдения и интервюта със събеседници от различни възрастови групи и населени места, както и на интернет

източници. Приносен момент виждам в регистрирането на непознати досега устойчиви представи от Еленско за самодивите като *мургави и еднолики*, както и мотива за *самодивска войска*. Дали това наистина са съвременни аспекти, или непознати до момента традиционни представи, остава под въпрос, но въвеждането им в научно обращение, така или иначе, е безспорно. Важни са и наблюденията за трансформациите на образа на самодивите под влияние на контаминации с други демонични персонажи от традиционния фонд (таласъм, караконджул), християнски персонажи (ангели, демони), с образи от масовата култура (жената в бяло, извънземните, оживелите мъртъвци) и др. Интерес представляват също наблюденията върху влиянието на жълтата преса и „скандалните“ интернет издания, които трансформират фолклорния образ на самодивите със средствата на скандала и хоръра – като напр. нашумелия случай от видинското с. Шишенци (*Самодиви изправят косите на Шишенци; Мистичните самодиви от с. Шишенци, които крадат мъже*), както и подобни материали от Еленско (*Самодиви ядат хора в Балкана*).

Заклучението обобщава направените в хода на анализа наблюдения и изтъква устойчивия характер на фолклорния образ на самодивата, съчетаващ пластове от значения, в които традиционните и съвременните аспекти се преплитат помежду си. На тази основа авторката обосновава становището за фолклора като *жива и развиваща се система* и предлага възможни обяснения за неговата устойчивост във времето, както и прогноза за бъдещото развитие на образа на самодивата: *...образът на самодивата ще губи отделни свои аспекти, ще придобива нови, но ще остане постоянен класификатор на вечната женственост* (с. 289).

Важно място в монографичното изследване имат и приложенията, които представят ценен съвременен теренен материал, свързан с фолклорния образ на самодивата, за събирането на който са използвани както класическите методи на полуструктурираното и свободното интервю, така и свободни разговори, телефонни и интернет интервюта. Представеният корпус от теренни материали е внушителен по своя обем: близо 100 страници, на които са поместени 164 откъса от интервюта, обговарящи различни аспекти от образа на самодивата и свързани с него образи и мотиви. Този свод от съвременни фолклорни записи, лично направени на терен и обнародвани за пръв път, представлява сам по себе си постижение на авторката. Той дава представителна картина на съвременното състояние на фолклорните представи за самодивата и сродни на нея митични същества в български контекст и става добра основа за бъдещи проучвания и анализи на изследователи от различни дисциплини.

В своята цялост книгата „Самодивата в българския фолклор“ на Стефана Йорова прави стъпка напред в развитието на българската фолклористика, като представя задълбочен и съвременен поглед върху един ключов фолклорен образ и неговите трансформации във времето. Вярвам, че трудът ще на-

1869

мери своите читатели както сред специалистите, така и сред по-широката публика, която в последно време проявява подчертан интерес към въпросите на фолклора и към образа на самодивата в частност. Благодарение на тази книга – във времена, когато псевдотрадицията и мистификацията завладяват все повече масовото съзнание – любопитният читател ще има възможност да се докосне до задълбочено и научно издържано познание, поднесено по достъпен и въздействащ начин.

Вихра Баева
Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей
Българска академия на науките

Пламен Антов. Любов и отечество. Изследвания върху българската възрожденска литература и култура. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2024, 356 с. ISBN 978-619-245-405- 0.

„Див глог питомно грозде не ражда“, или да напишеш „Чичовци“ и да продължиш към „Под игото“. Символичната аналогия между наратива на Вазовия националноидеологически проект и метанаративния критически опус на Пламен Антов е далечна и не съвпада в жанрово-дискурсивен план. Подобие то е в предварителността на „Българският постмодернизъм ХХІ – ХІХ в.“ (2016) спрямо „Любов и отечество“ (2024), съвкупно произвеждащи хронологически преобърнат, но взаимосъздаващ се хомогенен текст, който интерпретира българското колективно битие в историята откъм литературния диалог с нейната философия.

Проблематична е и самата хомогенност, защото двете изследвания нямат класически монографичен характер. Те събират между кориците си „самотни“ научноизследователски „разкази“, апробирани в научи форуми и издания повече от десетилетие. Изведени от контекста на местопоявата си и прекомпозирани в пространството на книгата, публикациите зазвучават с друг теоретично-концептуален глас. Компонентите на изследването са лишени от своята родилна фрагментарност, те са сдвоени и фокусирани, оцелостени в телоса на книгата, за да моделират вътрешнохомогенно пространство, кодифициращо едрата логика на литературно-историческата процесуалност в субстанцията на родното.

Осмислянето на част от българския постмодернизъм като „етнопостмодернизъм“ предпоставя изследователското вглеждане в корените на модернизма, но преди всичко в онези предмодерни импулси, до които двете течения същностно се свеждат. „Любов и отечество“ е логично дописване на сюжета, интерпретиращ „ниските“ измерения на „високото“ и присъствието на „високото“ в „ниското“, сливането и заличаването на границите между двете антиномии в езика на литературата, градяща националната идеология през Възраждането. Не е изненада „ровенето“ в периферното, търсенето на органичното скрито присъствие на „колективните сънища“ в канона и „около“ него. Специален обект на вглеждането са метафизичните процепи, обладавани от колективното несъзнавано, онези междини на духа, които се проявяват в литературата като „език“, даващ израз на кошмарите и фантазиите, на травмите и копнежите, свързани с гигантското „народно тяло – Volk“, побрало в себе си дълбоката народна душа. Това дълбаене в безграничните „вертикални“ наследства на паметта е успоредено с педантично, подчертано компаративистко, вглеждане във външните „хоризонтални“ въздействия, конструиращи природата на родовия митологос.

В основата на изследователската призма стои мисленето за Възраждането като „осева епоха“ на българското колективно национално битие. Философскоисторическото понятие „осево време“ на К. Ясперс е приложено към „етноцентриращия, каноно-формиращ етап“ на българската литература между Паисий и Вазов. Концептуалното отместване на горната хронологическа граница до 80-те години на XIX столетие е обвързано с разбирането за „перформативност“ на литературата – това е „метавъзраждането“, което осмисля символния план на митопоетическите и националноидеологически самоидентификации, „метасловото“, което реално ги произвежда и институционализира.

В координатите на очертаната в изследването „осева епоха“ ясно се открояват двата меридиана – Ботев и Вазов, носещи латентните гласове на „колективния Аз“, мощната творческа еманация на колективния дух, действащ в права и обратна перспектива, по хоризонтала (политическата актуалност) и вертикала (автохтонните наследства). В тях Антонов съзира двете основни хипостазии на словото, формулирани от Е. Касирер – магическата и семантичната. Фигурата на Ботев е разчетена през „дълбокото и модерното“ като рецептивна съвкупност от персоналистични жестове и институционализиращи практики. Неговото слово-деяние е дълбоко архаично, променящо света физически. Вазовото присъствие във Възраждането е видяно като ядро на историческата памет и литературното несъзнавано. Неговото слово е „модерно-митологизиращо“, функцията му е фантазмено-компенсаторно да удвоява реалността. Носеща ос на тази релация е психоаналитичният ракурс, представящ самоидентификацията на Вазовия лирически Аз с колективната фигура на Майката, съпоставена с тази у Ботев – архетипния Син.

Гонещ духа на „реципрочно-разбъгващата се диалектика“ на индивидуалното и колективното съзнание, Антонов продуцира рядкосрещани критически сюжети, ексцентрични вписвания и ценностни заличавания по синхорно-диахронните кръстовища на възрожденската поетика. В тази връзка е аналитичното изместване на рецептивната ниша, в която попада Ботевото стихотворение „Ней“ (1872), прочетено във „високия“ регистър на националноидеологическия разказ – един героично-сублимен, национално-революционен сюжет, маскиран като любовен, или негова пародийна травестия. Оказва се, че смяната на перспективата към „прескачането на плета“ в „Ней“ и „преминаването (прескачането) на Дунава“ в „На прощаване в 1868“ отключва други рецептивни коридори.

Не по-малко любопитен е прочитът на поетическия цикъл „Епопея на забравените“ (1881 – 1884), повестта „Чичовци“ (1885) и епическия роман „Под игото“ (1888) като философски модел на българското колективно битие в историята, рамкиран от фигурите на националния герой Левски и „идиота“ Мунчо. Единият – поставен в свръхвисокия център, абсолютният национален мит и герой-архетип, се явява функционално тъждествен на другия – шута-безумец. Когато реалността на Априлското въстание преминава сублимната

бариера, възвишената „колективна лудост“ се среща с „единичния исторически разум“ там, на литературното бесило, за да замени своя „единствен син“ с една колективно-анонимна фигура. Началото на „Епопеята“ и финалът на „Под игото“ бележат точката, в която се пресича историята с вечността (ако следваме логиката на Ясперс за удвояване на историята). Там, между реалното и ирационалното, се завъртат идеологическите кръгове на колелото, завиращо проявлението на родовия дух – началото, края, началото...

Изкушен от историческата поетика, авторът на „Любов и отечество“ предприема дълго и сложно пътуване по следите на българския комически епос, за да очертае телеологичния хоризонт на свещено-скверното и сакрално-профанното присъствие в литературата. Първичният митофолклорен синкретизъм избуява в патетично-героични и пародийно-смешни литературни проекции, отлива се в неинтенционални архетипни схеми, фигури и функции, за да пресъздаде битието-свят в неговата цялост. Методично-трезвото проследяване на вертикално-спираловидните изблици на колективното несъзнавано като светомодел, който съдържа в себе си „низовия“ колективен глас паралелно с „героическия“ борчески дух, пресича корпуса на литературата от „Записки по българските въстания“ на З. Стоянов през „Под игото“ на И. Вазов до „Възвишение“ на М. Русков. Проявлението на „славното“ и „смешното“ интерферира на всички равнища в хоризонтално-вертикалния образ на „българското“ и преродено-възродени те се инкорпорират повторно в историко-политическия модел на актуалното настояще.

Безспорно е умението на Антонов да дълбае прорези по хоризонталата и вертикалата на време-пространството, да бъде едновременно синхронен и диахронен наблюдател на раждането на нацията като идеология, пречупена през литературните „палимпсести“. Мисловните лабиринти, в които навлиза, го отвеждат към неочаквани евристични находки и трудно достижими асоциации – като типологичния паралел между Дж. Ф. Купър и Паисий Хилендарски. В това „асиметрично съседство“ се разгръща тезисът за „добрия лош дивак“ като антропологична фигура на „добрата (своя) природа“ в опозиция на покварената „чужда“ цивилизация. Установеният с гръцко посредничество антагонизъм между българите (диви, свирепи и люти) и европейците (учени, лукави и хитри) сработва като идеологически концепт, който превръща „дивото“ в национална „контракултурна ценност“. По този начин в националноидеологическия разказ на Възраждането „простото, дивото, природното“ е валидизирано от Паисий като „високо-българско“.

С придвижването си към Късното (Високо) възраждане тази идеологема се развива, придобива литературна тежест и географско-пространствени проекции. Наблюденията върху сюжета за „похитената девица“ показват, че П. Р. Славейков активира символното противопоставяне градина – град в „Изворът на Белоногата“ (1873) като равнозначно на култура-цивилизация, но в други, по-дълбинни пластове урбанистичното (Стамбул) се асоциира с „дивото“ по линия на азиатско-ориенталското пустинно-природно свързва-

не. Това е местообитанието „хтон“, населявано от чудовища-похитители на български девиси в различни хипостазии и персонификации. Докато на литературно-идеологическо равнище родното „диво“ се конституира като модерна собствено-културна ценност, то в националния митопоезис азиатският „дивак“ е етническият антагонист – чудовището, звярът, змеят. В подлитературните недра на творбата действат и други, подривни спрямо „високата“ идеология, механизми, които ще накарат Антоу да допусне, че „под девисата Гургана се крие блудница“, обитаваща плодородната утроба на фолклора. Тук познатото ни тълкуване на сюжета поема в нова посока и изненадващо получава полови идентификации. Подмамените от чуждата „лъстива“ цивилизация български девиси (включително Добри-Войниковата Анка) са видени като „женска версия“ на Паисиевите „неразумни и юроди“, които се срамуват да се нарекат българи, но тяхната полова принадлежност, женско-моминската им форма, ги превръща във фигури на „самата“ похитена България.

Половата детерминираност на родината като функционална алегорична женска фигура на поробената и страдаща Майка е ясно очертана във „високата“ идеологическа линия на епохата от Бозвели до Ботев. Антоу обаче наблюдава травестирането на този свръхобраз в пейоративната фигура на „блудница“, пораждаща чувство на срам у своите чеда. Тази скандална трансформация е видяна осъществена нагледно в поемите на Стоян Михайловски от края на 70-те години, попаднали в особена „ничия зона“ на литературознанието. В тях феминизираното българско народно тяло е поело цялата скверно-еротична метафоричност на робското статукво, то е обругано и обезчестено, пресемантизирано като „тяло на млада жена с неморално поведение“. Този „подмладен“ образ на „мати България“ осъществява предателство към мъртвия баща-герой и го превръща в идеализиран образ, отместен в сферата на чудотворното, вечно търсен и неуловим.

Наблюденията върху синхронните и асинхронните въздействия по хоризонталната траектория на „осевата епоха“ поставят проблема за женската мода като продължение на тенденцията, превръщаща „похитената“ жена в „блудница“. Този аспект от сюжета за „криворазбраната цивилизация“ противопоставя покварената „гражданка“ на естествената „селянка“ („спретната, чиста и пристойна“, Ст. Бобчев), идеологизирана като автентична българка. Женската мода се възприема като своеобразен „екстракт“ на цивилизацията, на „хоризонталната“ универсалност и глобализма, противостояща на „вертикалната“ етнокултура. Същевременно Антоу вижда типологично тъждество между процесите, които протичат у нас през 60-те – 70-те години на XIX век, и процесите в Западна Европа от Ренесанса насетне. Пуританско-протестантското влияние например се засреща с еснафската етика в полето на консервативния патриархален морал, който дамгосва всяка проява на „удоволствието от живота, ориенталския кеф и теферича“, за да наложи като житейска максима „крайната пестеливост, изнурителния труд и фийда-

та“. Тук е парадоксът, уловен от Антов – Българското възраждане проявява „модерното“ буржоазно-капиталистическо мислене под формата на „старото“ традиционно-патриархално световъзприемане.

„Любов и отечество“ чете литературата от епохата на Българското възраждане като идеологическа „сянка“ на историята, като националноидеологически „метаразказ“, който произвежда символния капитал на родовата памет. Някои от тезисите на Антов са радикални спрямо традиционния позитивистки прочит на канона. Той пресича границата „отвъд“ него и слиза в дълбините на колективното несъзнавано, за да тръгне в срещуположната му посока, да улови нишките на неговата двойственост. Книгата е принос към теоретично-концептуалното пренареждане и обновяване на литературната и културна история като битийно-онтологическа и трансцендентална ценност. Тя е пътешествие през колективните спомени, фантазии, сънвания и кошмари на един народ, притежаващ бездънни хранилища от културни запаси, усукани архаични пластове и спящи духовни същности.

Невена Михова
Институт за литература
Българска академия на науките

Белетристиката в архивите. Подборът на факти и документи в научното изследване. Съставители и редактори: Андриана Спасова, Николай Желев, Славя Неделчева, Анна Алексиева, Бойка Илиева, Надежда Александрова. София: Издателски център Боян Пенев, 2024, 415 с. ISBN: 978-619-7372-84-7.

Настоящият сборник „Белетристиката в архивите. Подборът на факти и документи в научното изследване“ провокира българската филологическа общност с темата за взаимодействието между факт и фикция, мит и история, документ и литература. Изданието съдържа разширена версия на докладите от проведената през март 2023 г. едноименна интердисциплинарна конференция. Тя, както и последвалото издание, са резултат от сътрудничеството между екипа на проекта „Фикционално и документално в българската проза на XIX век. Аналогии с чуждестранната литература“ с ръководител д-р Андриана Спасова и „Българско общество за проучване на XVIII век“.

Сборникът съдържа осемнадесет статии, а техните автори – Андриана Спасова, Десислава Узунова, Елена Азманова-Рударска, Лора Хараламбиева, Маргарита Серафимова, Мария Пилева, Надежда Александрова, Недка Капралова, Николай Аретов, Николай Желев, Невена Граматикова, Невена Михова, Пламен Антов, Рая Заимова, Светлана Караджова, Славя Неделчева, Симеон Симеонов, Цветан Радулов, осмислят ключови представи за белетристичния текст.

Разработките засягат както българската литература и култура, така и отделни аналогии със световни литературни образци. Статиите обхващат изключително широк времеви отрязък от XVIII до XX век. Самите текстове се насочват не само върху анализ на произведения, но и проучват документален материал, влизат в забравени и малко познати архивни фондове и извеждат на преден план исторически събития и личности от периода на Просвещението в Европа и на Балканите. Големият брой автентични документи и материали, работата с дигитални архиви, личните книжни колекции оформят една автентична картина и безспорно се поставя въпросът за реконструиране на забравената памет. В своето изследване *Архивите говорят: паметта на забравените творци* Рая Заимова се впуска в едно задълбочено проучване на живота на художника Георги Йорданов Ненов (1892 – 1967), като през снимките, личните документи и множеството архиви и картините се дава възможност да се надникне и в културния живот през миналия век в Разград и околността.

Сериозно място в сборника заема изследването на Недка Капралова *Различните лица на паметта. Три примера от спомените на български жени от края на XIX век*, което показва значимостта на мемоаристиката и еписто-

ларната литература през Българското възраждане. Публикуваните три различни разказа за посрещането на новоизбрания княз Фердинанд и неговата обиколка из големите български градове през 1888 г. доказват, че „паметта е субективна и оценъчна, затова и свидетелствата за историческите събития носят същите белези“ (Капралова, 2024, с. 141).

Критическото осмисляне на трите понятия – история, повестност и художество – може да се проследи чрез задълбочения анализ в статията на Надежда Александрова *История, повестност, художество: за самостоятелните допълнения на Софроний Врачански в ръкописа на „Система мохамеданския и религия их“*. Авторката, разглеждайки авторските допълнения на Софроний Врачански, определя текстовете от сборника „Книга за трите религии“ като „творческа лаборатория по поетика“ (Александрова, 2024, с. 146).

Сред акцентите в сборника е и преосмислянето на фигурата на изследователя и писателя творец, което е проследено от Маргарита Серафимова. В статията с „елептично заглавие“ (както самата тя я определя) *Портрет на изследователя като писател* се поставя актуалният въпрос за научното творчество в светлината на художественото и връзките им със създаването на авторски текст изобщо. Съвременната ситуация допълнително допринася за това сближаване, а това от своя страна извежда на преден план фигурата на всеотдайно търсещия.

Темата за приключението през погледа на пътешественика книжовник може да се види в статията на Андриана Спасова, където преплитането на документални и фикционални елементи се оказва водещо за автобиографичното произведение на Партений Павлович – то „съществува на границата между няколко различни наративни модела“ (Спасова, 2024, с. 349). Създадена в средата на XVIII век, „Автобиографията“ е разгледана като „многопластова и „междинна“ форма“, която картографира маршрута на авантюриста книжовник, но и дава повод да се осмисли през различни наративни модели (пътепис, летопис, автобиография и др.).

Поставеният вече акцент върху историческо-фикционалния сблъсък е продължен в разработката на Славей Неделчева, която съпоставя две ключови за българското и албанското възрожденско движение поеми – „Скендербей“ (1861) на Григор Пърличев и „История на Скендербег“ (1898) на Наим Фрашери. През епическия разказ, конкретните реалии и героизацията двамата автори оформят националното самосъзнание и „повлияват за осъзнаване на „другия“ като категория за сравнение и противопоставяне“ (Неделчева, 2024, с. 396).

В своята статия Пламен Антов анализира както исторически, така и концептуално възрожденските рефлексии на фигурата на „добрия дивак“ веднъж през националноидеологическия модус, вземайки под внимание двата ключови за българите документа „История славяноболгарская“ и „Търновската конституция“, и втори път в съпоставителен план с фигурата на амери-

канския индианец. През фигурите на Паисий Хилендарски и П. Р. Славейков, централни за Българското възраждане, и по-точно през два документа с политическо, държавностроително значение, се открива сблъсъкът между „добрия дивак“ и „лошия“ цивилизован европеец. Тук класическата антропология в лицето на Люис Хенри Морган и неговите изследвания за корените на модерния демократизъм в индианското родово устройство намират своята близост със ситуацията около българските дебати в Учредителното народно събрание през 1879 г., в които решаваща се явява органичната, предполитическа фигура на „дивака“.

Ценни литературноисторически размишления са посветени на уловените различия между частната и официалната кореспонденция на американския мисионер д-р Албърт Лонг, които намират своето централно място в изследването на Мария Пилева. Самата статия засяга проблема за писмата като граничен жанр между литература и документалистика, за цензурираните автентични документи по време на комунистическото управление в България. Ръкописите и кореспонденцията на д-р Лонг из различни архиви в България и чужбина показват тънката граница между официалното и личното, която често се превръща в публична и насочена изцяло в помощ на Българското просвещение. А неговите частни писма, някои от които са поместени на страниците на сборника, „разкриват копнежите и чувствата на един добронамерен и посветен на каузата за духовно и материално въздигане на българския народ мисионер“ (Пилева, 2024, с. 189).

В центъра на вниманието на част от текстовете се открива ръкописното документално наследство, което е повод да се впишат различни литературноисторически и извороведски гласове към маркираната проблематика. Монографията на Иван Грозев е конкретният повод да бъдат предложени пред хуманитарната общност ключови насоки за обсъждане – как циркулират фактите в текстовите и междутекстовите хоризонти, как тяхното охудожествяване е предизвикателство за научните дирения, какво е мястото на литературните полемики и усъмняването в автентичната информация, по какъв начин архивното наследство оформя пъзела на един „биографичен сглоб“ (Ел. Азманова-Рударска). В сборника се изследва и ролята на архивните масиви, развитието на фотографията и връзката с чуждестранните архивохранилища от възрожденския период (Цв. Радулов); ориенталската книжнина и личната ръкописна колекция на Идрис паша (Н. Граматикова); женската литературна гласност (Ада Негри) в контекста на съвременните дигитални архиви, възможностите пред виртуалния читател и трансформирането на класическия хартиен носител (Л. Хараламбиева); разказите на първите мисионери и реконструирането на контекста посредством архивните документи на Конгрегацията за разпространение на вярата (Св. Караджова).

Интересен е прочитът и на предговора на повестта „Нешастна фамилия“ от Васил Друмев като своеобразен манифест, в който „са изложени ес-

тетическите критерии на автора, по които е писано произведението, но също така той задава посока за развитие на българската белетристика“ (Желев, 2024, с. 375). Авторският паратекст е едновременно разчетен като част от автентичния модел на литературата от XIX в., но и отразяващ тенденциите и влиянията по това време – западните образци, старобългарската книжнина и фолклорното начало.

Умело във всички статии се преплитат и обединяват историческите и художествените произведения, документалното и фикционалното писане, автобиографичните техники и реалните топоси от пътеписите спомени.

Посланието на целия сборник може да се открие в думите на Николай Аретов от неговата статия в сборника *Поезия и истина. Вазовите любови в стихове и документи*: „Струва си да се помни добре известната истина, че всеки документ има автор, който има своите скрупули, предпочитания и ангажменти; че възниква в някакъв контекст, който го оформя; че е четен в друг контекст, който определя възприемането му.“ (Аретов, 2024, с. 32). Забравените гласове на архивите продължават да разкриват и провокират нови изследователски интерпретации и да оформят мозайката на паметта.

Тиха Бончева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

БЪЛГАРИСТИКА
BULGARICA

49/2024

Редактор: проф. Анисава Милтенова

Съставители: доц. Никола Казански, Емилия Волева
Коректор: Жасмина Кръстева

Формат 70 × 100/16
Печатни коли 11,25

Печатница на Издателството на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5

www.press.bas.bg

ISSN 1311-8544

